MICROFILMED BY

NEHRU MEMORIAL MUSEUM AND LIBRARY

NEW DELHI

MICROFILMED

AT

K. H. I GHATAPRABHA

ROLL No 19

DR. N. S. HARDIKAR

(PAPERS)

CONTD. FROM:- FILE No 101 PAGE No 2

S.P.A
J.K.J } 19.7.84

27-9-1975

To,
Shri Vishvanath N. Pa
Suvarna Mandir,
Khade Bazaar, Belgaum.

Dear Shri Pai,

Shri S.B.Mangoli has written me from Bangalore of the talk he had with you, Shri Vaikunth Shanbag, Shri Devidas Pai, Shri Sudhakar Shanbhag, and Shri Chandu Pai.

It was very encouraging and kind of you all to have given all consideration to our request to give this Institute the benefit of your excellent experience in Hotel keeping from the point of view of its cleanliness, quality of food, economy of maintenance etc. after studying the way we are at present running it m inly for the sake of patients and workers who form a small family of good intensions trying to make life happy and smooth.

I feel sure that your interest and help will be greately appreciated by allhere and I will also be personally grateful for whatever additional improvement you can suggest to make this canteen ideal. It will be my duty to do whatever we can to that end since we have to make the medical requirements fit into a good and acceptable environment.

Kindly let me know when you decide to come and stay and study the things as they are to-day for further consideration.

Thanking you again

Yours sincerely,

M.K.Vaidya. M.S.
C.M.O..

M. K. JOTHI SENTHAN, I. A. S.
Deputy Commissioner, Belgaum

BELGAUM

Date 28-10-1975.

Dear

I acknowledge with thanks the receipt of your acknowledgement and an assurance sent along with the 30th Annual Report of the Karnataka Health Institute. The void created by Dr. Haradikar cannot be filled up.

I intend to come to Ghataprabha some-time next month when I will make it a point to spend some-time to discuss many things with you.

Yours

(M.K.Jothi Senthan)

Dr. M.K.Vaidya,
Karnataka Health Institute,
Ghataprabha.

No. AFEL/SR-518 Cuttack

Dt. 23

To

The Chief Medical Officer
K.M.S. Bhubaneswar

Sub:- Collection & contribution for the relief & rehabilitation of flood affected people in Bihar and Orissa - - - - -.

Sir,

Chief Secretary appeal regarding.

It was resolved in the meeting held on 22-10-75 to contribute one hundred Rupees each for Bihar and Orissa flood relief under humanitarian consideration. You are therefore requested to contribute liberally by 30-10-75 and send the amount in cash or by Bank Draft in the name of the Collector, Cuttack.

Your valuable help will be much appreciated.

Yours faithfully,

Sd/-
Sahaldar, Gokal

Telephones:- 4303 to 4307 PBX
Direct:- 7072.

GRAMS { KARNATAK, HUBLI / LOKTRUST BANGLORE

PHONE { 3039 HUBLI / 54521 22 BANGALORE

TELEX 086 220 (PATRIKA)

SAMYUKTA KARNATAKA

THE ONLY KANNADA DAILY PUBLISHED SIMULTANEOUSLY FROM HUBLI AND BANGALORE
(CONDUCTED BY THE KARNATAKA PATRIKA PVT LTD BANGALORE)

KHADRI SHAMANNA
EDITOR-IN-CHIEF

M NAGARAJA RAO
RESIDENT EDITOR

REGD OFFICE
RESIDENCY ROAD
BANGALORE—25

HUBLI—580020
POST BOX NO 30

204

530

30th October, 1975.

Dr. M.K. Vaidya
Karnataka Health Institute,
Ghataprabha.
Dist: Belgaum.
591310.

I was expecting your letter any day since last 2-3 days as Shri Mangagoli had told me about it. But what surprised me was the feelings you have eapressed about me. Considering the services you and so many others have renderred to Dr. Hardikar, mine is a small and insignificant particle in the ocean of sands. As you have aptly put it he belonged to the nation. He had invited me more than once to Ghataprabha. But I could not. I am glad that I had an opportunity to pay my homage to him by organising the procession of Ashes at Hubli. It is very kind of you to recognise this as a big work. Of course, it is be-fitting me to the heir of Dr. Hardikar to encourage the workers by patting them on their back for little things they do.

I have the copy of the will as also your statement with me. I am proceeding the Bangalore today. I propse to put it in our Sunday Magezine section, which is edited and set in type in Bangalore only. I will write again from Bangalore if possible.

I learn that after Dr. Hardikar's demise ,your responsibility has increaged. For a conscientious worker like you it is but natural. But please think of us all. We may not be able to relieve you of any of the burdens. But please take liberty and entrust any work ~~to us~~ that you feel fit for us. We will do our little bit. Dont think you are alone. This feeling itself ~~my~~ give you more strength and vigour.

Thanking you.

Yours Sincerely,

S B Dani

(S. B. DANI)
Assistant Editor.

ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮಿಟಿ
6, ಎಡ್ವರ್ಡ್ ರೋಡ್, ಬೆಂಗಳೂರು - 52

Phone 29925

KARNATAKA PRADESH CONGRESS COMMITTEE
6, EDWARD ROAD, BANGALORE-52

Ref. No. K PCC 7351/75

H PATIL
President

30th October,75.

Dear Dr.Vaidya,

Thank you for your letter circulated to all. I am deeply moved with your appeal. I only assure you that I sincerely continue my faith and love towards this organisation. If you want my services any time, I will be at your service.

With regards,

Yours sincerely,

H Patil

Dr.M.K.Vaidya,
Karnataka Health Institute,
GHATAPRABHA
Belgaum District.

A/09/30/10

206 PHONES 22965 22441

Brindavan Printers and Publishers (Private) Ltd.

QUALITY LETTER PRESS, OFFSET SILKSCREEN PRINTERS, BLOCK MAKERS, BOOK BINDERS & PLASTIC WELDERS

12/13, LALBAGH FORT ROAD, BANGALORE - 560004

Chairman ~~S V KIRLOSKAR~~

Mg Director M H KAUJALGI

Ref No

Date 30-10-75

My dear Doctor,

Today we saw (Gupta T.S myself) the Health Minister Nursing & other Ministers. During the course of discussion he ~~seem~~ desired that special help be given to the Health Services. It is felt that at this stage we have a clear cut idea on what is our present income & expenditure and what is our deficit. (2) what are our demands for building & equipment. What the demands we must primarily but not exclusively by Govt which are ever today required — what is the scheme of ANM and our income & expenditure (deficit or surplus) for running the scheme. Please send also a statement of last 3 years our consolidated performance.

2) What are our plans for the future —

1) Filling the vacancies of Staff for Hospitals & Rural Services. Their salary — How you propose to meet and what is the likely deficit?

2) Mobile Health Service — the expenditure (deficit)

3) Health Education — for Hospitals for the rural (in growing importance)

INLAND LETTER CARD

अन्तर्देशीय पत्र

20

EMERGENCY
MEASURES WILL HELP
BUILD A STRONG
EDIFICE

Dr. M. K. Vaidya
Karnataka Health
Institute
Khanapur
(Belgaum)

THIRD FOLD HERE

SECOND FOLD HERE

SENDER'S NAME AND ADDRESS

Brindavan Printers (Pvt.) Ltd.,
Lalbagh Fort Road,
Bangalore - 560 004

इस पत्र के अन्दर कुछ न रखिये

4) Our Social Welfare Schemes

5) Our Banking [illegible]

6) Any other proposals you may [illegible]

Since Coupla + myself saw the scheme
the is Very helpful + well graphic. If it
does not 'offset our earning but if it
helps the child we can take it off the
is also for the same reason. It would give a
much better scope. Are you thinking of any
more Teaching or Training courses.

7) You can propose Similar Welfare schemes
the existing workers and other staff who directly
more likely just as Life Insurance) Gratuity 3)
Education for children & any other. We have to
Please comply with
If Jamaica not [illegible]

Shri

K.H. Helavar
Near Gurudev Ranade
Mandir
Hindwadi, Belgaum
31-10-75

208

Dear Respected Dr. Vaidya,

I was deeply moved by your kind personal letter to me and the printed "An Acknowledgement and Assurance", especially by the assurance that the K.H.I Hospitals will for ever endeavour to help the suffering and that no helpless person, poor or wealthy, who comes there will ~~ever~~ be exploited.

You are a busy doctor and I may close this letter here But I trust you will not find reading the further contents of this letter a waste of time like me

There are many thousands of people who have come in contact with and been influenced by the late Dr. Hardikar He never aspired for publicity. If ever he spoke in public it was to the adolescent and the youth. The standards of morality, discipline and devotion to work, have considerably declined in the last four decades. I should be a bit more explicit here. With the population explosion, the rapid ~~fast~~ industrialisation, the attitudes that people take to family planning

and the problems that family planning
itself creates, the spate of immoralities
and many other facts of modern life,
Laws, I make us (not only young men
but also the older generation) re-evaluate
the meaning of Morality itself But in
my humble opinion so far as Morality can be defined
as a code of conduct that leads to
the building up of a happy, contented,
greedless, disciplined and courageous
society and the individuals, the standards are
immutable and should always be held aloft like a
blazing beacon light The biography of
Dr Hardikar written by the late prince
of Head Masters [who incidentally had spotted
a jumper (myself) and gave him education]
reads more like the history of our
fight for freedom than a biography
proper of the people who came in
contact with Dr Hardikar I gave a page or two
of write-ups about this great personage, as they I saw him,
we can have a real biography which
will help young people to realise

the fundamental virtues of life that make us useful and valiant members of society. Such compendiums have been published of great many people. In Kannada, we have Kuvempu-Darshana (Dr. K.V. Puttappa), Karanta Prapancha (Dr. S.K. Karanth), Mastiyavaru (Dr. Masti) and other works. Dr. Hardikar is an all-India figure. Such a book about him would unfold before us a variety of glimpses of a magnificent personality. I humbly suggest that some of the Doctorsahebs close friends take up this work. Though I am tied down to the task of earning honest bread even at 65, I shall contribute my mite to this much needed work.

My respectful regards to you and a prayer to the Almighty that He may make the new Vikram Samvat a very happy one to you and the members of the K.H.I. family.

Yours sincerely

Uthaiah

प्रिय डॉ. माधवरावजी, सादर सविनय नमस्कार. [illegible] वां उपरी
मुळावून होऊं पोहोंचले. 2 दिवस संकेतीतीनें व गारठ्यानेंजसा
दमवले म्हणून पत्रोत्तर कोंच आडूं शकले नाहीं आशीर्वाद करावी
आपली अपली सर्वच मंडळी मजा उडास, खिन्न व शक्तिहीन दिस-
तांत - तें अगदीं स्वाभाविक होतें. इथंतिथें सर्वांत वडीलच व प्रिय
माणूस गेलें कीं जें दुःख होतें तेंच दुःख संस्थांनिहिसाब
वें लागतें. पत्नि-मायलेकरांच्या संस्थेच्या जातीनजात्त कामाची धुरा
आपण वाहत असतांच आतां सर्वच भार आपल्यावर पडला. आप
तो सहजपणें पेलून न्याल पण तरीहि आपल्या प्रकृतीस जपावें.
फार जपावें. माझ्यासारख्या एकाकी वाटसरूच्या जीवनसागरांत आप-
ल्यासारखी मायेचें दीपस्तंभासारखी अस्तीत्व तो किती आधार देत
असा वाटतो. मी बोलूंच दुःख पचवूं आपल्यासमोर आपल्या सहनशक्तीचा
अंत पाहून अशांतचें [illegible]

112

पोस्ट कार्ड
POST CARD

केवल पता
ADDRESS ONLY

डॉ. माधवरावजी बेद्रे,
M.S.
Chief Medical officer...
K. H. I. Ghataprabha
(Ghataprabha)
पिन PIN (Dist-Belgaum)

आपल्याला उभयतांस सर्वत्र बरे असो. आम्ही सर्व 93 व्या वर्षाच्या प्रारंभी सुखरूप आहोत. आपण सर्वांनी मुलांबाळांची पाठवणी आटपून आपले आरोग्य पूर्ववत सांभाळावे. चि. कृष्णाजीच्या पत्नी आजारी असल्याचा मुलाची मुले फार आवडीची असतील. आपले-कडील सौ. वत्सलाबाईंनी दिवस सुखरूप व सुदृढ होतील. मुलगा झाल्यास त्यांचे बोलणे दीर्घकाळ व्हावयाचे असल्यास आपण ऊभयतांचा खेप अवश्य न्यावे. सौ. पद्माबाई, डॉ. उषाबाई यांस वत्सलाबाई सविनय नमस्कार सांगावे

आपली- माईबाई-

GRAM HINDI PHONE 5401

President
A. S. GURUSWAMY
M. A. B. L.
Working President
S. F. BASAVANAL
B. Sc
Treasurer
V. BELLA
Dharwar
Secretary
V. BRAHMANYAM
B. A

213

कर्नाटक प्रांतीय हिन्दी प्रचार सभा. धारवाड

ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತೀಯ ಹಿಂದೀ ಪ್ರಚಾರ ಸಭಾ. ಧಾರವಾಡ

KARNATAK PROVINCIAL HINDI PRACHAR SABHA, DHARWAR

Provincial Branch of D. B. Hindi Prachar Sabha, Madras

P. B. No. 12
DHARWAR—580001
12-2-76

f. No 1971/75-76

Sir,

I am directed to convey the following resolution passed unanimously in our Governing Body meeting held on 1-2-76.

' The Governing Body meeting of the Karnatak Provincial Hindi Prachar Sabha, Dharwar expresses its great sorrow at the demise of .....Hardikar..... and pray to almighty to give the departed soul peace.''

After passing the resolution, the members of the Governing Body stood in silence for two minutes and showed their respects to the departed soul.

Yours faithfully,

Secretary.

s.m.n.d.

FILE NO 102

1975

PAGE NO 1 To 119

Ugar Khurd

5-8-71

Dear Dr Vaidya,

Sorry to hear that a great man's soul departed from the body of Dr N.S. Hardikar. I am sure his soul will rest in peace as he has done only good to the needy

Yours Sincerely

(G.T. Hegde)

Kld. Dy. S.P.

udas m. shanghavi

Phones { Shop. 2210
res. 2685

broadway, hubli-20

3

date 5th August 1975.

Dr. M.K.Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnatak Health Institute,
GHATAPRABHA.

Dear Doctor,

I was proceeding to Bombay when the shocking news of the sad demise of revered Dr.Hardikarji was received here. A great soul has passed away; a big gap has occurred in the annals of Indian History never to be bridged by any other soul like him. He was not only an idealist but a realist also and that too a very Constructive one. His loss from amongst us, especially, his retinue of this area, can never be re-imbursed with a paralled personality. Too much eulogy is too little for his unforgettable individuality. May God give us strength to bear the bereavement.

I returned from Bombay yesterday only after a long stay.

Meanwhile, dear doctor, I like to inform you that my cousin-sister's daughter is suffering from T.B. Owing to financial stringency the patient is completely neglected. X Ray and other reports are sent to you from Bombay. Please examine them and let me know whether, with proper efforts, the patient can be cured. It is a pity that the patient is a girl 16 years old and to suffer like this in the very prime of youth is really deplorable.

Again I will request you to let me know whether she can be admitted, whether she should be kept in the general ward or cottage, whether any "C" type cottage is available and also the approximate monthly expenses to be incurred.

contd.....2.

prabhudas m. shanghai

Phones { Shop. 2210
res. 2685

broadway, hubli-20

After receiving your reply I shall inform my uncle accordingly.

Again offering my heartiest prayers for revered Dr.Hardikarji,

I remain yours sincerely,

(Prabhudas M. Sanghavi)

N. Hoor Sreenivasa Rao

49 South Cross Road
Basavangudi, Bangalore-4
560004

Aug 26, 1975

Dr Vaidya,

I heard on this afternoon 1 PM News bulletin just now that our beloved and revered friend and guide has bade us final farewell. He was so much a part of our lives that it is difficult to realise that we shall no longer be able to set our eyes on him. He will, however be ever with us to impart to us the strength to be worthy of his blessings.

With kind regards

Yours

M. Hoor Sreenivasa Rao

Telegrams : "SUKDOW" ESTD. 1920 Phone { Office : 313873 Resi : 464968

Messrs. Kashinath Damodar Naik

Prop. SHREEDHAR KASHINATH NAIK, M. SC.

COMMISSION AGENTS AND STOCKISTS OF

MAFATLAL GROUP

BANKERS:
MERCANTILE BANK LTD
SYNDICATE BANK
BANK OF INDIA
INDIAN BANK

217, 1st FLOOR,
Shamaldas Gandhi Marg,

Bombay-2, 26th Aug. 1975

Dear Madhav,

I received your pc. of 22nd yesterday evening and was about to write you today. This evening, Every News of India brought the sad news of the death of Dr. H. V. Hardikar. It must be a great blow to you in particular and the K. H. I. in general, coming as it does so soon after the death of another veteran Shankarrao Karlekar. It is true that he died at a ripe age and had almost a full and dedicate life it seems you will now have to bear the brunt of K. H. I. almost single handed. There might be of course others to help you but none so dedicated at least

to my knowledge. Anyway it is a solace to know that now all your children will be in a position to share your unbearable burden in the not too distant future if of course they too opt for a life as dedicated as yours.

I am glad your younger son Ghanashyam after having passed his Matriculation has joined KSRM. You can write to tell me anytime either if he needs anything or even if he does not need anything. It will be a pleasure to me to hear from him. I am glad that both Kiran & Madhuri are appearing for their next Xth Std. Alas for me I had seen all three of them at Pavagadh last March.

My very good luck to Ashok in finishing his Ph.D thesis and

M/s. Kashinath Damodar Naik
217, Shamaldas Gandhi Marg,
Bombay 2.
Phone : 313873
STOCKISTS : MAFATLAL GROUP

8

Date 26th Aug '75

I have writ the same to
occasionally writ articles on
Economic - Financial journals. The
last he wrote on 15th - 16th July
on Financial Situation & should
shortly write half page article on "Should
Rupee float freely"
Surendra too has been promoted
to the position previously occupied
by his son and is now Head of
the Dept designated as Chief
Project Engineer Manager
His wife who had come here
on the last week of April went
to Pune to stay with her parents
for full three months May June &
she came here last week of July

left for States on 1st Aug
She is in a family way and
is now in her sixth month / doing
fine she'll take Nourish or
say December. Her parents decided
to visit her for post natal care
my wife Madam is now
with me after her sudden brain
stroke in December last when I
was in Goa. Luckily she is taking
Ayurvedic medicine to good
effect from Dr. Nandi and is now
able to walk on her own sometime
Her Right has stopped up half
of my energy. But now can
expect to live an unaltered
healthy life. There may be some such
of liability. You can expect to have
about any kind
regards to Sw Vatsalan. Yours affly

Phone :- 46

Tel:- "KHADIGRAM"

KARNATAK KHADI GRAMODYOG SANGH, BIJAPUR.

ಕರ್ನಾಟಕ ಖಾದೀ ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ ಸಂಘ, ವಿಜಾಪೂರ.

Chairman:- ~~H. D. Bhatt.~~ B.M. Patil B.Sc. Hons Agri. ~~LL.B.~~

Secretary :- P. H. ANANTBHAT.

Karnatak Khadi Gramodyog Sangh Central Office BIJAPUR

Ref. No. 304/75-76

Date.. 26-8-75

ಕವಿವರ್ಯರೇ. ಎಂ. ಕೆ. ಹೆಗ್ಗಡೆ

ಕಥೋಲ್ಯಾಕಿಕಲಿಂಗಸಾಲು.

ಕೆಸಾನಸಾಳ. ಕಲ್ಲುಬೈಧಿನು.

ಪ್ರೀತಿಪತ್ರಕ್ಕೆ. ಇವಾಗೆ-

ನಿಮ್ಮೆಯ ಜಿನ ಕಾನಾಮಿಕಾಕ ನು ಪ್ರೀನಿಸ್ಟ್ ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಕಿಂಬಸಾರ್ಥ ರಾ. ಪೆಟಿಪಡಲದ ನಾಂಕ್ಷಿಕಾರಿಂಗ ಸ್ಟೆಲಾಪ್ತ್ರ ಹೋಗಿಬಸಾಗಿರಾ, ದೇಶದ ಕಬ್ಬಿ ಪ್ರೇಮಿಸುಗ ಸಿಸ್ತಿನ ಸೈಸಿಕಾರಿಂಗ ಕಾಸ್ಪದ್ ಇಲಿದ್ದ ಪಾ. ಸಿ. ಡಡಿಸಾರ್ಕ ಎಂಬ ಸಿಪ್ಪನದ ಕಂಕಸ್ಟಿಕ ಸಿಸ್ಟಿಂಜಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ್ಯ ಅಲ್ಲಿಂದ ನೀಡನೆಂಬಸಾಗಿದೆ ಇಂಬಸಾಗಿ ನು ಕಾನಾಸಿಕಕ್ಕೆ, ದೇಶಕ್ಕೆ, ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಲುಂಬಿಗಾದ ಕಾಸಂಬಸಾಗಿದೆ

ನಿಮ್ಮೆಯ ನಿರಾಸೆಯ ಕ-೩೦ ಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ನಿಸ್ಸೆಯ ವಿಕಾಗಿ ಕಾಸ್ಪೆಯ ಶೆಲನಿಗಾರರು, ಕ್ರಮ ಪಾಲಿಸಾಕ್ಕೆಗಾಗಿ ನಮಸ್ಕಾರ "ನಡುಕಿಂದ ಕಾವಚೆ" ಇವಾ ಕಥೈಚೆಯಿಲ್ಲ ನಿವಚೆನೆರಿ ಇಂಬಸಾಗಿ ಚನ್ನ ಭಕ್ತಿ. ನಿರಚಾಸಿದ್ದೇ ಬಾದ ಕೈದ್ದಿಂಬಲಿಯನ್ನ ಕಿಸಿಸಿತು.

ನಿಸ್ಸೆಯಲ್ಲ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಸೊಸ್ತು ನಾ—

"ನಾ ನು ಪೇಕಪ್ಪಿಕ್ಕೆರ್ಗ ನಿಸ್ಸೀಯ ತ್ರಿಗಾಳಿಗ. ಸಿಸ್ತಿನ ಸೈಸಿಕಾರ ರಾ. ಕೆಲ ಭಿಂತ ನಿಲಿಗಿದಲದ ಬಸಾರಿಂಗ. ದೇಶದ, ನುತ್ತ ಜನತೆಯ ಕಲ್ಯಾಣ ದನಲು ಬಾಗ ನಿತ್ಯಬಿಗಾಗ ಆ ಚಿಂತೆಯ ನಾಗಿ. ಲೈಕಿಂತ ನಿಮ್ಮ ಚಾರ ಮುಂದಿಳು ನಳಿಗ ಕಿಂ ಪಾ. ನಾ. ಸಿ. ಡಡಿಸಾರ್ಕ ಎಂಬ ಇಂದು ದಳ್ಳನ ಸಿಪ್ಪನಗಿದ ಚಿತ್ರೆಯ ನ್ನ ಕೆಳ—ದ ನಿಸ್ಸೆಯ ಚನ್ನ ಕಿಂಬಿಕ ಧೈರ್ಯದಾಃಳಿಸಾನ್ನ ಭಕ್ತಿಪಿಸಿಲಿ ಪ್ರದೆ ನುಂತ ರಿಂಬಸಿದಬಗ್ಗ ಕ ನಿಸ್ಸೆಯ ಚನ್ನ ಮೆಳ್ಳಿಸೆಂಬನ್ನ ಭಕ್ತಿಪಿಸಿಲಿ ಪ್ರ ಸುಲಭಿ ತ್ತೆ ಇಂಕ ಶಾಂಕಿಯಾನ್ನ ಕೆಲಿಪಿಂಲು ಭಗವಾಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ"

ಲತ್ತಮ್ಮ

ಪಾ. ಜ. ಕೆಂಪಂತಪ್ಪಿಳ್ಳೆ.

Karnatak Khadi Gramodyog Sangh

Bangalore-11
26.3.75

Dear Doctor

It was with profound sorrow that I listened to the news of Dr. Hardikar's demise, broadcast from AIR Bangalore this evening. What a loss to the institute and to all those to whom he was a source of inspiration!

Just this afternoon I posted him a copy of my latest book 'Vidura' and also a letter enquiring about his health. It pains me to think, that it was a little late and they could not reach him in time. Please take the book packet and add the book to the library

of the institute

Yours sincerely
M.N. Chandappa

from

M.N. Chandappa, Journalist
98; III Block East
Jayanagar, Bangalore 11
P.C 560011

पोस्ट कार्ड
POST CARD

केवल पता
ADDRESS ONLY

Dr. Vidya (Dr.)
Resident Medical officer
Karnataka Health Institute
Dharwad
Karnataka

पिन PIN

अखिल भारतीय कांग्रेस कमेटी

(कांग्रेस सेवादल)

५, डा० राजेन्द्र प्रसाद रोड, नयी दिल्ली-१ फोन—३८६४६४

26 I·75-

My dear Dr Vaidya,

Your telegram to hand. I had a great desire to reach there and if physically possible I have booked a call to you and mailing for it. I would like to be there on some other day when all of you would be there to pay respect to Dr Lohia memory. I can be there either on next after day. Kindly inform me about it.

Yours sincerely
D. V. Francis

Dr. Madhavan Nair
C.M.O.
Karnataka Health
Institute, Kalaghatgi
Dist Belgaum (Karnataka)

Phone : 672469

Dr. B. V. Keskar

C-II / 128, MOTI BAGH -I
NEW DELHI - 110023

26/8/75

Rd 1975

15

My dear Dr. Vaidya,

It was a grievous shocking piece of news to hear - the passing away of Dr. Hardiker Though we were all aware that his health was so delicate that anything could happen only I still hoped that he will be with us for some time more

His passing away closes an epoch & for me it is the loss of one of my most lovable and dear friends His service to the Country and society is too well known to require repetition

K.H.S is a monument to his selfless work and will I hope carry on his great tradition

I am glad that I had the

pleasure of passing some days
with him in the month of June

I am sure you will
continue the tradition that he has
created. Please convey my deep
sorrow to his near relatives & my
sympathy with the K.H.D. family
in the great loss that they have
sustained

Yours Sincerely
B.V. Keskar

SUMATI MORARJEE

SCINDIA HOUSE
NAROTTAM MORARJEE MARG
BALLARD ESTATE
BOMBAY-400038

GRAMS: C/O. "JALANATH"
PHONE: 268161

17

26th August 1975

My dear Dr. Vaidya,

I am extremely sorry to learn the sad and sudden demise of Dr. N.S.Hardikar. He was one of th great fighters for the Independence of our country under Gandhiji. To the last he remained a soldier of stern discipline. I know he declined offers for big posts, but remained a social worker nearest to the people and the Karnataka Health Institute stands out to speak of him as a great monument. I know how stranded you all must be feeling today without him. My deepest sympathies to his sister Gangutai and you all.

I am sure, after the loss of the leader, the path he showed will not be lost, but his ideals will further be carried on.

Sharing the grief of you all,

Yours sincerely,

Sumati Morarji

Dr. Vaidya, M.S.
Karnataka Health Institute
GHATAPRABHA
(Dist: Belgaum)

Letter
11.9.75

V. Nimbkar
Honorary Presidency Magistrate

Phone: 533543

The Amerind
Fifteenth Road, Khar,
BOMBAY 52, India.

26th August, 1975.

Dear Dr. Vaidya,

A short time before your telephone was received, I had the news from Belgaum and had tried to get air reservation for Belgaum but since none was available I told you over the telephone to perform the last rites of Dr. Vardiker at the same site as that of Dr. Kirloskar.

I do not know of any relatives of Dr. Vardiker to whom I can send my condolences and hence I am sending these to you and hope that his passing away will not not upset you mentally.

You will have received a letter from Prof. Bendre. Please see if you can accommodate him. He will be a great help to the work centre in developing art productions.

With kindest regards to you and yours, I am,

Yours sincerely,

(V.NIMBKAR)

Dr. L. K. Vaidya, C.M.O.
Karnatak Health Institute,
P.O. Karnatak Health Institute,
Via Ghataprabha (C.Rly.),
Dist. Belgaum, Karnatak.

P.R.DUBHASHI, IAS
Divisional Commissioner, Belgaum.

'Hulme park', Belgaum,
Dated 26th Aug. 1975.

19.

Dear Dr. Vaidya,

I was greatly distressed to learn of the sad demise of Dr.N.S.Hardikar. I was privileged to meet him several times at the Karnataka Health Institute. His demise is a great blow to the Institute as well as to the country. My sympathies are with all the staff of the Institute at the sad moment.

Kind regards,

Yours sincerely,

Dr.M.K.Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnataka Health Institute,
GHATAPRABHA

11-9-75

Phone : 28443

Bharath Seva Dala, Karnataka

(REGD)

President : *Netradani Padmabhushana Dr. M. C. Modi*

Vice-President : *Hejjige Linganna*, B.Sc., B. L.

General Secretary :
C. P. Ramamurthy,
B. Sc, B. Ed., D. P. Ed.

Organising Secretary :
Rama Rao, I. N. A.

Chairman, Women's Wing :
Sashikala R. Rao

Treasurer :
C. G. Siddaiah

Dalapathy :
K. R. Basavaraju

Kumara Krupa Road,
BANGALORE-560001.

Ref No .....

Date 26.8.1975

card

ಮಾನ್ಯರೇ ಮೈಸೂರಿನ

ನೀವಾನಿಯ ಪ್ರವರ್ಗದ ನೀನಾವತಿ

ಕಾ|| ನಾ. ನಿ. ಹಾಡಗೇರ ಇವರನ್ನು ಚಾರಣ ತಿಳಿದು

ಅವರಿಂದ ಸಂಪರ್ಕವಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ನೀವಾನಿಯ ವಸ್ತು

ವಿಂಗಡಣೆ ವಿವರ ನಿಗದಿಪಡಿಸಿ. ತಿಳಿಸಿದೆ

ಇಂತಿ ತಮ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸಿ

DR. MODI TOURING FREE EYE HOSPITAL
DAVANGERE (Karnataka)

Padma Bhushan
Dr. M. C. MODI
Hon. Eye Surgeon
to the President of India.

21

Camp .....

Date 26-8-74

My Dear Dr Vidya

I just now, heard sad news on A.I.R. about the demise of Padma Bhushan Dr N.S. Hardikar

He was a great worker & the Lawyers & the nation lost a great man

I share your sorrow

With love

Yours

Telegram : CHAMBER

Inland

Telephone : 3102

Dear Dr.Vaidya,

We are very much grieved to learn the sad demise of Dr.N.S. Hardikar, the Founder of Hindustan Seva Dal. Shri Hardikar dedicated his life to the cause of the country and the uplift and welfare of humanity by his lasting services to the community in diverse fields. The Karnataka Arogyadhama is a standing memory of his service and devotion to the society. We pray Almighty to bless his soul to peace and we share in the grief of his associates and co-workers who have built up the celebrated Health Institute in Ghataprabha.

Yours sincerely,

(R. G. WALI)
President

Dr.M.K. Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnataka Arogya Dham,
Ghataprabha

UNIVERSITY OF MYSORE

Tel. { Office : 22975/62
Residence . 23798

Department of Post-Graduate Studies and Research in Journalism

DR. NADIG KRISHNA MURTHY
M.A. (MO), PH.D. (MYS)
Professor and Head of the Department of Post-Graduate Studies and Research in Journalism, University of Mysore

MANASA GANGOTRI
MYSORE-570006

Ref. No. PG.JL./323/75-76.

Dated August 27, 1975

Dear Dr. Vaidya:

It was a great shock to hear the sad demise of my revered and respected Guruji, Dr. Hardikarsab. It is a great loss to the Country. His advice was much needed to India at this time our nation.

The students and staff of the Department of Journalism, Mysore University at an urgent meeting, condoled his death and expressed profound grief.

Please convey our heart-felt condolences to the bereaved relations, and friends.

Sincerely yours,

Nadig Krishna Murthy

(Nadig Krishna Murthy)

M.K.

Dr. Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnataka Health Institute,
Ghataprabha- P.O.,
Belgaum District.

2-H V.T. Nagadi
Hubli
Camp Bangalore
27-8-75

My dear Mr Vaidya,

I am in Bangalore
I was shocked to hear the bad
news of our leader Mr. Hardikar,
I had been told a few days back,
that there was nothing wrong
with his health. Of course he
was very weak since some
time. The country lost one
of the biggest fighters He never
aspired for any power any time
in his life. He was so kind

to each & every one. The
K.H.I is deprived of its
prime guide & backbone
every one of us including yr
& his life long friends will
have to be guided by his
teachings through Sadhguru
& work during the 60 to 70 years
of his life. A noble soul
(Published)
We all pray God to his
soul in eternal peace

With regards

Yours

DR. R. V. SATHE,
M. D. (BOM.),
F. R. C. P. (LOND.)
CONSULTING HOURS
TO 7 P. M.

TEL. NO. 356465
NAGINDAS MANSION,
J. SHANKARSHETH MARG
BOMBAY 400 004.

625

27.8.1975

My Dear Dr. Vaidya,

I was grieved to read the sad news of the demise of Dr. N. S. Hardikar in today's newspapers. So, a great soul has breathed his last after a long suffering. His contributions during the time of struggle for Independence were varied and many and they will be remembered by our country with gratitude.

You and members of the K.H.I. Family will certainly feel the loss and would find it not easy to adjust to the changed situation.

With prayers for peace to the departed soul,

Yours sincerely,

Sathe

2 C

A-261 PANDARA ROAD
NEW DELHI 110003

August 27, 1975

Dear Dr. Vaidya,

It was with great grief and shock that we all heard over the radio about the sad event. So the Guardian angel of the Institute has at last made His disappearance from this world. No one can console you, Doctor, and others in the Institute, like Vimal, who have been so intimately associated with his activities ever since you all came under his magnetic spell. Yet we send you all our sympathies and hope God will give you the strength to bear the loss.

With best wishes to you all,

Yours sincerely,

Gobinath

KV 1-9-75

THE TUBERCULOSIS ASSOCIATION OF INDIA

Patron : THE PRESIDENT OF INDIA
President : SRI S. RANGANATHAN, ICS. (Retd.). M.P.

Chairman : DR. J. B. SHRIVASTAV
Director-General of Health Services, Government of India
Vice-Chairman : DR. M. S. CHADHA

Hony. Treasurer : SRI S. RATNAM
Secretary-General : SRI B. M. CARIAPPA

Telegram : "TUBERCLASS"
Telephones : Secretary-General : 385217
General : 381303

3, RED CROSS ROAD,
NEW DELHI-110001

No. D.O.

27th August, 1975.

Dear Dr. Vaidya,

The news that Dr. Hardiker passed away came to us with profound sorrow. Dr. Hardiker was a friend of this Association and its well-wisher. Only about three weeks ago we got his letter asking for some of our publications. The Karnataka Health Institute has lost in Dr. Hardiker's passing away its architect and main pillar

Personally I have lost a life-long friend. From the time I came to know him in 1925 Dr. Hardiker has been to me an elder brother. I feel sad that he is no more.

On behalf of the Association and on my own behalf I send our deepest condolences to you and to the Karnataka Health Institute. May Dr. Hardiker's soul rest in peace!

Yours sincerely,

(B.M. CARIAPPA)

Dr. M.K. Vaidya,
Superintendent,
Karnataka Health Institute,
P.O. Ghataprabha,
Distt. Belgaum.
(Karnataka).

sk.

TAKE THE PRESCRIBED DRUGS REGULARLY TO CURE TUBERCULOS

DONATIONS TO THIS ASSOCIATION ARE EXEMPT FROM INCOME TAX.

28

Nehru Memorial Museum
& Library,
Teen Murti House,
New Delhi.

August 27, 1975

My dear Dr Vaidya,

The cruel hand of death has taken away our revered Doctor from us. The news about his death over the radio yesterday came as a great shock to me. He was so innocent and so good. I shall always remember the few days I spent with him at Ghataprabha.

Though we deeply mourn his death, he was fully prepared to "meet Rama" as he used to say. Wherever he may have gone, I am sure, he will look upon K.H.I. with great benevolence. I can understand how grieved you and other friends at the K.H.I. would be. Please consider me one who shares your grief.

Yours sincerely,
Hari Dev Sharma

Dr. M.K. Vaidya
K.H.I. Hospitals
Ghataprabha
Distt. Belgaum
Mysore

P. M.

24

Tel. No. : 359781
Ramalayam, Peddar Road.
Bombay-26.

27th August 1975

Dear Dr Vaidyasaheb

Mrs.Mane and myself were extremely sorry to hear over the Radio and the T.V. as well as read in the papers about the sad demise of our dear old soul Dr.Hardikar Saheb.

When I met him last at Ghataprabha, though he looked in indifferent health, was extremely young in spirits and was still talking about- though in a wheel chair. It did not then occur that the end will come so soon. We do hope that there was not much suffering in the last days.

Though Dr.Hardikar Saheb's passing away is a national loss and it is most irrepanable to the Karnatak Health Institute nd it is indeed a great shock and personal loss to you. I can well magine as to how you must be feeling - as if you have lost your ather. You were so much devoted to him. We, therefore, particularly offer our heartfelt condolences to you and Smt.Vaidya.

We both pray that may the departed soul remain n peace.

Sharing in your bereavement:

Yours sincerely,

(P.M.Mane)

Dr.Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnataka Health Institute,
Ghataprabha (Dist.Belgaum- Karnataka)

M.K. Kulkarni
83 Industrial area
Sion Bombay -22
27th August, 1975. 30

Dr. Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnatak Health Institute,
Ghataprabha, Dist Belgaum,
Karnatak state.

Dear Dr. Vaidya.

The news of Dr. Hardikar's demise was a bolt from the blue. I know he was of a ripe age, even then the near and dear ones are always wanted, however old they may be.

Your association with Dr. Hardikar was a long one. I cannot imagine, the shock you might have had after losing him. He was a guide to you, and a big help in every respect. In him we have lost a national leader. We all have lost a guardian, and a kind hearted advisor. A selfless worker, a Gandhian in the true sense I.

I join in the sorrow of the family members of Karnatak Health Institute, and pray to God to give peace to the departed soul.

Yours affectionately,

M.K. Kulkarni

M K.Kulkarni.

K. S. Lauly

Telephones {29 (Resi.) 30 (Office)

The Indian Plywood Mfg Co Ltd.
Dandeli-581 325. N Kanara District.
(Karnataka State)

Date 27th August 1975.

Dr.M.K.Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnatak Health Institute,
Ghatprabha (Belgaum Dist.)

Dear Dr.Vaidya,

I was extremely sad to learn from the papers about the demise of Dr.N.S.Hardikar.

His passing away would be a great loss to your august institution which he nourished so long and so fondly.

Dr.Hardikar was a great social worker and had a very large circle of friends to whom he endeared himself by his amiable manners and ever helpful attitude.

He had been a personal friend of mine and in his demise, I feel a personal loss. A great and gifted son of this region is no more with us. He will be mourned by a large number of friends and beneficiaries.

Kindly accept my sympathies for this great loss to the institution. I am sure this institution will grow further and will not only continue but increase its activities of healing and removal of sufferings.

May the departed soul rest in eternal peace!

Yours sincerely,

(K.S.LAULY)

L/n

Phone : 386494 (Five Lines)

37

ALL INDIA CONGRESS COMMITTEE

5, Dr. Rajendra Prasad Road,
NEW DELHI-110001.

A.I.C.C. PRESS RELEASE

CONDOLENCE RESOLUTION

Dr. N.S. Hardikar, the father of the Seva Dal movement in the country, is no more with us now. He breathed his last this morning in the Karnataka Health Institute, Ghatprabha of which he was the life and soul.

Born in a middle class family in Karnataka he went to U.S.A. for medical studies with an ambition to start a big hospital on missionary lines for the poor.

He was a political revolutionary by nature. In the U.S.A. he came into contact with late Lala Lajpat Rai and returned to India after seven years, to join the non-Cooperation Movement started by Mahatma Gandhi. Realising the importance of discipline, training and organised work he decided to start Hindustani Seva Dal, a voluntary organisation of the Congress. Pt. Jawaharlal Nehru offered him full support in this venture. The Hindustani Seva Dal was named as the Congress Seva Dal after Independence.

He was a disciplined soldier of the Congress. He remained a bachelor and devoted all his life to political and social upliftment and welfare of the people. He was a member of Rajya Sabha from 1952 to 1962. He was awarded Padma Bhushan for his selfless and voluntary services. As a guide, philosopher and sanchalak of the Seva Dal he was associated with the Congress and the A.I.C.C. for a number of years.

This meeting of the office-bearers and staff of the AICC expresses its deep sorrow for the sad demise of Dr. Hardikar and earnestly desires that his precept and practice of selfless and disciplined service to the country will be followed by the young generation, which will be a befitting memorial of the departed soul.

Telephone : 386494-(Five Lines)

ALL INDIA CONGRESS COMMITTEE

= CONGRESS SEVADAL =

UMA PRASAD TEWARI,
All-India Organiser

5, Dr. Rajendra Prasad Road,
NEW DELHI-110001

No: CSD- / 6130

August 27, 1975

Dear Dr. Vaidya,

In continuation of my telegram sent to you yesterda, I once again express my deep sorrow and sincere condolences on the sad demise of an all-time guide to Congress Sevadal, Dr. N.S. Hardiker.

Yesterday (26th August) I arranged a Condolence Meeting in the AICC Office which was attended by all of our office-bearers, including the Congress President - Shri D.K. Borooah, Shri Uma Shanker Dikshit and many other dignitaries of the Capital. I am herewith sending a copy of the Press Release issued by the AICC, containing the proceedings of the Meeting.

Thanking you,

Yours sincerely,

U.P. Tewari

(Uma Prasad Tewari)

Encl: As above.

Dr. Vaidya,
N.H. Institute,
GHATPRABHA,
Distt. Belgaum.

RH 27.8.75

3 D 22/75

K. Harendra, J.P.
Special Executive Magistrate,
Provincial Instructor
)NGRESS SEVA DAL, BOMBAY.

Phone : 522620
Hamsa Co-op. Hsg. Society,
51-17, Pestam Sagar,
Chembur, Bombay-89.

Date 27th Aug. 1975.

Dr. M. K. Vaidya,
Karnatak Health Institute,
Ghataprabha.

Resp. Shri. Doctor Vaidyaji,

I came to know with a heavy heart the sad demise of our beloved Guruji-Dr. Hardiker. The vacuum created by his loss cannot be filled by anybody else. The great person who inspired the youth of this country to have patriotism, decipline and selfless service to the mother-land has sacrifised his life. He is no more with us to-day. I hope Karnatak Health Institute where he spend his last days will be a memorial to Dr. Saheb.

I pray everlasting peace to the departed soul.

Yours sincerely,

Harendra

35 Phone : 32777

Karnataka Pradesh Youth Congress Committee

35, Rajamahal Vilas Extension, Near Mekhri Circle, Bangalore-560006.

Date 27-8-1975

Ref. KPYC/1407/75-76

Dear Dr. Vidya,

I was shocked to learn demise of great patriot of Karnataka Dr. N.S.Hardikar, veteran freedom fighter, Social worker and founder of Sevadal on 26th August 1975.

He served the country for half a century with singular dedication, his simplicity and self-discipline will remain long as an example for our young workers in politics and social service. Karnataka have last a noble soul and a matchless social worker. He is a inculcated the discipline among our youth will remain a permanent monument to memoray of the great old man of Karnataka.

The Youth Congress joins with a lakhs of people of Karnataka in mourning the demise of Dr. Hardikar and pray may his sole rest in peace.

Thanking you,

Yours Sincerely,

M. Raghupathy

(M.RAGUPATHY)

Gneral Secretary,

Belgaum City Congress
Committee. Block. II.
Date. 27-8-75

37

ಮಾನ್ಯರೇ

ರಚ್ಚೆ ನೇಲಿಗರಲದ ಜನತರು ಹಾಗೂ ಹಿತಂಕರು -

ಮಂಡಿಲಚ್ಯಧ್ಯ ಕೇಲಸಭಿತ್ತರು ಬ್ರಿದ. ತಲಬುಗಾ. ಡಿ. ಎನ್. ಎಸ್ ಕಾಂಡಿಲರರ ಅಲಸಿಕ ನಿಧನ ದಾಂರ, ನಮ್ಮ ಬೆಳಗಾಂವಿ ನಗರದ ಜನತೆಗೂ ಹಾಗು ಇಡ್ಡಿ ಕೆಂಗ್ರೆಸ್ ನಿಯುಗರ್ತರಿಗೂ ಅತೀವ ದುಃಖವಾಗಿದೆ. ಅವರ ನಿಧನದಿಂದ ರಚ್ಚೆಗೆ ಆಯಂಬಲರದ ಮಿನಿ ಯಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವರ ಪ್ರತ್ಯೆಕ್ಷೆ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಧಯಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆ.

ಬ್ರಿದ. ಬಿ. ಹಲಗಲಿ
PRESIDENT
Belgaum City Congress Committee
Belgaum Block II

36

ಬೆಂಗಳೂರು
ದಿ 27-8-1975

ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀಗಳವರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿದ ಎಮರ್ಜೆನ್ಸಿ ರಾಜಕೀಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಜೆ.ಪಿ. ಮೊದಲಾದವರು ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಡಾ॥ ಪಟ್ಟಾಭಿ ರವರನ್ನು ನಾವು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಧಿಗ್ಧತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇವಾಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಂಡು ಪರಿಚಯ ನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಠೆ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ. ಮತ್ತು ಸೇವಾ ಪಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಕ ಜನಸಂಘಾನಿ ಶಾಂತಿನಿಕೇತನ ಸ್ಥಾಪಕರಿಸಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಮುಡಿಪಿಟ್ಟಿರುವ ಹಿರಿಯರು ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಚಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರಮಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹವನ್ನೇ ಕಂಡಿಸಿ ನಿಷ್ಠಾಭಿಗಳಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಬೆಗಲು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಬಹಳ ಸುಃ ಪರಂಪರಾದ ಸಂಸತಿ. ಹಾಗು ಬಿವಸ್ಸು ಬೆಳೆಯಲು ಮತ್ತು ಬಂಧು ವರ್ಗದವರು ಭಾರಿಸುಲು ಭಗವಂತನಂ ಶಕ್ತಿ ಕೊಂಡಿದ್ದು ಹಿರಿಯರ ಹಿತೈಷಿಗಳಾಂತಿ ಯಿಯಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ತಮ್ಮ
ಹಿತೈಷಿಗಳು
MNRamaiah Bangalore

ಜಿ.ಬಿ. ಪಟ್ಟಾಭಿ ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ
ಜಿ.ಬಿ. ಪಟ್ಟಾಭಿ ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ

Bijapur
22-8-75

Dear Dr. Vaidya, U.O

I am extremely sorry to hear the passing away of Dr. Hardikar, a great patriot, a disciplined Commander of Seva Dal and for a long time a backbone of Karnataka Health Institute. May his soul rest in peace

Yours sincerely
R.R. Desai

From
Dr. R.R. Desai
Bijapur

Bijapur 27.8.75

Dear Dr Vaidya

Deeply distressed to learn the sad demise of Dr N.S Sardesai when I met him last about a fortnight ago it never occurred that he would pass away so soon. May he Almighty give his strength to my brother the unbearable loss of all

V.R. Bhagwat
Vidyapeeth-colony
Block 6 'Swami
Karve Nagar
Pune 411029

27 8-75

41

Dear Dr Vaidya

I was sorry to
learn the sad demise
of our beloved Dr Hardikar
K.H.I. has lost its
noble and efficient administrator
His death has caused an irrepairable damage
to loss to thousands of persons all over
India in general, and to the people of
K.H.I in particular

May his soul rest in peace

Enclosed 39

Yours Sincerely

Mukund

(M K RAMDAS)

P.S. I had sent 2

Byajpaw for a

change

पोस्ट काड
POST CARD

केवल पता
ADDRESS ONLY

INDIA

15 P 15 P

Dr M. K. Vaidya
MB B S,
Chief Medical Officer
Chhatpratka

CHATAPRABHA

(Dt: Belgaum)

पिन PIN

43

Bagalkot
27.8.75

My dear Dr Vaidya,

I am extremely sorry to learn the sad demise of our learned leader Dr Nanjundaiah. The Doctor is dead, but his spirit rests on not only at Chatapuram, but in all institutions he has founded throughout the length and breadth of the country. They should comprise the fraternity of young and old to whom he selflessly gave his death may his soul rest in peace.

V. W Bhagwat M.A. Bhagwat

BOMBAY PRADESH CONGRESS COMMITTEE
बम्बई प्रदेश काँग्रेस कमेटी

Tele. No. 26 13 02 - 3 - 4
26 22 13 - 14
26 68 73

"Congress Sadan", Mahapalika Marg
Azad Maidan, Bombay 1
Post Box 10141.

Telegram: "PRADESHCON"

Ref. No. _____

27th August 1975 197

Dr.Vaidya,
Medical Officer,
Karnatak Health Institute,
Ghataprabha,
Karnatak State,

My dear Dr.Vaidya,

I was shocked to hear the death of Dr. Hardikar the Founder of the Hindustani Seva Dal. In the death of Dr.Hardikar the country has lost a patriot of high order and a brilliant organiser. It is impossible to forget the debt that we owe to his memory as a valiant son of the country. I personally feel it is a great loss

I am writing a separate letter to his family and expressing my grief.

I am sure you also must have been greatly shocked.

May his soul rest in peace

Yours sincerely,

(Balasaheb Kulkarni)
Pradesh Secretary.
Congress Seva Dal

PHONE : Office : 476
Resi. : 233

BHARAT FREEDOM FIGHTERS' ASSOCIATION (Reg.)

CHICKMAGALUR DISTRICT. CHICKMAGALUR

President :
C. M. S. SASTRY, Ex. M.L.A

Vice-Presidents :
L. B. SHIVANANDA
C. P. SHANKARAPPA

Treasurer :
S. ANNAPPA SETTY

Secretaries :
Dr. T. R. GORUR
K. P. VENKATARAMAIAH

Date 27-8-75

To
Dr. M.K. Vaidya
Chief Medical Officer
Karnataka Health Institute
Ghalaprabha
Belgaum

Dear Doctor,

On behalf of myself, and the association, I express herein my profound grief at the passing away of Dr. V.S. Hardikar

We could see very few of such selfless leaders in the firmament of our Political and National horizons; who had given themselves up to the service of the country and the People

The late Doctor, had been the founder of the Seva Dal Movement and the same would ever remind us that there lived a person who was a disciplinarian to the core

P.T.O.

Being qualified in the Medical Profession, the late Doctor, having come into contact with an other Political genius, the late Lala Lajpat Rai, became a Nationalist of the first order. The sense of discipline and service manifested was so much in him, that his Mentor Lala Lajpat Rai says "That he wishes to be a boy again so that he could be enlisted by Dr. Hardikar in his Political Movement". There could be no greater compliment that could be offered

Please, accept the condolences tendered herein at the demise of the great man.

May God grant Solace to departed Soul.

Thanking You

Yours Sincerely

T. R. Gour

Hon. Secretary

47

Dr. Sarojini Mahishi

राज्य मंत्री
विधि, न्याय एवं कम्पनी कार्य
शास्त्री भवन
नई दिल्ली-११०००१
MINISTER OF STATE
LAW, JUSTICE AND COMPANY AFFAIRS
SHASTRI BHAWAN
NEW DELHI-110001

August 27, 1975.

Dear Dr. Vaidya,

I am extremely sorry to know about the sad demise of Dr. N.S.Hardikar Ji.

Dr. Hardikar was an embodiment of service, sacrifice and affection. The country has lost one of her great freedom fighters and a selfless dedicated worker.

I pray to God to give everlasting peace to the departed soul and courage to you all to bear this loss.

Yours sincerely,

Sarojini Mahishi

(Sarojini Mahishi)

Dr. Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnataka Health Institute,
Ghataprabha,
Distt. Belgaum,
Karnataka State

RW 2.9.75

HARIDAS GOPALDAS

141, Nibbana Apartments,
Pali Hill, Bandra,
Bombay 50 (AS).

HS

27-8-75

Dear Dr. Vaidya,

I am very grieved to learn of Senapati Dr. Hardikar's passing away yesterday. It would be difficult to fill the void. I cannot forget his humble simplicity.

Please convey my condolences to Vimalabehn.

Yours sincerely,

Haridas

RH 1.9.75

49

The Goldmohurs
Lonavla 410 401
27 Aug 75

Dear Dr Vaidya,

I was sorry to read this morning that Dr. Hardikar has died. He had served the country in many spheres and I trust that his endeavours for social uplift will be carried on by devoted + selfless workers like yourself. He will be missed in the KHI. Please accept my sympathies

I hope all goes well with the training and service programmes of the KHI and may it prosper always.

With regards

Yours sincerely

G.K. Adarwala.

Regards to Yamu Tinaikar if she is still in the KHI

RW
2-9-75

B.P.Shenoy
Director

50

Min. of Railways,
R.D.S.O.,
Manak Nagar,
Lucknow-226011.

dt. 28th Aug.'75.

My dear Doctor

The 9 0' clock news of the All India Radio on the 26th gave us the first news of the passing away of Dr. N.S.Hardikar.

Every one in our family can never forget the love and affection Dr. Hardikar had for us during our six years stay at Hubli. Both my wife and myself were so moved when the venerable old Dr. waited patiently on the platform of Ghataprabha so that we could pay our respects to him while passing through Ghataprabha two years ago. In spite of his age, ill health and the very cold winter, his presence on the platform was also appreciated by almost everyone travelling on the train as this occasion also gave them a chance to pay their respects to him. Little did we realise that we will never be able to see him again at that time.

Having had the opportunity and pleasure of reading through and enjoying his correspondence with all the senior leaders of the freedom struggle, we can only cherish his memory now and pray for his soul to rest in peace. To you all in the Institute we offer our condolences. We do hope that under your able stewardship, the good work of the Institute will continue.

With kind regards,

Yours sincerely,

B P Shenoy

9.9.75

51 B'lre
28/8/75

Dear Dr Vaidya

We are all very much grieved to learn the passing away of Shri M.S. Hardikar Ji the Karyakari Mantri has been opposed

God bless the dear May his soul Rest in Peace Our heartfelt Condolences to you

Ch Kitti

पोस्ट कार्ड
POST CARD

केवल पता
ADDRESS ONLY

भारत
INDIA
15 15

Dr M K Vaidya
M.S
C M O
K. H. Hospital
Ghataprabha
पिन PIN
591 301 Belgaum

Dr Ramachandra
Jan Krishna

Yours
sincerely
(M.V.K.
KOTTALGI)

Bombay Aug 28.1975

Dear Dr. Vaidya 53

We were shocked to learn about the passing away of dear Nanubhai Kothari. His death is a great loss to Karnataka Health Institute

yours sincerely

Kothari

Indu & Paraq

54

Bycullar
26.8.78

Dear Doctor,

Kindly convey my heartfelt sorrow on the death of Dr. N.S Hardikar. No doubt - the news was shocking and words are unable to express my deep sorrow. May his Soul rest in Peace. Excuse me for delay in writing this letter.

V.S. Kanade

The members of the staff and students of the P.C.Jabin Science College, Hubli deeply mourn the death of Dr.N.S. Hardikar.

Dr.Hardikar was an embodiment of selfless service to the nation. Dr.Hardikar was the symbol of service and discipline.

As a freedom fighter, the founder of All-India Se as the ablest exponent of Gandhian philosophy, and as custodian of all the moraland spiritual values this c country of ours stands for, he was one of the greates sons of India.

Let us resolve to emulate the great ideals he foll to serve us.

Let us pray God that He shall give strength to his assocates to bear the sorrow.

May his soul rest in peace.

****

PRINCIPAL,
P. C. JABIN SCIENCE COLLEGE, HUBLI

(K. L. E. SOCIETY, BELGAUM.)

Phone | Office : 3285
Residence

P. C. Jabin Science College,

Vidyanagar, HUBLI-21

Ref: No. 861

No. 55

28th Aug, 1975

Dear Dr. Vaidya,

I have enclosed herewith a copy of the condolence resolution passed by the Staff and students of this College on the sad demise of Dr.N.S.Hardikar.

Yours sincerely,

(B.Chandrasekhar)
Principal

vcw/:

Dr.M.K. Vaidya
Karnataka Arogyadhama
Ghataprabha.

57

NO 165

P. D. J. HIGHER SECONDARY SCHOOL
BIJAPUR.
DATE 28/8/75

We the members of the staff and students received the news of the passing away of Dr.N.S. Hardikar with great sorrow. Dr.Hardikar was a patriot to the core and a great Social Worker and reformer. His services in the cause of India's Freedom Struggle are memorable and echo throughout the length and breadth of the country. He headed the 'Seva Dal' a Socio-Political unit for many years. 'The Karnataka Arogya Dham' is a standing example of his great humanitarian work.

In his loss the country has lost a patriot and social worker. We all mourn the loss of such a great man as Doctor Hardikar.

In this condolence meeting we convey our sincere sorrow to the members of the bereaved family, and pray for eternal rest to the departed soul.

Bijapur.
27-8-75.

(V.R.Kerur).
In Charge
P.D.J.Hr.Sec.School,
Bijapur.

PRINCIPAL,
P.D.J. HIGHER SECONDARY SCHOOL "A"
BIJAPUR.

To
The Chief Medical Officer,
Karnataka Arogya Dham,
Ghataprabha Road,
GHATAPRABHA.
Dist: Belgaum.

58

SOUTH BLOCK CONGRESS SEVADAL , JEPPOO MANGALORE 575001.

Ref: Date: 28 - 8 - 1975

Dear Sri Vaidhya,

We heard the saddest news in our life which is the death of our "PITAMAHA" Dr. N.S.Hardikkar, the founder of Sevadal who expired on 26th morning of this month. We got the sad news from Radio and news paper. We just can't tell you how sorry and sad we are. His loss is immense and we do not know how to express ourselves on such an occassion.

His sweet smile and hospitality and life giving encouragement that he gave all our volounteers as well as people of the nation including ourselves comes fresh before our mind and news of his passing away makes us extremely sad and remorse.

We repentancely express our views that one of the veteran freedom fighter and a uncompasable noble social worker, a brightest light of disciplene is no more. Fate has taken away the brightest gem of the nation . Our father Hardikker's selfness and sense of discipline will long remain an example for our Indians.

We assure you sir,we will continue the aim of our Pitamaha Dr. N.S.Hardikker, as well we can achieve the goal.

May his soul rest in peace.

With love and deepest sympathy.

On behalf of Sevadal Volunteers.

For CONGRESS SEVADAL (JEPPU UNIT)
B. Shivaji Rao
Block Officer & Adhinayak
29/8/1975

From.

B.SHIVAJI RAO
BLOCK OFFICER,
CONGRESS SEVADAL.
SOUTH BLOCK, JEPPU,
MANGALORE-575 001.

A

FLOWER

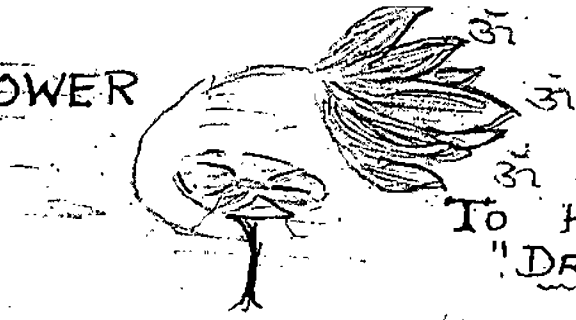

To His Noble Child
"DR. N.S. HARDIKAR"

With Love's own Tune,
you remained Immune
To all worldly fame
Even to earthly name,
Serving the needy in Silence
with a heart that's selfless

Though thou art free
of a weak frail body
Thou shalt remain all alive
Throughout Time's strife,
In the hearts of all,
O Founder of "Seva Dal

of all things above,
Thy glorious Tune of Love
Shall ever be sung aloft
Thro' "The Institute of Health
(So) No "Adieu" to thee,
Though thou art "free"!

OM TAT SAT.

(By a Humble Servant
of the Lord,
from "Lord's Grace"
Whitefield
26.8.75.

N. G. GANPULEY

"FAIRLANDS"
WHITEFIELD, BANGALORE
TELE: WHITEFIELD 21

28th Aug 75

गेले आता पण सिंह गेला ! 59

My dear Dr Vaidya !

I join those thousands of mourners who were in KHI or those outside in all parts of our country who took leave of the Body of that departed soul, whose spirit ,however, will be always hovering over Karnatak Health Institute with his benevolent hand.

He may be gone in person but he lives here forever amongst all of us as an insentive for all of us to do that what he preached and for what he lived.

It came to me as a schock as Shri Kaujalgi phoned to me in the morning of the demise of one to me a MAHRASHI whom I so mudh wanted to see again, and but never more.

We are sorry for one who has gone from us k-nowng full well that everyone of us has to follow sooner or later in the arms of death the great Reliever.

Let everyone in KHI and those outsdie who sympathise with the activities of this Institution try to live inthe same spirit of dedication for which Dr Hardikar has shown us the way by personaly treating that path.

With love to all

N.Ganpuley

Enclosed herewith a dedication from a saintly Lady Swami Shantanandaji a devotee of Swami Shivananda, who has an Ashram in Whitefield.

R. Y. DHARWADKAR
M.A. Ph.D.
Member
Official Language (Legis) Commission
Government of Karnataka

Telephone : 28630
63, Palace Road,
Vasant Nagar
BANGALORE-560 052.

28.8.1975

61

My dear Dr. M.K. Vaidya

I was so grieved to read about the sad demise of our revered leader Dr. N.S. Hardikar. He was not just an individual; he was an Institution by himself. At a time, when most of our leaders, who had sacrificed for the Country, sold their soul for a mess of pottage, it was Dr. Hardikar alone, who consistently refused to be tempted. He was like a "Star that dwelt apart." His high sense of patriotism, discipline and cleanliness both in private and public life are qualities, ~~which~~ difficult to emulate. During the days of the

freedom struggle, he faced the lathi
& bullets. He was the architect of the
Swadeshi. It was he, who cleaned
municipal administration of Hubli
City. After national independence
he dedicated himself completely
to the cause of the Health Institute
at Ghalaprabha.. ~~Even~~ All that he
strived for, throughout his life, was the
good of our County and Countrymen. Even
one month prior to his sad demise, he
proposed to have a Conference of some
persons, interested in the development of
Karnataka. That was to be on the 15th Aug-
In some reasons, this could not take place
If only the Conference had come off, I
would have had the privilege of meeting
him & paying him my respectful regards
But, God willed the other way! May his soul
Guide us ever further

Rs

71/1000

Phone No. : 56805

MAHARASHTRA GANDHI SMARAK NIDHI

Gandhi Bhavan,
Kothrud, Poona 4.

Ref. No. 32(75-76)218

Date 28th Aug. 1975

62

To
Dr. Vaidya,
Karnatak Health Institute,
Ghataprabha.

Sir,

We, the staff members and the office bearers of the Maharashtra Gandhi Smarak Nidhi, Poona, are deeply grieved to read the news of the sad demise of Dr. N.S.Hardikar. He was closely associated with late Shri. T.R.Deogirikar, our Chairman and had rendered a self-less service to our Nation specially in the pre-independence period. His life and service to the Nation would be always an inspiration to the posterity.

May his soul rest in peace in the Heaven.

Yours sincerely,

Office secretary.

63

C.J.Kamlani

Camp: C/o Guest House,
K.S.R.T.C.,
Shantinagar,
Bangalore-27.

card 11.9.75

Date: 28-8-1975

My Dear Dr.Vaidya,

I am not only shocked but pained to hear about the tragic news. I just cannot believe that he has been taken away from us. Although his health was deteriorating but his willpower was so strong that I always believed that he would long be with us to guide us. I can imagine how you must be feeling without him. I pray Almighty give you strength to carry on with the mission of his life. Had I been in Dharwar I would have rushed to Ghataprabha, I am here in connection with an important work and proceeding to Secunderabad for Railway Consultative Committee, on my return I will surely come and meet you.

With kind regards,

Yours sincerely,

(C.J.KAMLANI)

Dr.N.K.Vaidya,
Karnataka Health Institute,
Ghataprabha,
Taluk Gokak,
Dist. Belgaum.

C/o V. G. Telang

65 New High School-Based
Nandanagadda - Karwar
North Kanara - 29-8-1975

To Respected C. M. O,

Namaste. The death news of Dr. Vardikar has shocked us and we deeply mourn on this occasion praying to God that his great soul may rest in peace in the Heaven blessing and encouraging us in all walks of our life with the awareness of the mission of his life

Yours Sincerly,

Smt. Prema. V. Telang

(Ganga. S. Pai A.N.M.,

S. P. TULPULE

LAXMI NIVAS KARALE BLDG
KALYAN ROAD TILAK NAGAR
DOMBIVALI (EAST) Thana Dist

64

29th August, 1975

Dear Dr. Vaidya

Dr.N.S.Hardikar's passing away at the age of 87 years is a really shocking news to all of us. May God give peace to his soul. The help and assistance rendered to me during my illness in 1968 by him cannot be forgotten. Along with others in India, Karnataka Health Institutes real pillar of success is no more, whose absence will be felt for a long time.

Yours sincerely,

(S.P.TULPULE)

66

The lives of Great Men
All remind us that we can make
our lives Sublime; while departing
Leaving Foot prints behind
On the Sands of Time.

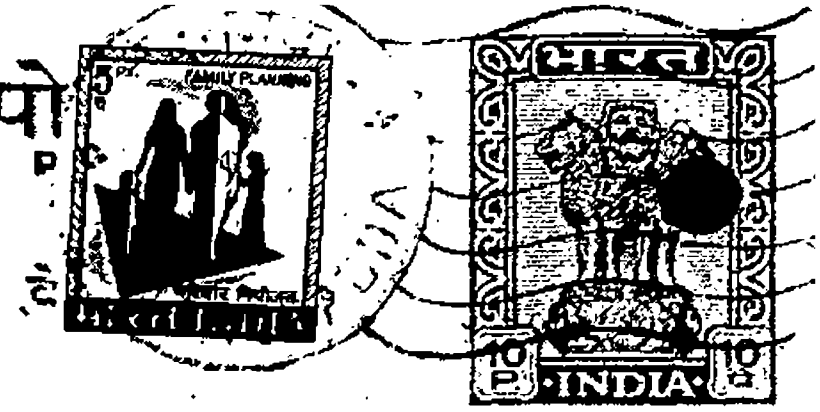

Dr. M. K. Vaidya
Chief-Medical Officer.
Karnataka Health Institute
Ghataprabha
Ghataprabha
Dist: Belgaum

OXFAM

Head Office : 274, BANBURY ROAD, OXFORD, OX2 7DZ, U. K. Telegrams : OXFAM OXFORD Telex : 83610

SOUTH INDIA OFFICE
256, off SEVENTH CROSS,
FIRST BLOCK, JAYANAGAR,
BANGALORE 560 011, KARNATAKA.
Telegrams : OXFAM BANGALORE 560 011
Telephone : 62967

67

card 11-9-75

29th August 1975.

Dr. M.K. Vaidya,
The KHI Hospitals,
PO Karnataka Health Institute,
Pin 591 310,
Belgaum Dist.

Dear Dr. Vaidya.

We are sorry and grieved to note the sad demise of Dr. Hardikar. Please accept our sincere condolences.

Yours sincerely,

Nick Gardner

(Nick Gardner)
Assistant Field Director for South India.

on behalf of OXFAM.

Phone : 20101

THE BELGAUM CHAMBER OF COMMERCE & INDUSTRIES,

673 Raviwar Peth, BELGAUM—590002.

दि बेलगाम् चेंबर ऑफ कॉमर्स अॅन्ड इन्डस्ट्रिज, बेळगांव.

ದಿ ಬೆಲಗಾವಮ್ ಚೆಂಬರ ಆಫ್ ಕಾಮರ್ಸ ಆ್ಯಂಡ ಇಂಡಸ್ಟ್ರೀಜ, ಬೆಳಗಾಂವಿ.

Reference No. B. C. C. I./23/75

Date 29th August 1975

68

To

Dr. M.K. Vaidya
Chief Medical Officer
Karnataka Health Institute
GHATPRABHA

Dear Sir,

We have learnt with profound sorrow of the death of Shri Narayanrao Subbarao Hardikar, a veteran freedom fighter, and founder of the Congress Seva Dal. It is an irrepairable loss not only to Karnataka, but to the whole of India. The late Shri Hardikar's tireless services in the cause of India's freedom and social field will always be remembered. He has left an indelible mark of achievement in various fields of human activity and progress.

The Karnataka Health Institute which he loved and served so long will feel a great sense of loss at the demise of Shri Narayanrao Subbarao Hardikar

Please accept the respectful condolences of the President and Members of this Chamber.

Yours faithfully,

(S.M. SHAH)
Vice-President

Cable SAKAL
POONA

SAKAL
Prop. - SAKAL PAPERS PRIVATE LIMITED

Founder
DR. N. B. PARULEKAR
M.A Ph D D Litt

595 BUDHWAR
POONA - 411 002
TEL 56107

69

AUGUST 29, 1975

Dear Dr. Vaidya,

I was extremely grieved to hear about the sad demise of Dr.N.S.Hardikar.

Ample tributes have been given to his singular qualities by almost all the leaders of our nation including the Prime Minister. I have nothing more to add.

His passing away is, however, a loss to SAKAL and we all convey our condolences and sympathy to you as he was a tower of strength for the Karnatak Health Home which you are running with such devotion.

Yours sincerely,

LT.COL.V.V.JOSHI

Dr. M.K.Vaidya,
Medical Officer,
Karnatak Health Home,
GHATPRABHA
DIST - BELGAUM
MYSORE STATE.

7, Jantar Mantar Road,
New Delhi

16

Dated 29.8.75

My Dear Dr. Vaidya,

I hope you had my telegram and p.c. I am so sorry for my absence on the cremation day and have the last Darshan of our beloved and respected Doctor. I am eager to visit K.H.I. at the earliest and pay my respects to his memory. I hope you all must be thinking of bringing together in K.H.I. Doctors close friends folowers and sympathisers on same convenient but significant day Dr. Hardiker as a person will be remembered for long by all of us and I feel we should make an humble determined and organised attempt to perpetuate his teachings and life work. In this connection I would suggest as follows:-

i. A sort of an understanding coordination contact exchange etc should be created between institutions connected with him or working under his name.

ii. This may be in the form of Dr. Hardiker memorial Committee without any rigidity but having some common principles and having their own specialised programmes oritems consistant with Doctors life and teachings.

iii. Collections can be made by this Committee and offered aid to the said institutions or undertake an independent project of its own.

iv. Inspite of his long political life he always tried as I feel myself devoted selfless public service, character and discipline in individual and social life and educating the people in the same.

v. A memorial volume should be brought out throwing light on the different aspects of his activities during his life time.

Yours sincerely,

S. V. Inamdar

(S. V. Inamdar)

Dr. M.K. Vaidya
C.M.O.
KARNATAK HEALTH INSTITUTE
GHATAPRABHA
DIST. BELGAUM(KARNATAKA)

KHADIGRAM SAMSKRITIK MANDAL
C/o. KHADI & VILLAGE INDUSTRIES COMMISSION

GRAMODAYA,
1 IRLA ROAD, VILE PARLE, (WEST),
BOMBAY 400 056.

Chairman

Secretary

71

Date 29-8-1975

Dear Dr. Vaidya,

We are stunned to read the news of the sad demise of Respected Dr. N.S. Haridikar. Our country has become poor as she lost her one of the eminent and true patriot son. A selfless, simple and humble devotee of our mother-land will be remembered by the masses of this country as an ideal in incarnation.

The Khadi world has lost its strong supporter and lover of Khadi and Village Industries.

We mourn his demise with sad hearts and offer our heartfelt condolenses. May his soul rest in peace.

B.A. Nesargi 29/8/75

(B.A. Nesargi)
General Secretary

Dr. Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnataka Health Institute,
Ghataprabha,
Dist:Belgaum,
GHATAPRABHA (S.C. Rly.)

No. 117 Office of the
P. D. J. High School "B", BIJAPUR.
Date:- 30-8-75

72

We, the members of the Staff and students of P.D.J.High School "B" Bijapur feel awfully shocked at the sad demise of Dr.N.S.HARDIKAR who lived a hard life and died a glorious death. In him we have lost a valiant freedom fighter, a celebrated patriot, an apostle of peace, a devoted social worker, a distinguished pioneer of Seva Dala and a great champion of simplicity.

We sincerely share the feelings of sorrow caused to his bereaved relatives and friends and admirers.

May God give peace to the Departed Soul.

P.S. Please acknowledge the receipt of this letter

27 -8-1975.

Head Master,
P. D. J. High School, "B"
Bijapur.
(S. D. GOKARN)

Harilar Polyfibers
Industry House
45, Fairfield Road.
BANGALORE. 560001.

73

H. G. GUTTAL

Camp: BANGALORE,
30th August, 1975.

My dear Dr. Vaidya:

I was extremely shocked to read about the sad demise of our very very dear and affectionate Dr. Hardikar. With his passing, the country has lost a great man with an unblemished record of service and sacrifice, and I have lost the only living elder brother to whom I felt very deep attachment. It was a pity that I was away from Delhi when he died and could not get back in time due to dislocation of air-traffic.

Please convey my sorrow to Smt. Gangubhai, Miss. Vimala and others.

I shall take the next opportunity of coming there and meeting all of you.

Yours sincerely,

(H. G. GUTTAL)

itute

219

OFFICE OF THE H.B.HIGH SCHOOL, KUNDGOL. DIST. DHARWAR.

No. 111/1975-76. Kundgol, 30-8-1975.

74

To,

Dr. Vaidya Chief Medical Officer,
Arogya Dhama Ghataprabha
GHATAPRABHA.

Sir,

A Condolence meeting of all teachers and pupils was held on 29-8-1975 in H.B.High School, Kundgol for the sad demise of- Dr.N.S.Hardikar. Shri. Siva i Rao Kulkarni a co-worker of Dr. Hardikar presided over the meeting. The meeting took the resoultion as - follows.:-

" Dr.N.S.Hardikar was a renowned leader of Karnataka and and also of the nation at large. He was a good organiser and a social worker. The Nationx has lost much in him. The loss is irreparable. We, all the members of the Staff and pupilsxxx offer you our heart felt sympathy in your grief. We pray to the Almighty to bestow peace on the soul of the deceased."

The meeting ended after xxxxxx observing silence for the peace of the deceased soul.

Yours sincerly.

Head Master,
H.B.High School, Kundgol.

Kundgol.

Date:-30-8-1975.

Phone : 533543

Grams : OCCUPY, Bombay-Khar

Smt. Kamala V. Nimbkar
B.A., O.T.R.

Adviser in Occupational Therapy
and Rehabilitation

The Amerind,
15th Road, Khar,
Bombay 52, India.

75

Aug. 30, 1975

Dear Dr. Vaidya,

Well, Dr. Hardikar has passed on - RH2 will miss him but he must have been so miserable the last months or so, it seems to me to be a relief to him and all concerned. May his soul rest in Peace.

I am enclosing clippings from Times of India for 28th & 29th in case someone there is collecting a "scrapbook" about Dr. Hardikar. If not wanted, throw them out as we do not want them.

My heart condition seems fairly good but no stair climbing and a fairly careful diet i.e. no salt, sugar, etc. I'm keeping my weight to 140 lbs. but cannot get below that for more than day or two & then back to 140, Mr. Nimbkar you will see soon (in a few weeks I think) I do not know how much of his heart & other complaints is mental & how much physical. We shall both be better when rains are over and there is less moisture to encourage our arthritis.

Glad your son got into KEM, Mandini. Leaves on Sept 9th for US for MSc in Agriculture peanut research which will be useful to India.

Affectionate Regards to you all at RH2.

Sincerely, Tomala V. Nimbkar

Phone . 284

Bharath Seva Dala, Karnataka

(REGD)

16+

President *Netradani Padmabhushana Dr. M. C. Modi*

Vice-President *Hejjige Linganna*, B SC , B L

General Secretary
C. P. Ramamurthy,
B SC , B. ED , D. P. ED

Organising Secretary
Rama Rao, I. N. A.

Chairman, Women's Wing
Sashikala R. Rao

Ref No BSBSF Gn S/75-76.

Treasurer
C. G. Siddaiah

Dalapathy
K. R. Basavaraju

KUMARA KRUPA ROAD,
BANGALORE-560001.

Date 30th Aug. 1975

Dear Vaidyaji

We are very sorry, that we could not come to Ghataprabha on 27th we have been misguided and hence we could not take part in the funeral programme. That day I telephoned and Sri Rama Rao talked to you over the phone. I wanted to send Sri Rama Rao and he had agreed. Sri Satyanarayana brought the sacred 'Ashes' and all the Bharath Seva Dala workers went to the station and received the same. It was brought in procession and is kept in Gandhi Bhavan. Our Seva Dal Staff, Officials and the Volunteers are in-charge of the same.

~~It is~~ Programme for five days a Dharma and as per that the immersion is on 3/9 at Paschima Vahini (Srirangapatna) - ie Cauvery River. Last full honours the ceremony will be held and all arrangements have been made.

The same will be taken in Jeep in procession and throughout the journey

ours Khanatta Seva dal Volunteers, workers and Social workers will be informed to pay their homage

We ever remember Dr Hedgewar's and his guidance to Khanatta Seva dal. We walk on his foot prints and keep his message to the younger generations of our nation.

Since we are doing all this, it is the opinion of others that we should not have a second one in Kolar. Hence Shri Rama Rao, IAS will not be coming there to honour the other.

We hope to meet you

with kind Regards,

Yours

Sd. K. S. Shivaram
General Secretary 20/8/17

Editor in Chief :- Khadri Shamanna

EDITOR: R. R. DIWAKAR
ASSTT EDITOR: S. V. PATIL

KARMAVEER
A KANNADA ILLUSTRATED WEEKLY

BRANCH BANGALORE-25
2, RESIDENCY ROAD
GRAMS: LOKTRUST PHONES: 54521—22

GRAMS KARNATAK PHONES 3039 & 2539
P O B NO 30
HUBLI MYSORE STATE

REF NO 2633

1st September, 1975.

78

Dr. M.K. Vaidya,
Chief Medical Officer,
Karnataka Health Institute,
P.O. GHATAPRABHA. Dist:- Belgaum.

Dear Dr. Vaidya,

Indeed it is a shocking news, that Dr. N.S. Hardikar is no more. I could not believe it when it was conveyed to me on the morning of last Tuesday, that he is not with us now. I have no words to express my grief on this sad occassion, and consol you. How could I ? I know your sorrow knows no bounds. And that place of Dr. Hardikar in K.H.I. could not be filled.

But you have raise to the occassion and face it with all the courage bestowed on you by his blessings. You have to stand as a rock and be couragious which he was always conveying during his life time. It is only you who can further his mission,goal which he cherished in building K.H.I. We are all looking upon you with high hopes in continuty of his life's mission to serve the common man to the utmost satisfaction. Even though he is bodily present his soul will surely guide us.

I am always at the service of the institution and do whatever best possible for me for its betterment and benefit. You can command my services any time.

I pray Almighty to give you enough strength to face the situation.

Sincerely yours,

SVPatil

(S.V. PATIL)
Assistant Editor.

/BMP/-

ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಪುರಾಣಿಕ KRISHNAMURTHY PURANIK.
"ASHIRVAD"
SAHITYA SEVA MANDIR,
GOKAK. (KARNATAK.)

"ಆಶೀರ್ವಾದ"
ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೇವಾಮಂದಿರ
ಗೋಕಾಕ. (ಕರ್ನಾಟಕ)

79

ದಿನಾಂಕ 1 - 9 - 1975

My dear Dr Vaidya Madhavarao ji,

5th sept (Friday) is my 65th Birth-day. Last year I had come to Parama Poojya Dr Harekikar for his blessings. Tears trickle down when I feel he is no more bodily amidst-us. I bow down and prostrate before the great Jyoti of Revered departed soul and Let the light be brightened up in my heart that is darkened without-him. I am sure, Madhavarao ji, that he will lead me kindly and inspire me for whatever very little thing I am doing.

I used to come to him for literary discussions and I felt satisfied His was a great personality ever inspiring. I am seeing his image in you. Now wherever I feel dejected I come to you like by Brother and I am sure to get 'shanti'. Please Bless me on my 65th Birthday. ನಿಮ್ಮವ

PURUSHOTTAM GANESH MAVALANKAR
MEMBER OF PARLIAMENT
(LOK SABHA)

Permanent Address . .
"Gopika", 22, Maharashtra Society,
Ellis Bridge, Ahmedabad 6 [Gujarat]
Residence ~~77248~~ 44226
Phone : M.P.'s Office ~~22110~~ 44710
Laski Institute ~~24630~~ 41482

Delhi Address
50, Western Court,
New Delhi-110001
Phone : 381734

80

Ahmedabad
September 1975

My dear Dr. Vaidya,

I was in Delhi last week in connection with a Parliamentary Committee meeting. I learnt with deep regret about the passing away of Dr. Hardikarji. Truly & verily he was a Rishi, a grand 'old' (rather 'young'!) man, a veteran — both during & after our freedom movement.

The late lamented Hardikarji was closely and affectionately associated with my father, late Dadasaheb Mavalankar. I therefore feel I have lost a dear elder in the family. I pay my warm tribute to him. I knew him well. He was a sportsman and a natural disciplinarian par excellence!

The Karnataka Health Institute & that the Seva Dal and the Youth of India — vibrant, dedicated, purposeful — are his ever living memorials. May we all who are left behind continue devoting ourselves to the tasks of nation-building!

I send my deep sympathies to you all. In fact, I share your grief.

Yours Sincerely,
P. G. Mavalankar

LOUISIANA STATE UNIVERSITY MEDICAL CENTER
1542 TULANE AVENUE · NEW ORLEANS · LOUISIANA · 70112
School of Medicine

DEPARTMENT OF PATHOLOGY

SEPT 1 1975

DR. M. K Vaidya
Chief Medical officer
Karnataka Health Institute
CHHATAPRABHA

Dear Dr. Vaidya,

I was very much grieved to learn the passing away of Dr N.S. Hardikar on the morning of Aug. 26 1975. I read about the sad happening while on a lecture tour to Mysore and Bangalore.

My memories go back to late thirties when Dr Hardikar used to visit my father in Belgaum and had long interesting sessions of the planning and development of K.H.I. Right from the very inception of K.H.I. Dr. Hardikar was closely associated with its development and growth.

Even through the long and gruelling struggle for National independence he never ceased to counsel and help my father in developing the Institute to its present status. Not only the nation but we who have been closely associated with life and growth of K.H.I. will miss him very much from amongst us.

Please let me join you in prayer to god 'Let his soul rest in peace!'

Sincerely Yours
M. G. Krishnan
Associate Professor in Pathology

At Residen in Belgaum —
c/o DR. G.R. Kulkarni
Tilakwadi, Belgaum.

82 . ದಿ/1/9/75

Press matter

For favour of
publication

Late. Dr. N.S. Hardiker

A condolence meeting of the Koppal Taluka - Freedom Fighters, convened under the presidentship of Sri. C.G.Purohit and prayed for the "Peace of the Soul" of Sri. N.S. Hardiker, founder of All India Sevadal and Karnatak Arogya Dham at Ghatprabha, Sri.Bangarsheeter and other freedom fighters spoke on the heroic personality of Dr. Hardiker,

Resolution was sent to the chief MedicalOfficer, Karnataka ArogyaDham of Ghatprabha.

C.G.Purohit
C. G. PUROHIT.
Freedom Fighter & Social worker
Govt. of India award Tamb a Patra No 7?F
Po:- **KOPPAL**. (Raichur Dist.)
(C.G.Purohit, Freedom Fighter and Chairman of the meeting.)

(1) ಕೊಪ್ಪಳ
Freedom Fighters.
Koppal

2. R. P. Vaidya.
Freedom Fighter
Koppal

3

(4)

(5)

(6)

GANDHI PEACE FOUNDATION

गांधी शांति प्रतिष्ठान

221-223, DEEN DAYAL UPADHYAYA MARG, NEW DELHI-110001
PHONE • 272396 : 272397 :272398
TELEGRAM • SATYAGRAHA

SU SUBBA RAO
~~GPFG SECRETARY~~

Ref No. GPF/LMI(P)/1039
Dated 1st September 1975

My dear Dr Vaidya,

I could scarcely imagine that on May 7 this year, I would be meeting Doctor for the last time. Though he had struggled with death, as it often happens, I with others was thinking that such people would never die and that is how I still feel. Although Dr has passed away physically, he lives through the KHI, its dedicated workers and through the thousands of young people whom he inspired to dedication.

While I deeply feel for every one who was close to him, my thoughts particularly go to Vimal Tai who was more than a daughter to him. We should pray God to give us all strength to bear this calamity.

With kind regards,

Your brother,

(S.P. SUBBA RAO)

Dr IK Vaidya
Chief Medical Officer
Karnataka Health Institute
Ghataprabha
South Central Railway
Distt. Belgaum
Karnataka

CABLES—"CANBANK"
TELEPHONE— 24683 74151-59 (PBX)

CANARA BANK

HEAD OFFICE
POST BOX NO 6648
BANGALORE-2

84

U.K.KINI
GENERAL MANAGER

GM/319/75

September 1,1975

Dear Dr. Vaidya:

I was on leave for several days and joined duty only today.

I am writing this to tell you how sad we are that revered Dr. Hardikar has passed away. I had the good fortune of visiting the Karnataka Health Institute several months back along with Sri M H Kaujalgi and to meet Dr.Hardikar who at that time was able to move in the house. I had also the pleasure of being shown round the Institute by you which enabled me to see with my own eyes what a glorious work the Institute was doing. Little did I imagine that within a few months the country will lose Dr Hardikar. I know what a great blow it is to the country, and particularly to the Karnataka Health Institute to lose his guidance, but I hope that with the dedicated band of workers, the Karnataka Health Institute led by your goodself will carry on the great work and that suitable organisational arrangements will be made to enable the Institute to serve the public with a continuity which is not affected by the loss of any individual worker. This is a thing which would have been the ideal which Dr.Hardikar had set before him and you must do all possible to see that his vision takes shape.

May the Spirit of Dr.Hardikar guide all those who are working for the Institute and may it serve the country for many more years is the prayer I make at this time of sorrow for all of us.

Yours sincerely,

U K KINI

Dr. Vaidya
Superintendent
Karnataka Health Institute
GHATAPRABHA - 591 306

letter 18/9/75

30998

VEERENDRA PATIL, M.P.

Phone 7xxxxx8
Lower
23 xxxx, Palace Upper Orchards,
Sadashivanagar,
BANGALORE-6. 3

2nd September 1975

85

My dear Dr. Vaidya,

When I was in Delhi, I was profoundly shocked to hear of the sad demise of Dr. N. S. Hardikar. His passing away has removed from the Indian scene a leader and patriot of a very high order, who, all his life, served the cause of the poor and downtrodden by his selfless work. He will be remembered for ever as a tireless worker in the cause of national progress. His organisational ability, dynamic force to go ahead and his sincerity of purpose are well known. I offer my heartfelt condolences to all those who were near him and pray God that He may give strength to bear this irreparable loss.

Yours in sorrow,

Veerendra Patil

(Veerendra Patil) 2/9

Dr. Vaidya,
Karnataka Health Institute,
Ghataprabha,
Belgaum District.

10-9-75

Jyotendra Vasudeo Sarmalkar

Post Box No. 254
Telephones :- Off. 2155
Res. 2235

SC

Margao (Goa) 3rd Sept. 1975

My dear Dr. Vaidya,

It is with deep sorrow that we learnt about the sad demise of Reverand Dr. N. S. Hardikar. We have lost a great man. He was the living statue of inspiration. I quite understand that for you his departure will be a tremendous grief. Kindly accept our heartfelt condolences.

I received on the 11th August a letter from Mr. Tatke together with the adoption application form and also a pamphlet giving necessary information regarding adoption etc. The said form was duly completed and sent by me immediately to him.

Meanwhile, I wrote to an intimate friend of mine from Bombay, Dr. K. B. Shah to visit the Ashram and have a look at the babies there. He has [redacted] written to me saying that there is a baby boy of the type that we are looking for and that which would suit our family. Dr. Shah is a close family friend of ours and knows well our likes and dislikes. He was supposed to get the baby medically examined on 25th August. I am sure that by now he must have done so and probably the report is on the way to me.

Shaila & I intend leaving for Bombay during the second week of September, after Ganesh Chaturthi. I shall definitely keep you posted with further developments

With kind regards.

Yours sincerely,

Jyoti Sarmalkar

JYOTENDRA V. SARMALKAR

r. M. K. Vaidya,
Karnatak Health Institute,
Belgaum Dist.,
Karnatak State,
GHATAPRABHA.

JVS:ff

ತಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರ

87

ಶ್ರೀಯುಸ್ಸ ಡಾ|| ಎಂ. ತೆ ಮೈಕ್ಕೋ
ತನಾಡಿಚೆರೆ ಆಳ್ವೋಕ್ಯ ಸ್ಥಾಯಿ ಟ್ರಸ್ಟಿಚ ಪ್ರಭು

ದಿ 4-9-75

ಯಾನ್ಸರ್

ಈ ಯುಲಲೆ ನಿಂಬಿ ಟ್ರಸ್ಟ್ ಚಡಿನಿಯ ನಿಲಿನೆಂದರೆ
ನಮ್ಮ ತೆಲಿಬಾದಲ ನಿಂಸ್ಥಿಚಿತರಾದ ಡಾ|| ನಾ. ನಿ. ಹಡಿಕ್ಕೀಲರರು
ದಿನಾಂಕ 26-8-1975ರಂದ ತಮ್ಮ ಟ್ರಸ್ಟಿಚ ಪ್ರಭುದ ತನಾಡಿಚ ಆಳ್ವೋಕ್ಯ
ಸ್ಥಾಯಿ ನಲ್ಲಿ ಸೈಗ್ನೆಸ್ತ್ರಿ ರಾಗಿಯ ತ್ರಿರಿಂದು ತೆಕ್ಕೆಯನು ತೆಗೆಳಗಯಿಲು.

ದಿನಾಂಕ 28-8-1975ರಂದು ನಾಲ್ಕು ಬಿಲ್ಲಿ ತಿಲ್ಲುತ್
ನಿಂಬ್ಲಿಚಿಲ್ಲಿಕರಲು ಡಾಗ- ಶಿಯರ್ ತಲ್ತ್ರಿರು ನಿಬ್ಬೆ ನಿಲ್ಲಿ
ಡಾ|| ನಾ ನಿ. ಹಡಿಕ್ಕೀಲರರು ನಮ್ಮಲ್ಲರ ಪಿತಾಲುಯಾರಾಗಿದ್ದು
ಏಂಬರ ನಿಧನದಿಂದ ನಮಗೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಲಾರದ ನಷ್ಟ ವಾಗಿದೆ
ಹಿರಿತನ ಅಚಿಲ್ಲಿಲರು ಲಭಿಸಲಿ ಯಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಗಯಿಲ
ನಮ್ಮ ಸಂಬನತಿಗಳನೆಯನ್ನು ತಿಳ್ಸಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ

ಇಂತಿ ನಿಮ್ಮ ಶಿಯನಿರುನ

ಹಡಿಕ್ಕೀಲರರು

ಹಡಿಕ್ಕ ನಿರಾಯ ನಿಂಬ್ಲಿಚಿಲ್ಲಿಕರಲು
ತಿಂಗ್ರೆನ ನಿಲಾಬಾದಲು ಪುಟ್ಟಿಗಾಮ

ಪ್ರೀತಿಯ ಸ್ನೇಹಿತರೆ,
ಪ್ರೀತಿಯ ವಂದನೆಗಳು — ಶಿ

Khammam
6th Sept 75

ನಾವಿಬ್ಬರು ದಿನಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಾಸವಾಗಿ ಕಳೆದೆವು ಮತ್ತು ನಾವು ಅಲ್ಲಿಂದ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮುಂಜಾನೆ ನೀಲಕ್ಕಿರುಳಿನಲ್ಲಿ ಹೊರಟೆವು ಮತ್ತು ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದೆವು. ಅಮ್ಮ ಮತ್ತು ಅಪ್ಪ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತೋಷಗೊಂಡರು. ಅವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆವು. ಅವರು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲು ಬಯಸಿದರು.

ನಾನು ಬಹಳ ಅಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದೆನು. ಮಲಗಿದ್ದಲ್ಲಿಂದ ಎದ್ದು ಕೂರಲು ಸಹ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಇನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ.

ಒಮ್ಮೆ ಬಂದು ಭೇಟಿಯಾಗಿ
ಮಾಡಿ.

94 ಕ್ರಮ ಸಂಖ್ಯೆ
ಬಂಧನ ಪತ್ರದ ಮುದ್ರಿತ
ಪ್ರತಿಯ ಕೊಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಟಿಸಿ
ಮತ್ತು ನಾನು ನಡೆಸಿಕೊಡಬೇಕಾದ
ಪಿಸ್ತೂಲು ಬಗ್ಗೆ ಬಾಂಧವರಿಗೆ
ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು

ಬಂಟಿ

पोस्ट कार्ड
POST CARD

केवल पता
ADDRESS ONLY

INDIA

To

Dr. Madhavrao Vaidya

Chief Medical Officer

K. H. I. Hospitals

CHATTARABHA

Dist. Belgaum

पिन PIN

ಅನಾಥ ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾಕಾಂತ ಅವರ ಕಾರ್ಯಾಲಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ನಮ್ಮ
ಅಧಿಕಾರಿಯವರು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಸಹಿ ಮಾಡಲು
ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿಮ್ಮ ಅರ್ಜಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ಪಾಸ್ ನೀಡಲು
ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ವಿಷಾದಿಸುತ್ತೇವೆ. ಮುಂದಿನ
ಶನಿವಾರ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಪಾಸ್ ಪಡೆಯಲು ಬಯಸಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ಆ ದಿನ
ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೋಮವಾರ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಪಾಸ್ ಪಡೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಗಳಿಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಅನುಮತಿಗಾಗಿ ಮನವಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ನಂತರ ಸಾಕಷ್ಟು
ಸಮಯವಿದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಬಿಡುವಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಾಸ್ ಪಡೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ
ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಅರ್ಜಿ ಸಲ್ಲಿಸಲು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕಾರಿಯವರ ಅನುಪಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಹಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಮನವಿ
ಸಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಮೇಲಿನ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪಾಸ್ ನೀಡಲು
ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ವಿಷಾದಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಧನ್ಯವಾದಗಳೊಂದಿಗೆ

ಸಹಿ/- ತಿರುಮಲೇಶ್

ಸಹಿ/- ತಿರುಮಲೇಶ್
ಸೆಕ್ಷನ್ ಆಫೀಸರ್
ಅನಾಥ ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾಕಾಂತ ಅವರ ಕಾರ್ಯಾಲಯ

8-7-75

ಜಾಹೀರ ಸಭೆ

೧೦

ಬಾಗಲಕೋಟೆಯ ನಾಗರಿಕರಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿ—

ನಿಸ್ಸೀಮ ದೇಶಭಕ್ತರೂ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸೇವಾದಲದ ಸಂಘಟಕರೂ, ಮಹಾತ್ಮಾಜಿಯವರ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕ ಪಾತ್ರರಾದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಿರಿಯ ಕಾರ್ಯ ಕರ್ತರೂ ಆಗಿದ್ದ **ದಿ|| ನಾ. ಸು. ಹರ್ಡಿಕರ** ಅವರಿಗೆ ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಅವರ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕೋರುವ ಬಗ್ಗೆ ಸೇವಾದಲ ಕಟ್ಟಡದ ಆವಾರದಲ್ಲಿ ಗುರುವಾರ ತಾ|| ೪–೯–೩೫ ರಂದು ಸಂಜೆ ೬ ಘಂಟೆಗೆ ಸಭೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಬಾಗಲಕೋಟೆಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧರು ನಿಯೋಜಿಸಿದ್ದು ಯಾವತ್ತರೂ ಸರಿಯಾದ ವೇಳೆಗೆ ಆಗಮಿಸು–ವೆರಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದೇವೆ.

ಬಾಗಲಕೋಟೆ

ತಾ|| ೧—೯—೩೫

ಸೆಕ್ರೆಟರಿ.

ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧರ ಸಂಘ

ಚಂದ್ರಿಕಾ ಪ್ರೆಸ್, ಬಾಗಲಕೋಟೆ

Bombay Pradesh Congress Committee

CONGRESS HOUSE
Vithalbhai Patel Road,
Bombay-400004

Telegram : "CONGRESS"
Telephones : 353527 (Office)
358556 (President

9th September 1975

Dear Shri Vaidya,

Please fined enclosed herewith the condolence resolution passed in the meeting of the Bombay Pradesh Congress Committee held on 4th September 1975 on the death of Dr. N.S. Hardikar, who expired on 26th August 1975.

Please convey our heart felt sympathy to his kith and kin.

Thanking you,

Yours sincerely,

Pranlal Vora

(Pranlal H. Vora)
President.

Shri (Dr.) Vaidya,
Karnataka Health Institut
Ghatprabha.

Bombay Pradesh Congress Committee 73

CONGRESS HOUSE
Vithalbhai Patel Road,
Bombay–400004

Telegram : "CONGRESS"
Telephones : 353527 (Office)
358556 (President)

RESOLUTION

This meeting of the B.P.C.C. held on Thursday, the 4th September 1975 deeply mourns the death of Dr.N.S. Hardikar, the founder of Hindustani Seva Dal. He devoted his whole life to the organisation of youngmen and women into a disciplined force, devoted to the service of people. He also set a glorious example by puting into practice what he advised others to do. In his death the country has lost a great patriot an ardent nationalist and a Freedom Fighter. May his soul rest in peace.

Dr. G. T. BALANKHE
B. Sc., M, S, F. C. P. S.

RESIDENCE PHONE NO. 284
NEAR DARBAR HIGH SCHOOL
STATION ROAD
CONSULTING ROOMS
1 Chhatre Building Main Road
Time, 6 p. m. to 8 p. m.
2 Above Dr. Ambalis Poly Clinic
Near Siddheshwar Temple
Time; 10 a. m to 12-30 p. m.
5 p m to 6 p. m.

Ref _____ .

BIJAPUR 13.9.58

911

my dear madhavrao

After my return from Ghataprabha I did not write to you earlier knowing how busy you may be with heavy correspondence apart from the professional work

our dear 'Doctor' is gone. No person had influenced my mind as he did. He was every thing to me. I kept openly every thing in my mind openly before him as before God.

He was a common bond between two of us. Though that bond is no more, let us remain attached to each other as we were during his life time.

Though I am away from you I will serve you and K.U.I. in whatever way you want me to do

Leaving my home town far away,
I came to K.H.I on account of you
Considering you as my elder brother
Let us keep the same relation

I had a letter of Consolat U
Sattvati whom I had written some affai
return from Chhatarpur.

with regards to self & Vatsalalai.

Yours affectionate brother
Gangadhar.

95

15th Sept 1975
Detroit U.S.A

Dear Dr. Madhavrao

Only two days I learnt that Dr. Hardikar passed away I felt very sorry to hear this news from dear Nalinibai and his death is a great loss to his institution and the country. Having known him personally so closely I had always the highest respect and regard for his unselfish work in the humanitarian work

I am sure you will have to carry on his preachings and the good work and. I Sincerely ~~hope~~ wish you all the courage to achieve greater progress in the institute

with kind regards,

Yours Sincerely
Appa Phalnikar

R.W. Rai

SOUTH KANARA
District Congress Committee
KARNAD SADASHIVA RAO MEMORIAL BUILDING, LIGHT HOUSE HILL
MANGALORE-575001

K. K. SHETTY M P
President.

PHONE: 7172

Date 15th Sept. *197* 5.

Dear Sri. Dr.M.K.Vaidya,

I am enclosing herein a copy of the condolences resolution passed by the General Body Meeting of the South Kanara District Congress Committee held on 7th September, 1975 on the demise of your late Sri.Dr.N.S.Hardikar.

Yours sincerely,

(K.K.Shetty)

ಅಮೃತಾಂಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ನಿಶ್ಚಿತ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ
ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಕಾಲಮೇರೆ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಪಡೆದು ಲಂಚ್ಚಲ
ಪಡಿಸಿದ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ, ಅಮೃತಾಂಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ
ಹೊಂದಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ
ಸ್ಥಳ ಜಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಿದ್ದಿಸಿ,
ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಲಂಚ್ಚಲ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಖ್ಯೆಯ,
ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ
ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ
ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ
ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ
ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ
ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯ

SOUTH KANARA

District Congress Committee

KARNAD SADASHIVA RAO MEMORIAL BUILDING, LIGHTHOUSE HILL
MANGALORE-575001

SHETTY, M. P.
President

PHONE: 7172 .

98 - 1

CONGRESS SEVA DAL

Dated: 17th September '7

Condoling the passing away of Dr.N.S.Hardikar.

The South Kanara District Congress Seva Dal Workers met on Monday the 8th September, 1975 at the District Congress Committee Office, Light House Hill Road, Mangalore to mourn the sad demise of the founder of the Coggress Seva Dal, Dr.N.S.Hardikar, who passed away on 26th August, 1975 at the ripe age of 87 years. The following resolution moved by Shri.B.C.Shekar, District Organiser, Songress Seva Dal, was unanimously passed.

"The Congress Seva Dal and its workers have lost its founder and it is difficult to fill the void and to get over the shock. All the workers have been orphaned by the passing away of Dr.Hardikar.

"Owing to the death of Dr.Hardikar not only the Nation but the workers, sympathisers and admirers have lost one of the staunchest Nationalists and disciplinarians. Discipline was the Sheet-anchor of Dr.Hardikar. The South Kanara District Seva Dal workers pay their homage to the departed leader. It is only through discipline and the example of Dr.Hardikar that we can emulate the departed Leader."

B/3 Shekar

DISTRICT ORGANISER
CONGRESS SEVADAL

AROGYA SUDHARANA SAMITI

SURGICAL CENTRE NESARGI
NESARGI, P. O. Belgaum Dist.
Regd. No. E 125 (BGM.)

Ref. No.....134.....

Date...30...8...75.....
18.9.75

ಆರೋಗ್ಯ ಸುಧಾರಣಾ ಸಮಿತಿಯ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಾ ಮಂಡಳಿಯ ಮುಂದಿನ ದಿನಾಂಕ ೨೭ ಮತ್ತು ೨೮ ರಂದರ ಶನಿವಾರ ಸಂ ೧ ರ ಪ್ರಕಾರ.

ನಮ್ಮ ಆರೋಗ್ಯ ಸುಧಾರಣಾ ಸಮಿತಿಯ ಸಹಕಾರಿ ನೇತ್ರ ತಪಾಸಣೆ ಶಿಬಿರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಉದ್ದೇಶಕರಾಗಿ ಬಂದು ಈ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ದಯಪಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಿನ ರಾಜ್ಯ ಸಚಿವರು ಸನ್ಮಾನ್ಯರು, ಕರ್ನಾಟಕ ಆರೋಗ್ಯ ಧಿಕಾರಿಯವರು, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸೇವಾ ದಳದ ಸಂಸ್ಥಾಪಕರು, ಉದರ ಉದ್ಘಾಟಕರು ಆಗಿದ್ದ ಡಾ॥ ನಾ ಸು ಹರಿಪ್ರಸಾದ ಅವರು ನಿನ್ನೆ (26 & 27) ಮುಂಜಾನೆ ೪ 30 ಘಂಟೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಆರೋಗ್ಯ ಧಿಕಾರಿಯವರು ನಮ್ಮ ನಿವಾಸದಲ್ಲಿ ನಿಧನ ಹೊಂದಿದರು ಈ ಸಂಗತಿಯು ತಿಳಿದ ತಕ್ಷಣ ಸಂತಾಪ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ಪೋಸ್ಟ್ ಮಾಡಿಸಿ ಬಿಡಲು ಮನಸ್ಸು ಬರಲಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ "ಮೃತರ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಚಿರ ಶಾಂತಿಯ ಸ್ಥಾನವು ಲಭಿಸಲಿ" ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕ ಆರೋಗ್ಯ ಧಿಕಾರಿಯವರ ಕುಟುಂಬದವರ ಗಮನಕ್ಕೆ ತರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

Chairman
AROGYA SUDHARANA SAMITI
NESARGI.

99

Certificate No. P 2025 30-5-1953

KHADI-WORKERS CO-OP. PRODUCERS SOCIETY LTD., RON.

H. O. : KHADI BHANDAR, **GADAG.** (Karnatak)

(K. & V. I. Commission Certificate No. MYS/62)

ಖಾದಿ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಸಹಕಾರಿ ಉತ್ಪಾದಕ ಸಂಘ, ನಿ. ರೋಣ.

ಹೆಡ್‌ಆಫೀಸ : ಖಾದಿ ಭಾಂಡಾರ, ಗದಗ. (ಜಿ. ಧಾರವಾಡ)

S.T.No.DR/CT/II/Q-62

ಚೇರಮನ್ : C. Y. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಅಸೂಟಿ. ಸೆಕ್ರೆಟರಿ : R. Y. ಹೂಗಾರ

Ref. No. 93/75-76 Date 16-9-1975.

ಶ್ರೀ ಡಿ.ಬಿ. ಮೈದೂರ ಯಾ ಬಿ ಬಿ ಉಸ್ತಾದ ಅವರಿಗೆ ಗದಗ

ಯಾ ಬಿ ಬಿ - ಇವರಿಗೆ :-

ಈ ಪತ್ರದ ಕಾರಣ ಕೀಲಿ ಖಾದಿ ಕಾರ್ಯಾಲಯದಿಂದ ನಮಗೆ ನಂಬರ್ ಅಲಾಟ್ ಆಗಿ ನಂತರವೇ ಅಲಾಟಿಸಿ - 6-9-75 ರಂದು ಗದುಗಿನಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಮಾತಿನ ಸಾಧಾರಣ ನಡೆ ನೋಡಿದಾಗ ನೀವು ಕಂಡಿದ ಧಾರಣ ಕಳ್ಳುಸಿನಿಸಿಗೆ ಹೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇವಲೋಕನೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿ ವಿನಂತಿ.

ತಮ್ಮವಿಶ್ವಾಸಿ,

ಸಂ.ರಾ.ಹೂಗಾರ.

Secretary.

Khadi Workers

Co-operative Producers Society Ltd.,

RON. (Dist. Dharwar)

H.O: Khadi Bhandar, GADAG.

ಗದಗ

ಪ್ರತಿಯು :-

102

RAJ BHAVAN
Madras-600022
Dt/20-9-1975.

Dear Dr.Vaidya,

Please refer to your letter dated 10th Septr.1975. The passing away of Dr.Hardiker is an irrepairable loss not only to the Karnatak Health Institute but also to the whole of India. He was a tower of strength and embodiment of discipline. I had issued a public statement mourning his passing away. Those who were nearer know what a great Karma Yogi he was. We should try to carry out the work which he has left behind. If I can be of any help, please let me know.

Yours sincerely,

(K.K.SHAH)

Dr.M.K.Vaidya, M.S.,
K.H.I.Hospitals,
P.O.Karnatak Health Institute,
Pin: 391310.

OXFAM

274, BANBURY ROAD, OXFORD, OX2 7DZ, U. K. Telegrams: OXFAM OXFORD Telex: 83610

103

Research Director JOHN STALEY,
5, RHENIUS STREET,
RICHMOND TOWN, BANGALORE 560 0
KARNATAKA, SOUTH INDIA.
Telephone: 51728

22nd September 1975.

Dr. M. K. Vaidya,
KHI Hospital,
P. O. Karnataka Health Institute,
Ghataprabha,
Belgaum District

Dear Dr. Vaidya,

We were very sorry to hear of the death of Dr. Hardikar. Judging from your letters, you may have expected this, but it must have been a blow nonetheless both to you and to KHI. We have read the tributes that have been paid to Dr. Hardikar, by many prominent people, and are glad that we had an opportunity of meeting him and of knowing him even though briefly.

Yours sincerely,

John Staley

NATIONAL EDUCATION SOCIETY, SHIMOGA

(Regd. No. S. 604 of 47-48. Misc. 206 of 47-48 Date 7—1—48)

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಮಿತಿ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ

1-11

No. N. E. S. 702 / 75-76
Encl 1

Date 22.9.75.

To

Dr. Vaidya,
Head of the Karnataka Health Institute,
Ghataprabha

Dear Sir,

I have herewith enclosed copy of Proceedings of the Executive Committee of the Society which met on 7.9.75 for your kind perusal.

As Secretary of ~~Bharath Seva Sal of Shimoga District~~ National Education Society I express my personal deep sense of of sorrow at the death of Dr. N.S. Hardikar and I wish "Shanthi" to the departed soul -Soul of Dr. N.S. Hardikar who was veteran Social Work Freedom fighter, and Founder of Hindustani Seva Sal and who was dedicated to selfless to public service and was great champion of constructive activities.

Thanking you,

Yours faithfully,
S.R. Nagaraj
Secretary.

NATIONAL EDUCATION SOCIETY, SHIMOGA

(Regd. No. S. 604 of 47-48. Misc. 206 of 47-48 Date 7-1-48)

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಮಿತಿ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ

105

President
H. S. RUDRAPPA, B. SC., LL. B

Vice-President:
R. K. JAYATHIRTHACHAR, B. A., LL. B

Secretaries:
S. R. NAGAPPA SETTY
R. S. RANGASWAMY, B SC.

Treasurer.
M. V. RAMASWAMY

No. N. E. S...../ 75-76

Date 21.9.75.

Exract of the Proceedings of the Exective Committee meeting of the the National Education Society, Shimoga Held on 7.9.75.

Before the meeting commenced the Secretary referrred to to the death of Dr. N.S. Hardikar, the great freedom fighter, Social Worker, and the founder of Bharath Seva Dal. He spoke about the great National Service rendered by this great man of India especially in organising the Barath Seva Dal and the Ashram at Ghataprabha where medical help is given to the poor. He referred to his own service as Seva Dal Volunteer under him. from 1930 onwards and expressed his sorrow at the death of the hero.

Sri. R.K. Jayathirthachar, Vice-President of the Society referred to the visit of Dr. N.S. Hardikar to Shimoga in 1938 on which occasion the Central part of the Park was named Gandhi Maidan. He also expressed his deep sense of sorrow at the sad demise of the selfless worker.

Then the Committee passed the following resolution standing silently for two minutes. "The Managing Committee of National Education Society at its meeting on 7.9.75 expressed its deep sense of sorrow at the sad demise of Dr.N.S. Hardikar a great freedom fighter, Social Worker, and the Founder of Bharath Sevak Dal. The Committee prays to God to give peace to the great Soul".

The resoultion may be conveyed to Dr. Vaidya, the Head of the Ghataprabha Ashram.

Sd/- H.S. Rudrappa,
Chairman.

'Copy'

SRNagappa

Secretary,
National Education Society
SHIMOGA.

TELEPHONE : 61036

THE INDIAN RED CROSS SOCIETY

(KARNATAKA STATE BRANCH)
32 (NEW 51), GOVINDAPPA ROAD, BASAVANAGUDI, BANGALORE-4

PRESIDENT
THE GOVERNOR OF KARNATAKA

Vice-President
The Chief Minister

Chairman of the Managing Body
The Minister for Health

Hon. Treasurer
Dr. A. V. Subramanyam

Hon. General Secretary
Dr. S. Seshagiri Rau

No. IRCS /M/6107/75
Encl

Date 24/9/75

Dear Dr. Vaidya,

The Members of Managing Body of the Karnataka State Branch of the Indian Red Cross Society, Bangalore, are very much grieved to read in the papers of the sad demise of Dr.N.S.Hardikar who was a freedom fighter and did so much for the poor and the downtrodden. The Health Institute at Ghataprabha is a symbol of his sympathy to the rural population.

May his soul rest in pease.

Thanking you,

Yours faithfully,

HON: GENERAL SECRETARY.

ದುಃಖ ನಿಧನ ತಠರಾವ್ಯ

(ಶ್ರೀ ಬಿ. ಜಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಅವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ)

ದಿ. ೭-೧೦-೨೪ ರಂದು ಹೊಳೆಆಳಗ್ಗೆ ನಿಮೋನಿಯಾ ನಿಳಿ ಕಾಡಿ. ಡಿವಂಸದ ಡಾ. ನಾ. ನಿಂ. ಹಡಿಗಿಳಿಕಾರ ನಿಧನ ಕುರಿತು. ಅವರಿಗೆ ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿ. ಕೆಳಗಿನಂತೆ ದುಃಖ ನಿಗಿತಕ್ಕೆ ತಠರಾವ್ಯ ಪಾಸುಮಾಡಿತು.

ತಠರಾವ್ಯ

ಭಾರತಿಯ ಸೇವಾದಳದ ಸಂಸ್ಥಾಪಕರು, ಗಾಂಧೀಜಿ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ ದೇಶಭಕ್ತರು, ಜನತೆಯ ಕಳಕಳಿಯುಳ್ಳವರು, ತ್ಯಾಗಿಗಳು, ದೀನ ದಲಿತರ ಬಂಧುಗಳು, ನಿಷ್ಕಾಮ ಸೇವಕರು ಆದಿನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಡಾ. ನಾ. ನಿಂ. ಹಡಿಗಿಳಿಕಾರ ಅವರು ದಿ|೬.೧೦.೨೪ ರಂದು ನಿಧನರಾದ ಸುದ್ದಿಯಿಂದ ಭಾರತದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳ್ಳಿಸಿ ತನ್ನದಾಗಿದೆ ಎಂದಿದೆ. ಸೇವೆಯು ಮೃತರ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಚಿರಶಾಂತಿಯನ್ನಿಡಲೆಂದು ಈ ನಿರ್ಣಯ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಸೊಳೆಆಳ
ದಿ. ೭-೧೦-೨೪

ನಿರ್ಣಾಧ್ಯಕ್ಷರು

108

Karnataka Pradesh Congress Committee (O)
Congress Bhavan, Race Course Road, Bangalore 9.

Dt. 8.10.75

The following resolution was passed at the meeting of the Executive Committee of the K.P.C.C.(O) held on Wednesday the 8th October 1975:-

" The Executive Committee of the K.P.C.C.(O) records with intense grief the passing away of Dr N.S.Hardikar who by his selfless - efforts created the Congress Sevadal and worked ~~continuous~~ continuously with patriotic endeavour to develop ethical values in public life. Throughout his ~~le~~ life he gave himself to the service of the nation and created a niche for himself as a dedicated and disciplined soldier in the Indian National Congress. The Executive Committee condoles his death and pray God that his soul may rest in peace."

General Secretary.

To- Dr Vaidya
Karnataka Medical Clinic
Ghataprabha, Belgaum District.

ಕರ್ನಾಟಕ ವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕ ಸಂಘ, ಧಾರವಾಡ

[ಸ್ಥಾಪನೆ : ೧೮೯೦]

ಕ್ರಮಾಂಕ : ೪೭೯

ದಿನಾಂಕ : 10-10-1975.

೧೦೧

ಶ್ರೀ. ಡಾ. ವೈ ಕೆ ಅವರಿಗೆ

ವಂದನೆಗಳು.

ಕರ್ನಾಟಕ ವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕ ಸಂಘವು ದಿನಾಂಕ 9.10.1975ರಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ಈ ದುಃಖಸೂಚಕ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ದಯವಿಟ್ಟು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಿ.

ತಮ್ಮ,

ಎಸ್. ಎಸ್. ಕಲಬುರ್ಗಿ
(ಎಸ್. ಎಸ್. ಕಲಬುರ್ಗಿ)
ಗೌರವ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ.

Dorator
V.S. Dwarkadas — for telegram
Chief Producer a controller Film Division
Ministry for Inf. & Broadcasting
C.O.I.

ಕರ್ನಾಟಕ ವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕ ಸಂಘ, ಧಾರವಾಡ

[ಸಾ ಪನೆ : ೧೯೯೦]

ಕ್ರಮಾಂಕ :

ದಿನಾಂಕ :

ಡಾ|| ನಾ.ಸು.ಹರ್ಡೀಕರ ಅವರು ರಾಷ್ಟ್ರಮಟ್ಟದ ವೀರಕನ್ನಡಿಗರು. ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯಂತವರ ನಿಕಟ ಸಂಪರ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಳಗಿ ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಆಂದೋಲನದಲ್ಲಿ ಶ್ರಿಕರಣಪೂರ್ವಕ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದವರು. ಪತ್ರಿಕಾ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿ, ಭಾರತ ಸೇವಾದಳದ ಸಂಸ್ಥಾಪಕರಾಗಿ, ಆರೋಗ್ಯಧಾಮದ ನಿರ್ಮಾತೃರಾಗಿ ಅವರು ಗೈದ ಸಾಧನೆ ಅಪೂರ್ವವಾದುದು. ಶಿಸ್ತು, ಸಂಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದ ಈ ಸರಳ, ನಿರಾಡಂಬರ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಯಂತು ನಿಧನದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ, ಭಾರತಕ್ಕೆ ತುಂಬಿಬಾರದ ಹಾನಿಯಾಗಿದೆ. ದೇವರು ಶ್ರೀಯುತರ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಚಿರಶಾಂತಿಯನ್ನೂ ಅವರ ಬಳಗಕ್ಕೆ ಈ ನೋವನ್ನು ಸಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ದಯಪಾಲಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

V. GURJAR
CHAIRMAN

~~THE MYSORE KIRLOSKAR LTD.,~~
~~YANTRAPUR P.O. HARIHAR (INDIA)~~
Tarabai Park,
Kolhapur.

+963

16th October 1975.

My dear Madhavrao,

I returned here yesterday afternoon from my long tour abroad and on my return I was shocked to hear about the sad demise of Dr. Nanasaheb Hardikar.

The Late Dr. Hardikar was a tower of strength to the Karnatak Health Institute and the void created by his death is difficult to fill as you will agree with me when I say that thereare hardly a few persons who can sacrifice his life for a cause so selflessly as Dr. Hardikar.

His death has cast greater burden on you but I am sure you will be able to conduct the affairs of the Institute as successfully as Dr. Hardikar did.

What more can I say but to Pray God to allow Dr. Hardikar's soul to rest in peace.

Yours Sincerely,

(N.W.Gurjar)

Dr. Madhavrao Vaidya,
C/O Karnatak Health Institute,
Ghataprabha
Karnatak State.

DR. R. V. SATHE,
M. D. (BOM.),
F. R. C. P. (LOND.)

CONSULTING HOURS
5 TO 7 P. M.

TEL. NO. 356465

NAGINDAS MANSION,
J. SHANKARSHETH MARG,
BOMBAY 400 004.

112 21.10.75

My Dear Dr. Vaidya,

Your letter of 30.9.75 was duly to hand - And going over it once again to-day, one can read the depression of agents with you, at the loss of Dr. Hardikar & Shri Shankarrao from the KHI in such a short time. I can appreciate your sentiments - But I trust, you will have strength to face the loss, and to carry on the good work started & supported by these heroes of the KHE.

I note with appreciation your having seen the Ashes of late Dr. Hardikar in an urn in the Library of KHI. It will help as a shrine for service and good work to every one visiting the Library - I would be looking forth to the day, I can pay my homage to Dr. Hardikar and his ashes - And when I feel, I can

do it, I will let you know - It will also give me an opportunity to attend a couple of days with you + with all of you at Thekkadi.

Had a letter from Dr. Balarkhi some
113 time ago, enclosing his cheque for the deficit of
Dr Hardikar. I have sent him my reply -

You can Rhamadhyam has met in
our absence - Please write to him that he should not hesitate, in case he needs any help from my side, any time

Trust, Ch Kiran, Madhavi + Alaka
do well in their exams to take place soon

All well on my side - My son Lalitha
(Bantoo) will return from UK about February - March 76
His wife + elder son may return a little earlier

Everything else here in Bombay
going on as usual

With best regards to Mrs Vaidya
self + love to children from Usha + myself

Yours affly,
Ashoke

Dated. 6-11-[illegible]

Gokak.

From: Shri. K.S. Mitrannavar

Agriculture Department
Groundnut Extension scheme
Gokak.

To

[illegible]

[illegible]

—•—

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಸಚಿವರು ಅವರಿಗೆ ಕಂದಿಲನ್ನು ಬಳಸುವಂತೆ
ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವರಿಗೆ ಕಂದಿಲನ್ನು ನೀಡುವಂತೆ ಸೂಚಿಸಿರುವುದು,
ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕಾಲ್ನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಚಿವರು ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು
ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಚಿವರು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುವುದನ್ನು
ಕಂಡು ಅಲ್ಲಿನ ಜನರು ಸಚಿವರಿಗೆ ಮನವಿ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ನೀಡಲು
ಮುಂದಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅವರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ
ಸ್ಪಂದಿಸಲು ಸಚಿವರು ಮುಂದಾಗಿರುವುದು ಸಂತಸದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.
ಸಚಿವರ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು.

ಧನ್ಯವಾದಗಳೊಂದಿಗೆ

ತಮ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸಿ

(K S M. Viswanath)

ಈ ಪತ್ರದ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಕೆಳಕಂಡ ಶ್ರೀ ಗಳಿಗೆ ರವಾನಿಸಲಾಗಿದೆ ಮಾಹಿತಿಗಾಗಿ —

1. ಸಚಿವರು ಸಂಸ್ಥಾಪಕರು KHI ಹಾಗೂ ಬಿಸ್ಸಿಗ
2. ಶ್ರೀ ಎಸ್ಎಂ ಕೃಷ್ಣ ಮಾಜಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳು ಹಾಗೂ
3. ಶ್ರೀ ಎಸ್ಎಂ ಕೃಷ್ಣ ಮಾಜಿ ಸಚಿವರು ಹಾಗೂ
4. ಸ್ಥಳೀಯ MLA ಮತ್ತು ಸಚಿವರು.

ಶ್ರೀಯುತರು ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹಿಮ್ಮಾಹಿತಿ
ನೀಡಬಹುದಾಗಿದ್ದು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲು ಸಹಕರಿಸಲು
ಕೋರಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಮನವಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದಂತೆ
ಇರುತ್ತದೆ

Dt 6-11-57

116 Gokak.

Shri K.S. Mitrannavar,

Agriculture Department

Groundnut extension scheme.

Gadag.

To

ಶ್ರೀ ಮಿತ್ರಣ್ಣವರ ಕೃಷಿಕ ಪ್ರಚಾರಕರು
ಶೇಂಗಾ ಬೆಳೆಯುವವರ ಗುಂಪುಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಯೋಜನೆ
ಗದಗ

ವಿಷಯ:- ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ನೆಲೆಗಳ, ಕಿರುನೆಲೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿ
ಬಗ್ಗೆಹರಿಸಿ, ಶೇಖರಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಾಪಿಸುವುದರ ಕುರಿತು

ಶ್ರೀ ಮಹಾಶಯರೆ,

ನಾನು ಈ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ತರಲು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸುವುದು. ನಾನು ಮಡಿಕೇರಿಯವರು ಬೆಂಬಲಿಗರೂ ಬಹುಜನ ನನ್ನ ಬಂದು ಬಳಗದ್ದು ಹೀಗೆ ಬಂದವರು ಅದು ಬಂದವರಿಗೆ ಸಾಧು ಪಿಜ್ಜಿಗೆ ಹೋಗಿ ಧನವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದರು, ಬೆಂಬಲಿಗರನ್ನು ಮಿಶ್ರ ಹಿಂಸ್ಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೀಗೆ ಅದು ಬಂದವರು. ಅವಕ್ಕೆ ನಾನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ಬಹಳ ಇಷ್ಟೆಂದು ನನಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು ಮತ್ತು ನಾನು ತಿಳಿಸಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಬೇಸರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಬಂದು ಬಳಿಕ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಬೇಡವೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಬಂದು ಹೀಗೆ ಬಂದವರಿಗ

117

ತಮ್ಮ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಇವನ್ನು ಕಿರುಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಬಾಚಿಕೊಳ್ಳಲು
ಕಾಗದಗಳ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನೀಲಿಚಿತ್ರಗಳು ಬಾಗಿಲಿಗಾಗಿ ಬರುವ
ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಿಚ್ಚನ್ನು ಕಡ ಬಾಡಬಹುದು ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ
ಕಲೆಕ್ಟರ್ ಗಳಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಬಾಡಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಭಾಗವಿ
ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೀಲಿಚಿತ್ರಗಳು ಅಲ್ಲಿ ತೀರ್ಮಾನ
ನಿಕ್ಷೇಪಣಾರ ಇಲ್ಲಿಂದ ಇಬ್ಬನಿಗಳಾಗಿ ನಡೆ
ಯಾರು ಬಾಡಿಕೆಯಂತೆ ಕಿರಾಣಿಯ ಬಿಗಿಯಲು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ
ಬೈಸಿಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ
ಬಾಟಲಿ ಇವನ್ನು ಬಿಗಿದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ ನಂತರ.
ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಕಿರುಚಿದ ಕೈ

ತಮ್ಮ ನಂಬುಗನ್ನ

Elisa Mirdanna

(K.S Mirdanna)

ಈ ಪತ್ರವನ್ನು ತಕ್ಷಣವೇ ತಿರುಗಾಟದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ
ಪಟ್ಟಣಿಗರಿಗೆ ಬಾಬಾಜಿಯವರಿಗೆ ರವಾನಿಸಿ.

1. ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳ ನಿಂಬೆಗಿಂತ KHI ಮಿಲಿಯನ್ಸ್ಗಳು
2. ಹಿಟ್ಟು ಕೆಳಗೆ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬಳಸಿದ
3. ಆಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆಗಿಂತ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಸುಲಭ.
4. ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳ MLA ಯಿಂದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬಳಸಿದ

ತಿರುಗಾಟದಲ್ಲಿ ಇವರಿಂದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳಿಗೆ
ಬಳಸಬಹುದು. ಕೆಲವೊಂದು ಇವರಿಂದ ಬಣ್ಣದಿಂದ
ಕಿರುಬೆರಳಿಗೆ ಕಿರುಬೆರಳಿಗೆ ಬಳಸಿದರೆ ಬಣ್ಣದಿಂದ
ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬಳಸಿದರೆ.

ಸ್ಥಾಪನೆ ೧೯೫೦ ಫೋನ್ ೨೭

ಒಕ್ಕಲುತನದ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯ ಪೇಟೆಯ ಸಮಿತಿ, ಸಂಕೇಶ್ವರ.

ತಾ॥ ಹುಕ್ಕೇರಿ.] (ರಾಣಿ ಚನ್ನಮ್ಮಾ ಮಾರ್ಕೆಟ ಯಾರ್ಡ) [ಜಿ. ಬೆಳಗಾವಿ.

ಪತ್ರಾಂಕ ನಂ. SKR-MISC/ 585 OF 1975-76. ದಿನಾಂಕ 20 NOV 1975

118

To,

The Chief Medical Officer,
Karnataka Health Institute,
CHATAFRABHA.

Sir,

I am enclosing herewith a Condolance Resolution, for the sad demise of Dr.N.S.Hardikar, Sevadal Sanvstapak, passed in the meeting of the Agril.Produce Market Committee, Sankeshwar held on 10-9-1975, praying the Almighty Let his Soul be rest in the eternal peace.

Yours faithfully,

(Malhargouda S.Patil)
Chairman.

Cbh:

ಒಕ್ಕಲುತನದ ಹುಟುವಳಿಂದ ಪೇಟಿಂದ ಸಮಿತಿ, ಸಂಕೇಶ್ವರ ಇದರ
ದಿನಾಂಕ 6— 10 — 9 — 1975 ರಂದು ಕೂಡಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕೈ—ಕೊಂಡ
ದು:ಖಸೂಚಕದ ಗೊತ್ತುವಳಿಂದ ನಕಲು.

ನೀವಾದಳ ಸಂಸ್ಥಾಪಕ ನಾಡಿನ ಹಿರಿಂದ ನಾಂದುಕರಾದ ಡಾ: ಎನ. ಎಸ.
ಹರ್ಡೀಕರ ಇವರು ದಿನಾಂಕ 26—8—1975 ರಂದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ 7—30 ಕ್ಕೆ ಅಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ
ನಿಧನ ಹೊಂದಿದರು, ಅವರ ನಿಧನದಿಂದ ಭಾರತ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ಅಮೂಲ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು
ಕಳೆದುಕೊಂಡಂತಾಯಿತು, ಮೃತರ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ದೇವರು ಚಿರಶಾಂತಿಂದುನಿಲ್ಲಲಿಂದು
ಸಮಿತಿಂದು ಸದಸ್ಯರೂ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಂದುವರು ಎರಡು ನಿಮಿಷ ಮೌನವನ್ನಾಚರಿಸಿ
ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿಂದುನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲಾಯಿತು..

ಸಂಕೇಶ್ವರ.

ದಿನಾಂಕ: 10 — 9 — 1975.

ಸಹಿ)—
ಸೆಕ್ರೇಟರಿ
ಒಕ್ಕಲುತನದ ಹುಟುವಳಿಂದ ಪೇಟಿ ಸಮಿತಿ
ಸಂಕೇಶ್ವರ.

ಸಹಿ:—
ಡೀ ಆರ ಪವನ್ನ,
ಒಕ್ಕಲುತನದ ಹುಟುವಳಿಂದ ಪೇಟಿ ಸಮಿತಿ
ಸಂಕೇಶ್ವರ.

ನ ಕ ಲು

ಕಾಂರ್ಯದರ್ಶಿ
ಒಕ್ಕಲುತನದ ಹುಟುವಳಿ ಪೇಟಿಂದು
ಸಮಿತಿ, ಸಂಕೇಶ್ವರ.

ಜಿಜಿ:

FILE No - 103
1914 — 1915

PAGE No 1 To 45

२८ जुलै १९१४

अमेरिकेंत जाणाऱ्यांसाठीं माहिती

(ले. नारायण सुलराव हार्डीकर, अनार्बर-अमेरिका)

परदेशीं जावयाचें म्हटलें म्हणजे तेथील निरनिराळ्या गोष्टींविषयीं अनेक प्रश्न उपस्थित होतात. माहिती मिळवायची तर कोणास लिहावें, लिहिले तर ज्याच्या त्याच्या परिस्थितीप्रमाणें सर्व माहिती मिळतेच असें नाहीं, करिता अमेरिकासंबंधाने कांहीं ठोकळ माहिती प्रश्नोत्तररूपानें देण्याचा प्रयत्न करीत आहे

प्रश्न १:- हिंदुस्थानांत मुंबईमॅट्रिकपर्यंत शिकलेला विद्यार्थी अमेरिकेंत गेला असतां तेथील विश्वविद्यालयांत त्याचा सहज प्रवेश होऊ शकतो आणि तेथील शास्त्रीय अगर वाङ्मयात्मक अभ्यासक्रम चांगल्या तऱ्हेने पार पाडू शकतो असें म्हणतात, हें खरें आहे काय?

उत्तर:- आपल्या इकडील मुंबईमॅट्रिकच्या विद्यार्थ्यांना असो किंवा ग्रॅज्युएटसना असो, इकडील -अर्थात चांगल्या- विश्वविद्यालयांमध्ें प्रवेश मिळण्यापासून अभ्यास करावा लागतो याचे कारण इकडील अभ्यासक्रम हे होय आपल्या इकडे जी विद्या देण्यांत येते ती निव्वळ पोटभर, विद्या आहे. त्या विद्येपासून राष्ट्राला अगर जनतेला कोणताही उपयोग होत नाहीं आपला अभ्यास केवळ करकून तयार करण्याच्या लायकीचा असल्यामुळे त्यांची व अमेरिकेतील अभ्यासक्रमाची तुलना करतां येत नाहीं विश्वविद्यालयात प्रवेश करण्यापूर्वी इकडील 'हायस्कूलस' मधून इंग्रजींत फिजिक्स, केमिस्ट्री, ट्रिगॉनमेट्री, जॉमेट्री कोरे सृष्टिशास्त्रे शिकविली जातात. हे विषय विश्वविद्यालयात उच्च ट्रेनिंगसाठी पुनः शिकविले जात नाहींत इलेक्ट्रिकल इंजिनियरिंग, सायन्स अथवा ॲग्रिकल्चर किंवा डॉक्टरी याचा अभ्यास करणाऱ्यांना हे विषय अत्यंत जरूर आहेत या विषयांशिवाय पुढे पाऊल टाकता येत नाहीं कारण, हे विषय विश्वविद्यालयांतील शिक्षणाच्या शास्त्रीय शाखेच्या शिक्षणाचा पाया होत. आपल्या इकडील खुद्द डॉक्टरासच इकडील चांगल्या विश्वविद्यालयांत प्रवेश करून घेणें जड जातें. मी माझा हिंदुस्थानातील वैद्यकीचा अभ्यास संपविला आहे; पण मला येथे डिरकाव व्हावयाला मला प्रत्येक विषयांत परिक्षा द्यावी लागली, व हायस्कूलमध्ें फिजिक्स वगैरे विषय शिकल्याचे सर्टिफिकिट द्यावें लागलें. कोर्स (पोकळ) विश्वविद्यालयांमधून डिरकाव होईल; पण तेथें ज्ञानाच्या नांवानें शून्य असतें. अर्थात डाक्टरीकरितां मुंबईमॅट्रिकपर्यंत शिकलेल्या मुलास इकडे हायस्कूलपासून अभ्यास सुरु करावा लागेल व नंतर ४ वर्षें विश्वविद्यालयांत काढावीं लागतील. सायन्स हा ज्ञान व्यापक आहे. सायन्स शिकणें म्हणजे केमिस्ट्री, फिजिक्स

डोकें असल्यास विश्वविद्यालयांमधून या गोष्टी होऊ शकतात. पण एकच विषय ध्यावा लागतो व त्यातच तन-मन-धन खर्चावें लागतें. पदवी पाहिजे असल्यास अभ्यास अमुक इतका झाला पाहिजे अशा अटी असतात. पदवी नको असल्यास -फक्त ज्ञान पाहिजे असल्यास- विषयाचें ज्ञान असलें म्हणजे झालें; पुढील अभ्यास सहज पार पडतो. त्यास स्पेशल कोर्स असें म्हणतात. आजपर्यंत बरेच निधार्मी इंजिनीअरिंगच्या योग्यतेचे अमेरिकेस गेले व त्यांना यश आलें असें म्हणतात, त्यांत किंतपत सत्यता आहे, याची मला शंका आहे. कारण, सध्यां अमेरिकेत हजारो मराठे बीस आहेत. यापैकीं बहुतेकांनीं आदी प्रथमपासून सुरुवात केली आहे. कित्येकांनीं हायस्कूलमध्यें दोन वर्षें घातली आहेत, व कित्येक स्पेशल कोर्स घेऊन आपल्या अंगच्या कर्तबगारीनें निधार्मी विद्यालयाच्या चालकांना खूष करून, त्यांच्याकडून मेहेरबानीस्तातर पदव्या घेऊन गेले आहेत. सर्वांटोपिक ज्ञान पाहिजे असेल तर तें प्रथमपासून घेणेंच चांगलें. आरिस् कॉलेजमध्यें प्रवेश करावयाचा असेल तर आपल्या इकडील अभ्यास थोडा सुधारणेनें पडतो. बी. ए. ला एम्. ए. होता येतें अथवा पी एच्. डी. सारखे पदव्या दोन वर्षांतर मिळवूं शकतात, तरी थोडा त्रास सोसावा लागतोच.

प्रश्न २:- खर्चाच्या व रहाण्याच्या दृष्टीनें पाश्चिमात्यांना सोईस्कर होईल किंवा कसें?

उत्तर:- अमेरिकेच्या पाश्चिमात्यांनाकडे 'कॅलीफोर्निया' हा मोठा प्रांत आहे. यांचा हवा हिंदुस्थानांतील हवेप्रमाणें असल्याकारणानें त्यास 'इंडिया' असेंही कोणी कोणी म्हणतात. अर्थात हिंदुस्थानी लोकांस मानवत रें उत्तम आहे. भाजीपाला व फळफळावळ तिकडे स्वस्त मिळत असल्यानें, कारण, तिकडून सर्व अमेरिकेस त्याचा पुरवठा होतो. हिंदू लोकांस तिकडे काम मिळतें व ते लोक त्यांना तेथेंच गाजून घेतात. तेथें हिंदू कामकऱ्यांची संख्याही जास्त असल्यामुळें काम मिळण्यास अडचण पडत नाहीं. भाजीपाला फी भाव जास्त असतो, परंतु अलीकडे या बाजूस हिंदू लोकांवर कडक नजर फेकण्यांत येत आहे. वर्णभेद अत्यंत भासूं लागला आहे. याच प्रांतांतील लोकांनीं कॉंग्रेस-पुढें एक बिल आणलें असून त्याचा उद्देश हिंदू लोकांस हांकलून लावण्याचा आहे. निधार्म्यांनाही यापासून थोडा त्रास पोंचतो.

प्रश्न ३:- उत्तम शिक्षण व स्वावलंबन यांची जोड कोणत्या ठिकाणीं होईल?

उत्तर:- हा प्रश्न सोडवणें कठीण; परंतु याचें उत्तर जितकें कठीण आहे तितकेंच तें सोपेंही आहे; कारण, अमेरिकेत निधार्मी अर्थी अर्थीक आपला सर्व आपणच चालवितात. एक रुपयांत निधार्म्यांमध्यें आमच्यासारखा एक निधार्मी सहज खपला जातो. चांगलें विद्यालय असो वा वाईट असो, असो निधार्मी सर्व ठिकाणीं आहेतच आणखी कोणताही ठिकाणीं काम मिळूं शकेल.

अमूकच शिक्षण चांगलें म्हणून सांगतां येणार नाहीं हें ज्या त्या विद्यार्थ्यांवर अवलंबून राहील.

प्रश्न ४ :- इथें तेथें असलेल्या हिंदी विद्यार्थ्यांची स्थिति कशी आहे? आतां नवीन विद्यार्थ्यांना तिकडे येणें दुष्कर होऊं लागलें आहे काय?

उत्तर :- हिंदुस्थानचे एकूण विद्यार्थी १५० असावेत. यांपैकी हाँस्टेल तरी 'सेल्फ सपोर्ट' करून घेणारे असतील. महाराष्ट्रीय २० आहेत, हें वर सांगितलेंच आहे. यांतील १६ स्वतःचा खर्च स्वतःच चालवितात; पण अलिकडे पुरविनिर्दिष्ट बिल पुढे आल्यापासून थोडी वानवा सुरुवात झाली आहे व त्यापासून विद्यार्थ्यांना बराच त्रास पोंचण्याचा संभव दिसत आहे. पूर्वीकडे म्हणजे न्यूयार्कच्या बाजूला व दक्षिणेस 'मोन्टिसेलो'च्या बाजूला वर्णभेदाचे जास्त बंड आहे व तेथें हिंदू लोकांना तुच्छ जरी नाहीं तरी कमी प्रतीचें लेखतात. याचे कारण अमेरिकेच्या या भागात बहुतेक श्रीमंत लोक (Aristocrats) आहेत हे लोक हिंदू लोकांनाच कमी लेखतात असें नाहीं, तर पाश्चिमेकडून येणाऱ्या कोणाही मनुष्याला ते तसेच लेखतात तिकडे खर्च फार येतो, फी फार पडते. पाश्चिमबद्दल वर लिहिलेंच आहे. येऊन जाऊन राहिला मध्यदेश. हा विभाग स्वस्तही कमी येतो, कामही मिळतात, लोकही चांगले आहेत व हिंदूंचा मान थोडाफार राखलेला जातो मी ज्याठिकाणीं (अनार्बर-मिचिगान युनिव्हर्सिटी) राहतो त्या ठिकाणी अशी स्थिति आहे खरी.

प्रश्न ५ :- स्वावलंबनाची साधने कोणतीं? अमेरिकेत गेल्यावर हिंदुस्थानांत कोणत्या गोष्टी दिवुन गेलें असतां उपयोग होईल?

उत्तर :- काम कोणतेही मिळते. आऊट्या कालापासून सुरुवात [redacted] कराची लागते एखाद्या कचेरींत नोकरी काम मिळण्याचा संभव कमी. राईटिंग, शॉर्टहँड वगैरे शिकून ठेवल्यास कदाचित उपयोग होईल, बहुधा होत नाहीच. इकडे विशेष काम म्हणजे वाढण्याचें (Table-waiting) अथवा स्वयंपाकाचें अगर कोणती शेकण्याचें (Furnace-keeping) मिळतें. वाढण्याचे काम करावे व त्याठिकाणीं दररोज तीन वेळ पुरून जेवावे कोणती शेकावी व खोलीपुरतें भाडें मिळवावें. सुट्टीच्या दिवसांत होतील तर काम मिळण्याचा बराच संभव असतो. जेमेतेम चालून महिना ३०/४० डालर्स (१००/१२५ रुपये) देतात. नाहीं तर घुजबें अगर दुसऱ्या इतर जिन्नसांची निर्मिती करून पहा मिळेलही. याशिवाय दुसरीं कामें मिळतच नाहीं असें नाहीं. दुकानांत राहणें, एखाद्या घरीं राहून घरची सर्व व्यवस्था पहाणें, डाक्तरांकडून ऑफिसची कामें वगैरे कामें आहेत. येथें स्वावलंबन करण्यास तेथें काय शिकावें याचा उत्तर एवढेच की, मनाची तयारी पाहिजे. जेवढे तें काम करण्यास आपण लायक आहों व आपण जितपत तें काम

पाडू असा इंद्रनीलचंद्र असल्यावर काय कमी? अंगी कारकुणा न स्पष्ट पण मधुर वाणीनें दुसऱ्यांत संमोहन करण्याची तयारी, लोकांवर छाप बसवून आपले काम करून घेण्याची कला हा गुणसमुदाय अंगी बाणल्यावर कोठेंही दुर्गीव पडणार नाहीं

प्रश्न ६:- एक महिन्याचा व वर्षाचा खर्च काय येईल?

उत्तर:- एका विद्यार्थिला एका महिन्याला कमीतकमी ३० रु. खोलीभाडें पडतें. तें आठवड्यास द्यावें लागतें. एखाद्या खाणावळींत जेवणयास गेल्यास ४५ रु. पडतात मांसाहारास दरमहा ४५ रु. पडतात. वरचा खर्च भुणावळ, तेल, फणी, ब्रूपॉलिडा, टूथपावडर, सोप इ. - दरमहा १८ रुपये येतो, म्हणजे कपडालत्ता व पुस्तकें, यांखेरीज ८५ रु. दरमहा (अमेरिकन लोकांप्रमाणें राहण्यास) खर्च येतो. स्वतः स्वयंपाक करून शाकाहार करावयाचा असल्यास महिना २०-२५ रु. पुरतात. आज पांच महिने मी यच्चयावत् पद्धतीनें राहात आहें व माझा खर्च २३ रु. पर्यंत गेला नाहीं. इतर खर्च कमी केला तर खोलीभाडें वगैरे मिळून ५० रु. बस होतात प्रकृतीही चांगली राहते. स्वतःचा पद्धतीसि चिकटून राहण्याची इच्छा मात्र पाहिजे. कपडे वगैरे फार महाग मिळतात फी विद्यालयाद्वारें अगदी स्वस्त आहे.

प्रश्न ७:- हिंदुस्थानांतून निघतांना पासपोर्ट व पैशासंबंधी काय काय तजवीज केली पाहिजे?

उत्तर:- आपल्या जिल्ह्याचे कलेक्टर यांस भेटून आपला हिंदुत्वाचा पवित्र हेतु निर्दित करून 'आयडेंटिटी सर्टिफिकेट' त्यांजकडून मिळवावें पासपोर्ट मुंबईसच घ्यावयाचा असतो. पैसे घेणें ते बरोबरच असलेले बरे. सहज दोन हजार रुपये घरून निघण्यासारखे असतील तर ते सर्वच एकदम जवा करून आपले म्हणजे सोसिं पडते; कारण येथें आल्यावर ओळखी होणें, रीतभात समजणें, अभ्यासाचें वसतीत बसणें या गोष्टीस कांहीं महिनें लागतात, व त्या अवधींत हे पैसे चांगले उपयोगी पडतात. 'आयडेंटिटी सर्टिफिकेट' जवळ असणारा 'ब्रिटिश' प्रजा आहे व तो आपली जी हकीकत सांगत आहे ती खरी आहे इतकेंच सिद्ध होते. 'पास-पोर्ट' मुंबईस एजंट-जनरल खात्याचे अधिकाऱ्यांकडून घ्यावयाचा असतो. त्यांत अमुक इसम हा कायमचा - 'लेबरर किंवा कुली' नसून निर्धनी आहे अशी खात्री पटविलेली असते. यामुळें त्या लोकांकडून होणारा जुलूम आपणास सहन करावा लागत नाहीं.

[१८ आगस्ट १९२९

पनामा-कालव्या-प्रदर्शन

—x—

महाराष्ट्रीयांस विनंती

(लेखक - डॉ नारायण सुब्राव हर्डीकर, अमेरिका)

१९१५ साली अमेरिकेत पनामा-कालव्यानिमित्त जगत् प्रदर्शन भरणार असून त्या प्रदर्शनास हजर राहण्यासाठीं अमेरिकेने जगास निमंत्रण केल्याची हकीकत श्रीयुत गोकरनूर यांनीं 'चित्रमय जगत्' मध्ये प्रसिद्ध केलेल्या लेखांवरून महाराष्ट्रीयांस माहीत झालेली आहेच त्यानंतर येथील हिंदु मंडळीनीं स्थापन केलेल्या 'कामैशनच्या' पत्राच्या गोषवारा विशेष पत्रांतून एकाना प्रसिद्ध झाला असेल प्रस्तुत लेख अमेरिकेतील महाराष्ट्रीय मंडळांत प्रसिद्ध करण्यात येत असून या कार्याची मराठी वाचकवृंदाला अशी विनंति आहे कीं या अमेरिकेच्या विश्व-प्रदर्शनांत सामील होण्यासाठीं हिंदुस्थानांतून कांही मंडळींना तरी इकडे पाठविण्याची व्यवस्था करावी, व त्याबरोबर कांहीं कलाकौशल्याच्या वस्तु पाठवून आपल्या पौर्वात्य राष्ट्राचा मान राखला नुसत्या वस्तु पाठवून न थांबतां इकडील अन्न वस्त्र कर्मे करण्याच्या मजूरांना, नाना तऱ्हेच्या सर्कसवाल्यांना, थ्रिकस इत्यादि खेळांत नैपुण्य मिळविलेल्या खेलाडूना, तसेच श्रीयुत पंडित विष्णु दिगंबर पलुस्करासारख्या गायनाचार्यांना आणी उत्तम अभिनय करणाऱ्या नटांना या प्रदर्शनास हजर राहण्यास प्रोत्साहन द्यावे. गायनविद्याविशारद श्रीयुत पलुस्कर जर आपला मेळा घेऊन या प्रदर्शनास येतील तर भारतभूमीचे नांव सर्वत्र गाजतील, गर्दि, भारत, महाराष्ट्र इत्यादि नटक मंडळ्यांतील चांगले नट प्रदर्शनास हजर राहतील तर जगाच्या पाठीवर असलेल्या सर्व देशांतील प्रमुख नराचे त्यांस या हिवाळी खेळ पहाण्याला सांपडतील व त्यापासून त्यांस बरेच शिकता येतील. गोड लोक म्हणतात त्याप्रमाणें आमची निव्वळ भातसाठ मरी असलेली तरी मनांत आणूं तर दहा पंधरा गोऱ्यांनाहि हार जाणार नाहीं; हें प्रो राममूर्ती, दोराबजी इत्यादि मल्लांच्या कसरतींनें जगाच्या निदर्शनास आणता येईल. प्रत्येकानें एक एक देशाला जाऊन आपली कर्तबगारी दाखवावयाची मनांत आणल्यास पैशाची पैशाचा चुराडा होऊन बेबंद नुकसान होतें. त्यांतून प्रत्येकाजवळ मुबलक पैसा असतोच असें नाहीं. पैसा नसून इच्छा असणाऱ्यांना आपले गुण दाखविण्याला व प्रदर्शनाच्या फारच थोडाला उपयोग करून घेता येईल; कारण तेथें सर्व जगांतले चांगले गुणग्राहक लोक लोटलेले असतात, प्रदर्शन भरविण्याचा उद्देशाहि पण असाच असतो. म्हणून ही संधि वांया न दवडतां हिंदबांधवांनीं प्रदर्शनाला जातीनें हजर राहण्याबद्दल येथील महाराष्ट्र मं.कडे विनंति आहे.

~~पौर्वात्यांच्या कलाकुसरीचें काम पहाण्यास अमेरिकन लोक उत्सुक दिसत~~
~~आहेत. हें लक्षांत घेतां प्रदर्शनांतून न सांपडणाऱ्या स्वदेशीय सहज करून घेतां~~

१८९३ साली शिकागो येथें "कोलंबिया प्रदर्शन" भरलें असतांना अमेरिकेनें हिंदुस्थानला पाचारण केलें, पण व्यापारी नांवें एका पार्शी गृहस्थाशिवाय त्यानेंही कोणी आला नाहीं. या पार्शी व्यापाऱ्यानें स्वतःच्या फायद्यासाठीं थोड्या जिन्नसा आणल्या होत्या. तसेंच त्यानें एक हिंदू देवालय उभें करून, मूर्तीची पूजा करण्याकरतां एका ब्राह्मणाला आणलें होतें. त्यादेवतार्चा रचना, ती मूर्तीची स्थापना, या ब्राह्मणाचा वेष वगैरे पाहून अमेरिकनांना मोठें कौतुक वाटलें. त्याशिवाय कांहीं चहाचे मळेवालेही आपल्या चहाचा प्रसार करण्यासाठीं आले होते. या प्रदर्शनाच्या रिपोर्टावरून तेवढ्याकरतांच अमेरिकन लोक खूष झाले असें आढळून येतें. त्यानंतर १० वर्षांनीं म्हणजे १९०३ साली सेंट लुई नामक एका ठिकाणीं दुसरें एक प्रदर्शन भरलें. यावेळीही अमेरिकेनें हिंदुस्थानास निमंत्रण दिलें, पण त्याचा स्वीकार करण्यात आला नाहीं; परंतु अमेरिकनांनीं या खेपेस निराळ्या रीतीनें खटपट केली. १९०२ साली हिंदुस्थानचे व्हॉईसरॉय लॉर्ड कर्झन हे होते त्यांचा व अमेरिकेचा विकट संबंध (त्यांच्या पत्नी, लेडी कर्झन, या शिकागो येथील एका धनाढ्य गृहस्थाची कन्या होत) असल्यामुळें अमेरिकनांचें म्हणणें त्यांस अंशतः तरी कबूल करावें लागलें व त्यांनी खासगीरीतीचा एक कमिशनरची योजना केली. या कमिशनरानें जमशेदपूरमाणेच्या एक संगमरवरी दगडाचें देवालय बांधलें व पूजेसाठीं एका मद्रासी ब्राह्मणाला (वर्ण तद्देशांत आणावा) आणलें. यावेळीं अमेरिकनांना कांहीं हे आवडलें नाहीं. १९०३ सालच्या प्रदर्शनानंतर १९१३ साली प्रदर्शन भरावयाचें; कारण प्रत्येक दहा वर्षांतीं एक मोठें प्रदर्शन भरविण्याचा त्यांचा विचार आहे. पण पनामा-कालव्याच्या निमित्तानें आजपर्यंत दोनहि व कोठेंहि झालें नाहीं अशा तऱ्हेचें एक जगी प्रदर्शन भरविण्याचा [redacted] उद्देशानें १९१३ ऐवजीं १९१५ हें साल मुकर्र करण्यांत आलें व दोन-चार वर्षांच्या अवधींत तयारी करून सर्व जगाला निमंत्रण देण्याचा निश्चय १९१० सालींच झाला. याप्रमाणें निमंत्रणासाठीं पाठविण्याकरितां एका कमिशनची योजनाही झाली. या कमिशनने सातां समुद्रांपलीकडे जाऊन यच्चयावत राष्ट्रांना जाईल आमंत्रणपत्रिका दिली तसेंच आपल्याही देशाला देण्याच्या उद्देशानें कमिशननें आपला मोर्चा तिकडे फिरविला, पण त्यांस काय अपशकून झाला कोण जाणें, त्यास हिरमुसलें परत यावें लागलें असें प्रदर्शनाधिकाऱ्यांकडूनच आम्हांला जातमी लागली. "आमचें कमिशन समुद्रांतूनच परतलें तरी तुमच्यावर त्यांचा रोष नाहीं. तुम्हीं खाटेकाणीं हजर रहावें अशी आमची मनापासून इच्छा आहे; तरी अवश्य यावें" अशी प्रदर्शनाधिकाऱ्यांनीं इच्छा प्रकट केली असून हिंदुस्थानाकरतां त्यांनीं एक जाहीरही देण्याचें ठरविलें आहे. एवढेंच नव्हे तर पैलतीरावरील आपली भाकें व्यक्त करण्याकरतां प्रदर्शनाच्या महाद्वाराच्या शिखरावर गजारूढ हिंदू सम्राटाच्या पुतळ्या शेजारी देश असून, त्याच्या डाव्या बाजूस भगवान बुद्ध, कैनथिन्युअस व झोरोॲस्टर यांच्या मूर्ती आहेत व उजव्या अंगास [redacted] भगवान ख्रिस्तजन्मी मूर्ती बसविली आहे. या सर्व तर्‍हेवरून आमचीं प्रदर्शनांत हजर रहाणें, अमेरिकनांच्या आवडता दृष्टीस पडणें.

हैदुस्थानातील काही मंडळींच्या व मेथील हिंदू नियोजकांच्या आणी प्रदर्शन कमिटीतील अधिकाऱ्यांच्या सहाय्याने "हिंदुस्थानचे पनास वर्षाचा प्रदर्शन - कमिशन" नावाची एक संस्था स्थापन झाली आहे. या संस्थेचा मुख्य उद्देश हिंदुस्थानातील दुसऱ्याही लोकांना प्रदर्शनिच्या कामी हरप्रकारे साहाय्य करून इकडे शिल्पसाहित्य पाठविण्यासाठी लोकांची यात्रे येथे प्रदर्शनिच्या जागेवर दुभाषांची योजना करून अलोट्या शिल्पसाहित्याची नोंद हिंदुस्थानातून प्रदर्शनिसाठी येणाऱ्या लोकांना समाधानकारक्याचा मार्ग न पडेल अशी व्यवस्था करावयाची, असा आहे. हा उद्देश नजरेसमोर ठेवूनच हिंदुस्थानकर अवलंबून आहे. कारण या देशाच्या गोष्टी आहेत व त्या संस्थेच्या शास्त्रीकारेच्या आहेत. हिंदुस्थानातून येणारा शिष्टमंडळ तरच या संस्थेचे कार्य सुरळीत चालेल. संस्थेचा अध्यक्ष डॉक्टर कॉमुन कॅलास देवशास्त्री हे असून उपाध्यक्ष डॉक्टर विनायक यशवंत देवधर, राहणार इंदूर, हे आहेत. डॉक्टर कॉमुन शास्त्री हे संयुक्त प्रांताचे (आग्रेचे) रहिवासी असून अलिअलाहाबाद आहेत. चालीं २ - ३ वर्षे मेडिकल ऑफिसर म्हणून शास्त्रीबुवांकडे उत्तरही हिंदुस्थानातील लोकांचे चांगले चलन आहे. त्यांच्या शास्त्रीबुवा मान देऊन उत्तरही हिंदुस्थानातील लोकांनी प्रदर्शनिसाठी आपापल्याकडून हजार सहाय्याचे वचन दिले आहे. तसेच बंगाल व दक्षिणेकडे काही मंडळी जेथल्या इतर अनेक संस्थेतून प्रदर्शनिसाठी वस्तूही येणार आहेत. फार आश्चर्य महाराष्ट्रात काहीच चलवल दिसून येत नसल्यामुळे आम्हास ओढा खेद वाटतो परंतु महाराष्ट्रातल्या दिनवीकडे पहाता काही तेच आपल्याला अपेक्षेही वाटू लागते. तथापि या होईना, आमच्या प्रदर्शनिच्या चुटीचे फायदाकडे लक्ष देणारी थोडी मुलाखत महाराष्ट्रातून आत आलेल्या वरून आम्हे आहे. आणखी याच आठवड्यात आम्ही मराठी वाचकांना नजरेस पडेल अशी विनंती करणारी आ.

आतां येथील वाचकांनाही एक दोन सूचनाही करावयाच्या आहेत. कारण आम्ही महाराष्ट्रीय हिंदुस्थानांतील इतर प्रांतीयांप्रमाणे श्रीमंत नसून गरीब आहोत. आम्हाला दुष्काळाने पछाडले असल्यामुळे चार पैसे खर्च करण्यासाठी खिशात नाहीत; आम्हाला रोगराईने जर्जर केल्यामुळे चार पावले चालण्याची शक्ती उरली नाही; स्वदेशाच्या अपयशीच्या भोंवऱ्यात सांपडल्यामुळे आमचे सर्वस्व हिरावले गेले आहे म्हणून आम्हाला सर्वतोपरी नेटाने यांत सांपडलेले ते स्वातंत्र्य एकाएकी ठिकाणी दहाव्याची पाळी आली आहे. अर्थात अमेरिकेसारख्या भागात असुकारपत्तीकडे असलेला देशांत भरणाऱ्या प्रदर्शनिस जाऊन

परंतु पैशाचें सामर्थ्य आमचा महाराष्ट्रीयांत कोण अंकगार? एका मनुष्याला कांहीं नाहीं सुटलें तरी ३ हजार रुपये सहीसलामत पाहिजेत. हेंच लीन हजार देशगतलया देशांत रुपये कोट्यवधि व्यापा अनोमान फायदा होईल. या गोष्टी प्रतिकया रुपया आहेत रतीनकयाच पाहिजे असे रुपया आहेत की. प्रदर्शनास हजार रहाण्यापासून वरील सर्व लीशण मिळतें व अनंत फायदे होतात; म्हणून आमचा असें वाटते की, महाराष्ट्रानें फ्रेंचीन काच अथवा आरीअडचणी आजूबा डेऊन मराठ्यांचें नांव राखण्याकरतां निदान सहावी प्रतिनिधी पाठविलेच व त्याजकरतां कर ज्या ज्या वस्तु जमतीस त्या त्या पाठवून द्याव्यात. महाराष्ट्राच्या सांपत्तिक स्थितीकडे लक्ष देऊन व प्रदर्शनाला महाराष्ट्रानें हजर राहण्याची अवश्यकता लक्षांत आणून आम्हांस ज्या सूचना कराव्याशा वाटतात त्या खालीं नमूद केल्या आहेत. त्याचा सर्वांनी विचार करावा व शक्य तितक्या लवकर आमचा अभिप्राय कळवावें अशी विनंती आहे

१ महाराष्ट्राचे उत्तर, (नागपूर कडील भाग) २ मध्य (मुंबई पुणे वगैरे) ३ दक्षिण (बेळगांव धारवाड वगैरे) असे तीन भाग समजावे

२ प्रत्येक भागाकरतां एकेक कमिटी स्थापन करून खालीलही कमिट्यानवर एक सुरव्य कमिटीन नेमावें

३ प्रत्येक कमिटीने आपआपल्या भागातील वस्तु एकत्र करण्याचा प्रयत्न करावा असें करण्यास जड जाणार नाहीं कारण आतांकडे हिंदुस्थानी प्रदर्शने भरत असून त्यांतील उत्कृष्ट वस्तु सहज एकत्र करतां येतील दक्षिण महाराष्ट्रात गेल्या नोव्हेंबरमध्ये धारवाडास प्रदर्शन भरले होते त्यांत कोणत्या वस्तु पाठविल्या होत्या हे त्यांचे प्रदर्शन-कमिटीचे कॉलजेचे अमोल. ज्ञानप्रकाश वगैरे असे कळतें की, मुंबईसारखे एक प्रदर्शन भरले आहे. तर अशा प्रदर्शनांतून चांगल्या वस्तु निवडण्याला त्या त्या भागाच्या कमिटीला जड जाणार नाहीं. प्रयत्न केल्यास त्या वस्तूंही मिळू शकतील. (धारवाडच्या प्रदर्शनात द्रोणच पुष्कळशी मांडलेला होता असें कळते; तर कमिटीने पुष्कळशी निवडून आणली पाहिजे नव्हेत अशी रवाजगी दिसते आहे!) अशा सर्व निवडक वस्तु सुरव्य कमिटीकडे पाठविण्यात व त्यांच्या पसंतीने त्यांची रवानगी येथील हिंदु-कमिटीकडे करावी.

४ प्रत्येक कमिटीने आपआपल्या भागकरतां दोन प्रतिनिधी मिळवीत व त्यांच्या सर्व सर्वासहीत येण्याजाण्याचा खर्च गोळा करावा. दोन प्रतिनिधी पाठविण्याची ऐपत नसल्यास निदान एकाला तरी अवश्य नियोजावें व दुसऱ्याला त्या भागांतून

अमेरिकेस गेलेल्या एका विद्यार्थ्याला आपला प्रतिनिधी म्हणून प्रदर्शनाला पाठविण्याच्या सुद्धांत जानेयास लिहिलें, व त्याचा अल्प खर्च त्या मार्गानें सोसावा. यायोगें पैसेहि कमी लागतील व कामाहि सोपेल. सर्व प्रतिनिधींनीं मुख्य कमिशनच्या अनुमतीनें आपला कार्यक्रम आंखला पाहिजे. फंडाची व्यवस्थाहि मुख्य कमिशनच्या ताब्यांत असावी. या प्रतिनिधींचीं नांवें व वस्तूंची यादी अमेरिकेंतील कमिशनकडे पाठवावी.

५ वा मुख्य कमिशनरचें दुसरें कार्य आहीं प्रीपेड विनांने केल्याप्रमाणें लोकांना प्रोत्साहन द्यावयाचें व ऐपत असलेल्या मंडळांस इकडे पाठवावयाचें हें असेल.

६ प्रदर्शनामधें निरनिराळीं कन्व्हेन्शन्स भरणार आहेत. अशा वेळीं ज्यांस कन्व्हेन्शनमधें बोलावयाचें असेल अशा मंडळींला इत्थंभूत तें प्रोत्साहन व माहिती पुरविण्याचें कामहि मुख्य कमिशनरनें व मार्गदर्शक कमिटीनें करावें.

अशून जी जी माहिती पाहिजे असेल ती ती कमिशनरचे ऑफिस श्रीयुत कृष्णदेव शास्त्री १८४४ जॅक्सन बुलेवार्ड शिकागो (Dr. K. D. Shastri 1844 Jackson Boulevard Chicago, Ill. U.S.A.) या पत्त्यावर पत्र धाडल्यास मिळू शकेल. अमेरिकेतील कोणाही महाराष्ट्रीयांस लिहिल्यास मिळेल. आम्हांस नें नें पाठवावयाचें तें तें आहीं वेळेवर पाठवूं, पण जास्त खुलासा पाहिजे असेल त्यांनीं खुशाल लिहावा.

वरील सूचनांचा विचार करून महाराष्ट्रीयांनीं लौकर कामास लागावें असा माझी आग्रहाची विनंती आहे कारण प्रदर्शन ता २० फेब्रुवारी सन १९१५ रोजीं उघडणार असल्यामुळें आतां गमावयाला बिलकुल अवधी नाहीं. हें पत्र ऑगस्ट महिन्यांत प्रसिद्ध होईल. त्यानंतर प्रदर्शनाला फक्त ६ महिने राहतात, तेवढ्या अवधींत येथें इमारती बांधून झाल्या पाहिजेत व इतर व्यवस्थाहि झाल्या पाहिजेत; करतां अरि करावी. ज्यांस तारेनें अल्पशी संमति कळवावयाची असेल त्यांनीं (Hindusthan, Chicago) या पत्त्यावर तार करावी. प्रदर्शन २२८ दिवस म्हणजे ता ४ डिसेंबर १९१५ पर्यंत उघडें राहील. प्रदर्शनासाठीं रेलवे कंपन्यांनीं आपलें भाडें $\frac{1}{3}$ पेक्षांहि कमी केलें आहे. अधिक फार लिहिण्यासारखें नाहीं असें वाटतें. तरी सर्वांनीं याला अग्रक्रम फारसा द्यावा, अशी पुनश्च विनंती करून येथेंच थांबतों.

अमेरिकेतील वैद्यक-संस्था.

[23 मार्च १९१५.

(ले:- डॉ. ना. सु. हर्डीकर).

न्यूयॉर्कपासून सानफ्रान्सिस्कोपर्यंत पसरलेल्या ४८ संयुक्त अमेरिकन संस्थानात एकंदर ११९ वैद्यक-संस्था आहेत. पैकी ११ होमिओपाथी, ३ इलेक्ट्रोपाथी, व बाकीच्या १०५ ऑलोपाथी हीं शास्त्रें शिकविणारीं आहेत. जाहीं वर्षांपूर्वी शिकागो येथें स्थापन झालेल्या अमेरिकन मेडिकल असोसिएशनने अमेरिकेतील सर्व संस्थांत शिकून या संस्थांची वर्गवारी केली. संस्थेंतील शिक्षकांची योग्यता, शिकण देण्याची तऱ्हा, संस्थेला जोडलेली रुग्णालयें, संस्थेंतील साहित्यसामुग्री इत्यादिकांवर या वर्गवारीची इमारत उभारली असल्यामुळे या असोसिएशनने केलेलें काम सर्वांना पसंत पडलें आहे. असोसिएशनमध्यें सरकारी अधिकारी व खाजगी धंदेवाले हे समप्रमाणांत असल्यामुळें त्याच्या अंगात सर्व संस्थांवर सारखा चालत आहे. आणि त्यामुळें असोसिएशनने केलेले नियम सर्वांना निमूटपणें पाळले जातात. या ११९ वैद्यक संस्थांचे चार भाग पाडले असून त्यांच्या त्यांच्या योग्यतेप्रमाणें त्यास अ अधिक (A plus), अ, ब, आणि क अशी नांवे देली आहेत. अ अधिक संस्थांची संख्या २४ असून या सर्वोत्तम्य (Acceptable) ठरलेल्या आहेत म्हणजे या २४ वैद्यक-संस्थात कोणताहि दुर्गुण नाहीं व त्या वैद्यकीयें शिक्षण देण्यास लायक आहेत. अ जाति ४२ संस्था येत असून त्यांत थोड्या दुर्गुणी आहेत, तरी शिक्षण देण्यास त्या पात्र होऊ शकतात. राहिलेल्या ५३ संस्था ब व क या सदरांत घातल्या असून यांनीं पायाशुद्ध इमारत बांधावी, असा या असोसिएशनचा त्यांस सूचना आहे. अ अधिक २४ संस्थांपैकी काहीं लेख १०-१२ च संस्था उत्कृष्ट म्हणून निवडून काढतात, आणि त्यांसच त्या सर्व नावाजलेल्या आहेत. या निवडक अ अधिक हारवर्ड व जॉनहापकिन्स यूनिवर्सिटी, स्यानफोर्ड व कॉलिफोर्निया यूनिवर्सिटी आणि शिकागो व मिचिगान मध्य अमेरिकेत आहेत.

या संस्थांत प्रवेश झाल्यिझाल्या विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने पुनः दोन भाग पाडाले लागतात. कारण हारवर्ड जॉन हापकिन्ससारख्या संस्थांपैकी बी.ए, बी.एस. सी सारख्या पदवीपर्यंत शिकलेल्या विद्यार्थ्यांना प्रवेश मिळत नाहीं इतकेंच नव्हे तर फिजिक्स, केमिस्ट्री, बायॉलॉजी व नॉरमी या विषयांचे पूर्ण ज्ञान त्यांस असावे लागतें. राहिलेल्या इतर संस्थांत कोणत्याहि पदवीची अट जरी नाहीं, तरी एसबद्दल कॉलेजमध्यें फिजिक्स वगैरे विषयांचें दोन वर्षेपर्यंत अध्ययन केल्याबद्दल सर्टिफिकेट दाखवावें लागतें. या सर्टिफिकेटाशिवाय वैद्यक संस्थेंत बिलकुल प्रवेश होत नाहीं; कारण या विषयांशिवाय पुढील विषयांचें ज्ञान होणें कठीण आहे, आणी त्यांचे दृढ सबनूत आहे. संस्थेंत प्रवेश झाल्यापासून एम. डी. पदवी मिळेपर्यंत ४ वर्षांचा अवधि लागतो; पण यापुढें हा अवधि ५ वर्षें व्हावयास असून त्यानंतर १ वर्ष रुग्णालयांत काढणें लागणार आहे. अर्थात डॉक्टर व्हावयास असलेल्या संस्थेंत प्रवेश होऊन व वैद्यक संस्थेंत चार अर्धे सहा वर्षें

लागत; पण पुढे ४ वर्षे लागतील, असें येथें जाहिर झालें आहे. फिजिक्स इत्यादि विषयांचें अध्ययन कॉलेज एवढ्या संस्थेंत एक दोन वर्षे नेथकींचें डिग्रीचें संपादन केलेल्या विद्यार्थ्यास या अधिक संस्थेंत प्रवेश करतां येतो; पण ज्या विषयांचें अध्ययन झालें असेल त्या विषयांत पहिला धक्का लागतो. पास झाल्यास त्यांस वरच्या वर्गांत बसतां येतें; नाहींतर प्रथमपासून सुरुवात करावी लागते. परदेशांहून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांसहि हाच नियम लागू आहे.

नेथ, संस्थेंतले अभ्यासक्रम मोठ्या खुबीनें ठरविलेला असतो. पुस्तकी ज्ञानापेक्षां प्रत्यक्ष कामा (Practical work) कडे विशेष नजर पोंचविली जाते. पहिल्या वर्षाचा अभ्यास Anatomy, Physiology, Histology, Bacteriology इत्यादि विषयांचा असतो. यांत डिसेंबरांतून सकाळीं ९ तास व दोनप्रहरीं ५ तास सतत उभें राहून, 'प्रत्यक्ष काम' करावें लागतें. तेंच तें काम तीनचारदां निरनिराळ्या रीतींनीं करून घेण्यांत येतें. रोज काम विद्यार्थ्यानें आपली अडचण हुशारी खर्च करून केलें पाहिजे, नेमलेल्या दरम्यानिला पाहिजे, तरच समजावून सांगण्यांत येतें; नाहीं तर नाहीं. परीक्षेंत त्याच्या रोजच्या कामाची गणना करण्यांत येते. १०० त ७० गुण ज्यास मिळतात, तोच पास असें समजतात. दुसऱ्या वर्षी Pathology, Pharmacology, Hygiene, Surgical Anatomy इत्यादि विषय शिकवितात, आणि नंतर Medicine, Surgery, Midwifery यांचे विषय निसत्या व चवथ्या वर्षांकरितां राखून ठेवीतात. कालेजच्या फिजिक्स यांचे विषयावर पहिल्या दोन वर्षांचि विषय अवलंबून असतात, व Bacteriology, Pathology यांचें ज्ञानहि माहितीं असल्याशिवाय कोणासहि डॉक्टर होतां यावयाचें नाहीं, अशी दृढ सबबूत असल्यामुळें हे विषय फारच कसोशीनें शिकविले जातात, आणि प्रत्यक्ष कामाचा अत्यंत भर देण्यांत येतो. दुसऱ्या वर्षापासून शेवटपर्यंत दोनप्रहरीं १ पासून ५ पर्यंत प्रत्यक्ष काम करावें लागतें व सकाळीं ९ पासून नाहींपर्यंत व्याख्यानें ऐकावीं लागतात, असें पडत आहे.

अमेरिकेच्या मानानें शिक्षण फार स्वस्त मिळतें. कांहीं कांहीं संस्थांमधून वर्षाची एकूण फी फक्त ५० डॉलर्स (१५६ रुपये) आहे; कांहीं खाजगी संस्थांमधून ही फी २०० डॉलर्स (६२५ रु.) असते. पण गरीब अमेरिकनांना त्याचा विशेष त्रास होत नाहीं; कारण ज्यांच्याकडून फी कमी आहे, त्या ठिकाणीं ते जातात व आपला अभ्यास संपवितात. परंतु परदेशांहून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीनें ही फी अधिक आहे. प्रत्यक्ष काम करीत असतांना आपल्यास ज्या ज्या गोष्टींची जरुर असते त्या त्या आपल्या आपणच आणाव्या लागतात; जसें भाड्यानें घ्याव्या लागतात. उदाहरणार्थ, प्रत्येकाजवळ एक सूक्ष्म जंतुदर्शक यंत्र (Microscope) असलेंच पाहिजे. तांबूत नसल्यास तें भाड्यानें घेतलें पाहिजे. या कारणामुळें रक्कम जास्त येतें. पण डिग्रीच्या मानानें तो खर्च काहींच नाहीं, असें म्हणावें लागतें.

या अवधि २८ संस्थेंत जरी वर्षाचि रक्कम डिग्रीक मागतें आहेत असें नाहीं

पण त्यांच्यातील काही दोषांक फारच चांगले असून अन्य गुणामुळे त्या संस्थाची योग्यता मोठी झालेली असते. सर्जरी, मेडिसिन् हे विषय असे जॉन हापकिन्स व हार्वर्डमध्ये चांगले शिकविले जातात, तसे दुसऱ्या ठिकाणी क्वचित्च आढळून येते. ऑब्स्टेट्रिऑलोजी, हायजीन, सिफिलीस रोग हे असे मिचिगान व शिकागोमध्ये शिकविले जातात तसे अन्य ठिकाणी फारच थोडया संस्था शिकवितात. न्यूयॉर्कमधील पेशंट हॉस्पिटल स्कूलमध्ये डोळे, कान, नाक इत्यादिक रोग हे विशिष्ट विषय उत्कृष्ट रीतीने शिकवितात. सर्व विषयांवर एकाच ठिकाणी चांगले शिक्षक मिळत नाहीत. याचे एक कारण असे की, अमुक एका ठिकाणी चांगला मनुष्य आहे, असे ऐकिले की, हे अमेरिकन लोक, कोठेही पगाराची लालूच दाखवून त्या मनुष्यास आपल्या संस्थेत घेऊन जातात असे झाले म्हणजे दुसरा चांगला मनुष्य मिळेपर्यंत या संस्थेच्या तो विषय लुला पडतो. उदाहरणार्थ, मिचिगानमध्ये अनाटॉमी चांगली शिकविली जात असे, पण जॉन हापकिन्सने एकदम फार वाढवून त्या मनुष्याला आपल्याकडे नेले असता मिचिगानच्या काही काळपर्यंत तरी तो विषय लंगडा पडला. या व अशा अनेक कारणामुळे अमेरिकन मुले एकाच संस्थेत शेवटपर्यंत फार क्वचित शिकतात. ज्याठिकाणी जो विषय चांगला शिकविला जातो त्या ठिकाणी ते जातात, पारिसला वसतात व आपला पुढील अभ्यास संपवितात.

येथवर आपण स्वतः संस्थांबद्दल व अभ्यासाबद्दल विचार केला. आता याचा आम्हा हिंदुस्थानवासीयांना कितपत फायदा आहे, याचे परीक्षण करू. आम्ही हिंदुस्थानी लोक, काळे व अमेरिकन लोक गोरे. या काळ्यागोऱ्या वर्णाचा भेद या ठिकाणी उपस्थित होतो. ज्या आठ १०-१२ निवडक वैद्यक संस्थांत पूर्वेस न्यूयॉर्क व दक्षिणेस असलेल्या संस्था काळ्या लोकांच्या विरुद्ध आहेत, व काळ्या लोकांच्या दर्शनाने यांचे नाक मुरडले जाते. मध्यअमेरिकेत व पश्चिमेस ज्या संस्था आहेत त्या बऱ्या आहेत, व हिंदुस्थानी विद्यार्थ्यांबद्दल त्यांना आदर आहे. पण हा अभिमानही अलीकडे थोडथोडा नाहीसा पावू लागला आहे. यांची कारणे अन्य कितीही असली तरी आमचे विद्यार्थीच काही अंशाने कारणीभूत आहेत, असे मोठ्या दुःखाने म्हणावे लागते. निर्लज्ज व क्षेतकरी मुलांनी वैद्यक संस्थेबद्दल यांच्या चालकांकडे विचारपूस करणे, हे तर क्षम्यच. पण ही विचारपूस करण्याची कित्येकदा तऱ्हा फार तिरस्करणीय असते आणि याचे कारणकरता वैद्यक संस्थेच्या चालकांची मने थोडी कलुषित होतात. "वैद्यक संस्थेच्या चालकास लिहिण्यात येणारी पत्रे मोठी विचित्र लिहिलेली असतात. पत्राचा कागदसुद्धा चांगला नापरलेला नसून पत्र लिहिल्यानंतर तपासलेलेसुद्धा नसते. नाईट अक्षरांत पुष्कळसा चुकून झाला थेऽगुत्तरी इंग्रजी लिहिलेली पत्रे येत असल्यामुळे "अहा मुलांना आमच्या संस्थेतील अभ्यास कसा सार पाडता येईल? पत्रे लिहायलासुद्धा ज्याला येत नाही तो वैद्यकीसारख्या कठीण अभ्यासाचा कसा होणार नाही." असे उद्गार क

चालकांच्या तोंडून बाहेर आले तर त्यांत आश्चर्य नाही. कित्येक मुले आपल्या दोन तीन पिढ्यांचा इतिहास लिहून आपण मराठे आहों, आपणास पृथ्वीराज स्कालरशीप मिळावी, किंवा फुकट शिक्षण मिळावे, असे लिहितात, तर कित्येक निराळ्या रीतीने आपली दैन्यावस्था दाखवितात! हेतू स्तुत्य असो, पण तो तडीस नेण्याचा मार्ग मात्र आदरणीय नसतो, हे पत्रलेखकांनी ध्यानांत ठेवावयास पाहिजे. एकाच्या वेडयावाकड्या आचरणाने सर्व देशास तुच्छ मानवून ध्यावे लागते. म्हणून प्रथम विचार करणे चांगले. अशा तऱ्हेची पत्रे मात्र दोन ठिकाणी दाखविण्यात आली; म्हणून त्याचा या ठिकाणी नामनिर्देश करणे जरूर पडले. दुसरे, हिंदुस्थानातील वैद्यक संस्थांत मिळणारे ज्ञान आमच्यापेक्षा कमी आहे, अशी इकडील लोकांची समजूत आहे आणि खरोखरी ते तसेच आहे अमेरिकेतील अभ्यासक्रमांत व हिंदुस्थानांतील अभ्यासक्रमांत फार अंतर आहे. प्रथम हिंदुस्थानचा शिक्षाविषयाची पद्धतच पहा! फिजिक्स सारखे विषयाकरिता पहिले वर्ष, दुसऱ्या व तिसऱ्या वर्षी अनॉटोमी, फिजिआलॉजी, मटेरिया मेडिका हे विषय; व चवथ्या पांचव्या वर्षी राहिलेले सर्व विषय. ज्या विषयांवर वैद्यकीय इमारत अवलंबून असते ते विषय हिंदुस्थानात चवथ्या व पांचव्या वर्षी शेवटी शेवटी फार तोडूनच शिकविले जातात. पण तेच विषय अमेरिकेत पहिल्या, दुसऱ्या वर्षी संपवावे लागतात Bacteriology, Pathology हे विषय चांगले न शिकल्याशिवाय मेडिसीन चांगले समजत नाही तर तो दोष पोरांचा की पोरांचा, याशी मला काही कर्तव्य नाही पण हे मात्र खरे की, हिंदुस्थानातील वैद्यक संस्थांत ५ वर्षे शिकून तयार झालेल्या डॉक्टरास अमेरिकेतील वैद्यक संस्थांपैकी दुसऱ्या वर्षाच्या पोरांइतकेही ज्ञान नसते. कारण, या वर्षांचे त्यांचे सर्व विषय आलासारखे असतात. हिंदुस्थानातील डॉक्टरास पोराची रवानगी भरण्याकरिता कडीकाढी प्रॉक्टिस करावी लागते; बाकी विषयाचे नावाने बहुधा शून्यच असते विषय समजलेले डॉक्टर लोक फारच थोडे आढळतात अशा स्थितीत एखादा डॉक्टर असो किंवा निरक्षर असो, यास अमेरिकन वैद्यक संस्थांनी कुचकामी म्हटले, तर यांत वावगे ते काय? तरीही परीक्षेस बसून पास झाल्यास, त्याला योग्यते प्रमाणे त्यास क्लास दाखविणेस जाते. तसेच फिजिक्स इत्यादिकरिता दोन वर्षे घालविल्याचे सर्टिफिकेट दाखवावे लागते. ज्यास वैद्यकीय अभ्यास करावयाकरिता अमेरिकेस यावयाचे असेल त्यांनी खुशाल यावे; पण आपल्या हिंदुस्थानी ज्ञानावर अवलंबून न राहता, भिडे सोडू प्रथमपासून अभ्यास करावयास प्रारंभ करावा. ज्यांचा मनांत तसे करावयाचे नसल्यास संस्थेत तसे करण्यास भाग पाडतात, हा भाग वेगळा. अथवा एखाद्या विशिष्ट विषयांत प्राविण्य मिळविण्याकरिता यावे. हिंदुस्थानांत मिळालेले आपले वैद्यक शिक्षण आपणास पुरे आहे, फक्त, आपणास पदवी पाहिजे, असे म्हणणाऱ्यास ७ अथवा ८ व ७२ संस्थांतून परत तर दिली जातात नाहीच पण निरुपयोगाने माघार घेण्याचा प्रसंग मात्र येईल. हिंदुस्थानांतून

येणाऱ्या विद्यार्थ्याला जर्मन, फ्रेंच किंवा लॅटिन यापैकीं एका भाषेचें ज्ञान पाहिजें; त्याशिवाय पदवी दिली जात नाहीं. अमेरिकेत काहीं काहीं ठिकाणीं पदव्या विकल्या जातात; पण त्यांत काहीं अर्थ नाहीं. शिक्षण सोडेकरणीं बिलकुल मिळत नाहीं, असें म्हटलें तरी चालेल; आणि अशा पदव्यांसाठीं हिंदुस्थानांतून इतक्या लांब येणें शोभेसारखें नव्हे. अमेरिकेत येऊं इच्छिणाऱ्या विद्यार्थ्यांनीं प्रथमपासून शिक्षणाच्या तयारीनें यावें किंवा पदवीची आशा सोडून आपल्या देशाच्या उपयोगीं पडेल अशा एखाद्या विषयांत नाविष्य मिळविण्या करतां यावें. यापैकीं दुसऱ्या मार्गी केलेलें बरें ठरणार. कारण, असें विशिष्ट विषय शोधक स्वभावीं शिकतां येऊन त्याकडेच आपलें तनमन अर्पण करतां येतें व त्याविषयांत लवकरच पारंगतता मिळवून नवे शोध करण्याला फुरसत मिळते. असे विशिष्ट विषय शिकण्याच्या ठिकाणीं त्रासुरक्षणानें शिकावेंसें जातात, हें वर सांगितलेंच आहे. तर ज्या त्या संस्थांशीं पत्रव्यवहार करून आपणास पाहिजे ती माहिती मिळवावी आणि आपल्या कार्यास लागावें. अशी माहिती विद्यापीठालयांनां विचारण्याचा प्रसंग येऊं नये, म्हणून अशा अधिक वैधक संस्थांची फी, राहणी, विषय वगैरेची माहितीची एक यादी तयार केली आहे. पण ती केसरींत छापणें अशक्य असल्यामुळें त्यांच्या ऑफिसांत राहिली. माहिती पाहिजे असणाऱ्यांनीं ती पहावी व त्याहिपेक्षां जास्त काहीं हवें असल्यास आम्हास लिहावें; आम्ही त्याचें उत्तर देऊं. पत्ता खालीलप्रमाणें आहे.

डॉ. नारायण सुबराव हर्डीकर.
युनिव्हर्सिटी ऑफ मिचिगान,
आन् आर्बर; मिच्
युनायटेड स्टेट,
अमेरिका.

देशास आरोग्याची जरुरी

(ले.डॉ.ना.सु.हार्डीकर, अमेरिका)

"Public health is the foundation on which reposes the happiness, the propperity and the power of the country, and the care of the public health is the duty of the Statesman."
- Disraeli

धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं मूलमुत्तमम ।

चिरकालपर्यंत टिकण्याच्या हेतूनें अेखादी इमारत उठावयाची असेल तर प्रथम पाया जसा शुध्द व घट्टमुट्ट बांधावा लागतो तसेंच अेखाद्या देशाची उन्नति करावयाची असेल तर प्रथम तेथील लोकांची शरीरप्रकृति सुदृढ करुन त्यांस धष्टपुष्ट करावें लागते. कारण त्या लोकांवरच सर्व गोष्टी अवलंबून असतात. देशांत व्यापारधंदा वाढवून धनधान्याची समृध्दि करणें शांततेनें, सुखासमाधानांत राहून अेडापडा टाळणें आण सर्वत्र शिक्षणाचा प्रसार करुन नवीन नवीन शोध लावणें या गोष्टी लोकांच्या प्रकृतीवरच अवलंबून असतात. म्हणून प्रत्येक मनुष्याचें पाहिलें कर्तव्य स्वत:ची व सर्व जनसमूहाची शरीरयाष्ट सुदृढ राखावयाचा प्रयत्न करणें हें होय. जनतेचें आरोग्य या विषयाकडे याचसाठीं सर्वांनी लक्ष दिलें पाहिजे.

आपल्या देशांत आजपर्यन्त जी प्राणहानि झाली व सध्यां होत आहे ती तीन कारणांमुळें. (१) देशांत वाढत असलेलें दारिद्र्य हें महत्वाचें कारण. (२) सांसर्गिक व साधे रोग. (३) आरोग्याविषयीं जनतेचा अज्ञानीपणा. या तीनाहि गोष्टींकडे आज आम्ही महाराष्ट्रीय बंधुभगिनींचें लक्ष वेधतों आहोंत.

मनुष्य दारिद्री असेल तर त्याची प्रकृति आज नाहीं उद्यां क्षीणहि होणारच. कारण दारिद्र्यामुळें त्यांस आपल्या शरीरास ज्या प्रमाणांत अन्नाची जरुरी असते त्या प्रमाणांत तें देतां येत नाहीं. व जें थोडें अन्न तो मिळवील त्याच्यासाठीं त्यांस अहोरात्र खपावें लागत असल्यामुळें कमी पोषण मिळणाऱ्या शरीरास जितकी विश्रांति द्यावा लागते तितकी त्यांस मिळत नाहीं. यामुळेंच कामकरी वर्गांत मद्यप्राशनाची चाल पडली आहे. गरीब स्थितींत दिवस कंठणाऱ्या लोकांचा वर्ग सोडून आपण मध्यमस्थितींतील लोकांकडे पाहिलें तरीहि आम्ही म्हणतो त्याची प्रचिति येअील. अेखाद्या शाळामास्तराचेंच उदाहरण घेऊं. त्यास माहन्याकाठीं पगार झालें तर १५ रु. मिळतात. त्यांत त्याने आपल्या घरचा संसार चालवून मुन्हां समाजांत शिष्ठतेनें राहण्याचा प्रयत्न करावयाचा, म्हटलें म्हणजे

म्हणजे म्हणजे पगाराच्या दुप्पट खर्च येतो. तशांत पोराबाळांच्या शिक्षणाची तरतूद, त्यांच्या लग्नकार्याची तयारी, अशा दिसंबंधानें त्यांस व्यवस्था करावी लागते. याचा परिणाम हात आंखडून पैसा खर्च करण्यांत होतो. त्यामुळें पोटांस मिळत असलेल्या अन्नांतहि त्यांस फरक करावा लागतो. असें झालें म्हणजे कुटुंबांतील मनुष्याची प्रकृति क्षीण व्हावयाला किती मुशीर. आणि अेकदां ती बिघडली कीं रोगांना आपली जाळी पसरावयास बिलकुल अवधी लागत नाहीं. अन्नामुळें मनुष्यांस स्वाभाविकरित्याच अेक अंगभूत शक्ति (Vitality) मुत्पन्न होते. अन्नाचा पुरवडा जसाजसा कमी होत जाअील तसतशी ही शक्ति कमी होते. या शक्तीचें काम असें आहे कीं, बाहेरून येणाऱ्या कोणत्या शत्रूस ती घुळीस मिळवितें. प्लेग, कालऱ्याचें जंतू शरीरांत घुसलें म्हणजे त्या ठिकाणीं ही शक्ति(Vitality) - - - असेल तर त्या जंतूंना प्रथम तिच्याशी दोन हात करावें लागतात. व ही शक्ति केव्हांहि दांडगी असल्यामुळेंच जंतूंचा पराभव होतो. अेवढेंच नाहीं तर त्यांस त्या ठिकाणींच यमसदनास जावें लागतें. अशी शक्ति जर शरीरांत नसेल तर जंतूंना आपलें साम्राज्य स्थापन करण्यास बिलकूल वेळ लागत नाहीं. आणि शेवटीं त्यामुळें मनुष्याची प्राणहानि मात्र होते. ज्याठिकाणीं दुष्काळ पडलेला असतो, त्याठिकाणीं कॉलरा हटकून ठेवलेला. याचें कारण दुष्काळग्रस्त लोकांत अन्नाभावामुळें अंतर्भूत शाक्त नाहींशी झालेली असतें. घाणेरडे व दूषित पाणी प्यालें कीं, तें लोक ताबडतोब मरतात. तसेंच दारिद्र्यामुळें होतकरू विद्यार्थ्यांच्या मनावर व शरीरावर केवढी वाअीट परिणाम होतो हें वाचकांस माहीत असेलच। गरीबीमुळें अशा मुलांना शिक्षण मिळत नाहीं व तें मिळविण्याच्या भरांत ती आपल्या प्रकृतीची हानि करून घेतात. मधुकरी मागून किंवा वारानें जेवणारी मुलें काहलीं म्हणजे अभ्यासाची, जेवणाची व राहण्याची अशा काळजीऱ्यांनें वाकलेली दिसतात. थोडयाच पैशांत अेखाद्या गालेच्छ खोलींत राहून, घाणेरडया व अमंगळ खाणावळींत जेवणारे विद्यार्थी पुण्यासारख्या शिक्षणागारांत किती तरी सांपडतील. अशा अेखाद्या गावांतील विद्यार्थ्यांच्या प्रकृतीचें मान काढण्याचा जर अेखाद्या महात्म्यानें प्रयत्न केला तर त्यांस काय बरें दिसून येअील! अवनत व सर्व बाजूंनीं होत असलेला -हास यापुढें दुसरें काय दिसणार ! म्हणून शरीरप्रकृति सुधारावयाला प्रथम दारिद्र्यनाश झाला पाहिजे. तसें न होअील तर आपलें अनेक लोक दुष्काळांना व रोगांना बळी पडतील. व आपला देश अधोगतीला जाअील. याकरतां निरर्थक होणाऱ्या प्राणहानीचें जें मुख्य कारण त्याकडे दृष्टि देऊन आपल्या देशांत धनधान्य समृध्दि कशी होअील, आपल्या जिवीतास अवश्य असलेले सुखोपभोग आपणांस कसे लाभतील व प्लेग रोगादिकांना कसें पिटाळतां येअील याची विचारपूस करून सर्व बंधुभगिनींनी आतां कामास लागलेंच पाहिजे.

दारिद्र्यामुळें आजपर्यन्त जी प्राणहानि झाली तिकडे पाहिलें म्हणजे काळीज चर्र होते. दुष्काळाच्या कारणांची मिमांसा आम्हांस करावयाची नाहा. पण येवढी गोष्ट सुघड आहे कीं, त्यामुळेंच आतापर्यन्त लक्षावधी लोक दगावले. ~~१८७७~~ १८७७ सालच्या दुष्काळांत ५० लक्ष लोक मरतात न मरतात तोंच दुसऱ्या वर्षी म्हणजे १८७८ सालीं जवळजवळ १० लक्ष लोक कामास आले. पुढें १८९० पासून तो १९०० पर्यन्तच्या येका दशकांत [19 million deathes can be attributed with some reason actual starvation or to the disease arising therefrom Lancet, May 1901, London].
केवळ १० वर्षांत येक कोटी ९० लक्ष लोक दुष्कासमारीनें यमसदनास गेले, असें ल्यान्सेटचा बातमीदार म्हणतो. १९०१ पासून तों आतापर्यन्त मुकेनें गेलेली लोक मेले याची नक्की जरी संख्या आली नाही तरी ती अल्पस्वल्प नसावी असें म्हणावयास बिलकूल हरकत नाहीं. अशा दुष्काळामुळें लोक मरतात असें म्हणावें तर १८९७ सालच्या येका दुष्काळांत सर्व हिंदुस्थानांत जवळजवळ ८० लक्ष गुरें मेल्याचे दुष्काळी रिपोर्टावरून दिसून येतें. जगाच्या पाठीवर असें अनेक देश आहत कीं, तेथें अवर्षण व अगर अतिवृष्टि होऊन दुष्काळ पडतो. पण जनसंख्येच्या मृत्यू संख्या मानानें आमच्या देशाइतकी कधीहि नसते. आम्ही व आमचा देश कोणत्यावेळीं या दुष्काळाच्या कचाट्यांत सांपडलो आहे तें कळत नाहीं. पण त्यामुळें होणाऱ्या मृत्यूसंख्येस आम्ही आतांच आळा न घालील तर पुढें आम्हास कोणत्याप्रकारची स्थिति येईल याची कल्पना करणें शक्तीबाहेरचें आहे. देशांत वाढत असलेल्या दारिद्र्यामुळें होणाऱ्या प्राणहानीचा विचार कांहीं वेळ सोडून देऊन सांसर्गिक व इतर रोगानें होणाऱ्या मृत्यूसंख्येकडे पाहिलें म्हणजे तेथील सर्व अंधकारच दिसून येतो.

१९११ सालीं हिंदुस्थानांत ७६ लक्ष ४० हजार लोक मरण पावले, असें प्रसिद्ध झालें आहे. [Statesman's Year Book 1914].
त्यांत ७ लक्ष ३४ हजार प्लेगनें, व ३ लक्ष ५४ हजार कॉलऱ्यानें मेले, असें समजतें. म्हणजे ११ लक्ष लोक दोन सांसर्गिक रोगास बळी पडले. ज्या रोगाचे सुधारलेल्या युरोप-अमेरिकेंत नांवहि नाही व जेथून हरप्रयत्ने करून त्यांस घालवून देण्यांत आले आहे त्या रोगांनीं केवळ १२ महिन्यांच्या अवधींत ११ लक्ष लोक यमसदनास पाठवावें यावरून आपल्या प्रगतीची बरोबर कल्पना करवते. ज्या रोगाची कारणें पूर्णरीतीनें समजली असून जें प्रतिकार करण्याजोगे आहेत व ज्यास इतर देशांतून हाकून लावण्यांत आलें आहे, त्या रोगांनी सुधारणेच्या शिखरावर पोचलेल्या विसाव्या ~~शतकांमध्ये~~ शतकांतील दुसऱ्या दशकांतसुद्धां आपला मायदेश जर्जर व्हावा व (प्रो. राजवाडे यांच्या शब्दांत) सुंदर, पित्यांकडून आपणासारख्या ऋणीपुत्रांना मृत्यू यावा यापरती नीच स्थिति दुसरी कोणती असणार. वाचकहो, आपल्या देशांत १८९६ सालाच्या ऑगस्ट महिन्यांत प्लेगनें पाय ठेवला तेव्हांपासून तों आतापर्यन्त

१९ वर्षांच्या अवधींत सुमारें १ कोटी लोक मुंदीर, पिसव्यांमुळें मृत्यूपंथास गेलें. म्हणजे प्रत्येक वर्षास सर्व हिंदुस्थानांत ह्मणजे प्लेगला ५ लक्ष लोक बळी पडत असें अनुमान काढावयास कोणतीहि हरकत नाही. युरोपांत चाललेला रणसंग्राम काहीं ना काहीं उद्देशाकरतां चाललेला आहे. त्याठिकाणीं जाणूनबुजून नरयज्ञाचें सत्र सुरूं करण्यांत आलें आहे. अशाप्रसंगीं स्वदेशाभिमानार्थ व साम्राज्य संरक्षणासाठीं जर अेक सोडून चार कोटी लोक धारातीर्थीं पडलें तर आम्हांस किंवा कोणासहि त्यापासून वाअीट वाटणार नाहीं. किंवा असाध्य रोगापासून वा वयोवृद्ध होऊन जर लोक मरण पावतील तरीहि वाअीट वाटण्याचें काहींच कारण नाहीं, पण जें धष्टपुष्ट आहेत व ज्यांच्यापासून आपल्या देशाला अनंत फायदे व्हावयाचें आहेत असें लोक निवारण करतां येणाऱ्या रोगांच्या साथीवर साथी येऊन झाडाला गळणाऱ्या बोरांप्रमाणें जर पटापट मरूं लागले तर कोणाचें हृदय करपणार नाहीं; स्वत:च्याच मूर्खपणानें हीं प्राणहानि आपण करून घेत आहोंत. तरी त्याचें निवारण करण्यासाठीं आपण कंबरा कसून कामास लागलें पाहिजे. जनतेच्या आरोग्याकडे दृष्टी दिल्याशिवाय प्लेगानें होणारी मृत्यूसंख्या टळणार नाहीं.

म्हैसूर व त्रावणकोर या दोन संस्थानांची संख्या १९११ च्या खानेसुमारी-प्रमाणें ९३ लक्ष, समजा १ कोटी आहे. दोनाहि संस्थानचें मिळून वार्षिक उत्पन्न ३।। कोटी रुपयांचे आहे. या दोन संस्थानांत वर्षाला जे जितके उत्पन्न होते ते त्या ९३ लक्ष किंवा १ कोटी प्रजेमुळें होते. जितके लोक त्या ठिकाणीं नसते तर ३।। कोटींचें उत्पन्न तेथील राज्यकर्त्यांस मिळते ना. आणि जर जनसंख्या वाढली असती तर आहे त्यापेक्षांहि जास्त उत्पन्न झालें असते. अेखादा राजा वस्ती नसलेल्या प्रदेशांत जाऊन पैसा गोळा करण्याकरतां प्रयत्न करूं लागला तर त्यास त्याठिकाणीं काय मिळणार. फार झालें तर ४ झाडांची वाळलेली पानें व ७-८ खुंट. पण तेंच त्याठिकाणीं लोकांची वस्ती करविली तर अेकाप्रकारें धनप्राप्ति होऊं लागते. १९ वर्षांत प्लेगनें १ कोटी लोक मेले असें वर आलेंच आहे. या लोकांचा प्लेगपासून जर बचाव झाला असता तर म्हैसूर व त्रावणकोर या संस्थानाअेवढें अेक छोटेखानी संस्थान थाटून त्याजपासून वर्षास ३।। कोटींचें उत्पन्न येथील संस्थानिकांस लाभलें असतें, व त्याचा देशकार्यीं विनियोग करतां आला असता. तसेंच सर टी माधवराव दिवाण विश्वेश्वरय्या यासारखी नररत्नेंहि लाभली असतीं, पण, पण काय ! आमचाच अज्ञानीपणा आम्हांस सर्वतोपरी तोंडघशी पाडीत आहे. अशारीतीनें आमचें नुकसान तर होतेंच, पण याहिपेक्षां आम्हांवर व आमच्या देशावर जी जबाबदारी येऊन पडते ती मोठी आहे. आधींच दुष्काळ आणि तेरावा महिना म्हणतात त्याप्रमाणें बेजबाबदारीनें गांजला असतांना प्लेग-कॉलऱ्यानें अनाथ झालेल्या बायकापोरांस खावयाला कोण देणार, व त्यांच्या लालनपालनाची कोण पसतपास करणार. दुष्काळास व प्लेगेत्यादि

रोगांस त्यांनीं बळी पडावें हा एकच मार्ग त्यांस माकळा असता. व त्याप्रमाणें घडतेंहि. आजपर्यन्तची बालविधवांची संख्या पाहिली म्हणजे हें सर्व आहे तरी काय असें वाटून जीव नकोसा होतो. अनेक विधवा झाल्या व त्यांचेकडून अनेक अनेक कुकर्मे घडूं लागली म्हणून समाजसेवकांनीं बालविवाहावर त्याचे खापर फोडून लग्नाची वयोमर्यादा वाढविण्याची खटपट केली, पण या समाजसेवकांस आम्ही असा सवाल करतो कीं, बाबांनो, देशांत बालविवाह झालें, तर प्रजा अशक्त होत जाईल, पण बालविधवा कां वाढाव्यात, लहान वयांत मुलींचा विवाह झाला म्हणून तरुण नवऱ्यांनीं कां मरावें, हाच प्रश्न आधी सोडवा. तरुणतरुण पोरें जर मृत्युमुखीं पडली नसती, तर बालविधवाहि दृष्टीस पडल्या नसत्या. त्यांचेकडून कुकर्मेहि घडलें नसतें व त्यांचा पुनर्विवाह करण्याची नसती जबाबदारीहि तुम्हांस येऊन पडली नसती. तर या सर्वां च्या मुळाशीं काय आहे तें शोधून काढा. आमच्यामधें या सर्वांचें कारण आपल्या देशांतील आरोग्य शास्त्राचें अज्ञान हें होय. म्हणून सर्वांनीं तिकडे लक्ष द्यावें.

याप्रमाणेंच कॉलरादि इतर सांसर्गिक रोगांची स्थिति घ्यावयाची झालीच तर जर कोणता दुष्ट रोग असेल तर तो कॉलरा होय. या रोगानें गेल्या २० वर्षांच्या अवधींच सहजासहजीं ७५ लक्ष किंवा जास्त बळी घेतले असतील. केवळ स्वच्छ पाणी मिळविण्याचा आपण कानाडोळा करतों म्हणूनच इतके लोक निरर्थक मरतात. विषमज्वर, न्युमोनिया, डिपथिरीया, क्षयरोग, डिसेंटरी, इत्यादि रोगांनीं होणाऱ्या मृत्यूसंख्येची कल्पना करवत नाही. युरोपांत प्लेग व कॉलऱ्याचें नावहि नसल्यामुळें विषमज्वराच्या उच्चाटनाकडे सर्व थोरामोठ्यांचें डोळे लागले आहेत. त्याप्रमाणें प्लेग, कॉलरा, यांचें उच्चाटन करण्याकडे आपल्या लोकांची दृष्टी वळली पाहिजे.

०००००००

केसरी-मराठा-ग्रंथशाला
५६८ नारायण, पुणे २.

केसरी मंगळवार दि. १८ सप्टेंबर १९१६

देशास आरोग्याची जरुरी

(ले. डॉ. ना. सु. हर्डीकर, अमेरिका)

"Public health is the foundation on whic reposes the happiness, the propperity a the power of the country, and the care the public health is the duty of the Statesman."
- Disraeli

धर्मार्थिनाममोक्षाणामारोग्यं मूलमुत्तमम ।

चिरकाल टिकण्याच्या हेतूने जेवादी इमारत बांधावयाची असेल तर प्रथम पाया जसा शुद्ध व घट्टमुट्ट बांधावा लागतो तसेच जेवाढा देशाची उन्नति करावयाची असेल तर प्रथम तेथील लोकांची शरीरप्रकृति सुदृढ करून त्यांस धष्टपुष्ट करावें लागते. कारण त्या लोकांवरच सर्व गोष्टी अवलंबून असतात. देशांत व्यापारवृद्धी वाढवून धनधान्याची समृद्धि करणें शांततेनें, सुखासमाधानांत राहून शिडापिडा टाळणें आणि सर्वत्र शिक्षणाचा प्रसार करून नवीन नवीन शोध लावणें या गोष्टी लोकांच्या प्रकृतीवरच अवलंबून असतात. म्हणून प्रत्येक मनुष्याचें पहिलें कर्तव्य स्वतःची व सर्व जनसमुहाची शरीरयष्टि सुदृढ राखावयाचा प्रयत्न करणें हें होय. जनतेचें आरोग्य या विषयाकडे याचसाठीं सर्वांनी लक्ष दिलें पाहिजे.

आपल्या देशांत आजपर्यन्त जी प्राणहानि झाली व सध्यां होत आहे ती तीन कारणांमुळें. (१) देशांत वाढत असलेले दारिद्र्य हें महत्त्वाचें कारण. (२) सांसर्गिक व साथे रोग. (३) आरोग्या विषयीं जनतेचा अज्ञानीपणा. या तीनहि गोष्टीकडे आज आम्ही महाराष्ट्रीय बंधुभगिनींचें लक्ष वेधणार आहोंत.

मनुष्य दरिद्री असेल तर तर त्याची प्रकृति आज नाहीं तुद्यां क्षीणहि हीं होणारच. कारण दारिद्र्यामुळें त्यांस आपल्या शरीरास ज्या प्रमाणांत अन्नाची जरुरी असते त्या प्रमाणांत तें देतां येत नाहीं. व जें थोडे अन्न तो मिळवील त्याच्यासाठीं त्यांस अहोरात्र खपावें लागत असल्यामुळें कमी पोषण मिळणाऱ्या शरीरास जितकी विश्रांति द्यावी लागते तितकी त्यांस मिळत नाहीं. यामुळेंच कामकरी वर्गांत मद्यप्राशनाची चाल पडली आहे. गरीब स्थितींत दिवस कंठणारा लोकांचा वर्ग सोडून आपण मध्यमस्थितींतील लोकांकडे पाहिलें तरीहि आम्ही म्हणतो त्याची प्रचिति येईल. जेवाढा शाळामास्तराचेंच उदाहरण घेऊं. त्यांस महिन्याकाठीं पगार झालें तर ५५ रु. मिळतात. त्यांत त्याने आपल्या घरचा संसार चालवून पुन्हां समाजांत शिष्ठतेनें राहण्याचा प्रयत्न करावयाचा, म्हटलें म्हणजे

म्हणे म्हणे पगाराच्या दुप्पट खर्च येतो. तशांत पोराबाळांच्या शिक्षणाची तरतूद, त्यांच्या लग्नकार्यांची तयारी, बिऱ्हाडसंबंधानें त्यांस व्यवस्था करावी लागते. याचा परिणाम हात आखडून पैसा खर्च करण्यांत होतो. त्यामुळें पोटांस मिळत असलेल्या अन्नांतहि त्यांस फरक करावा लागतो. असें झालें म्हणजे कुटुंबांतील मनुष्याची प्रकृति क्षीण व्हावयाला किती वेळ? आणि केव्हां ती बिघडली की रोगांना आपली जाळी पसरावयास बिलकुल अवधी लागत नाहीं. सदर अन्नामुळें मनुष्यांस स्वाभाविकरित्याच जे अंगभूत शक्ति (Vitality) उत्पन्न होते. अन्नाचा पुरवठा जसाजसा कमी होत जाईल तसतशी ही शक्ति कमी होते. या शक्तीचें काम असें आहे की, बाहेरून येणाऱ्या कोणत्या शत्रूस ती घुबीस मिळविते. प्लेग, कॉलऱ्याचें जंतू शरीरांत घुसले म्हणजे त्या ठिकाणीं ही शक्ति(Vitality) - - - असेल तर त्या जंतूंना प्रथम तिच्याशी दोन हात करावें लागतात. व ही शक्ति केव्हांहि दांडगी असल्यामुळेंच जंतूंचा पराभव होतो. येवढेंच नाहीं तर त्यांस त्या ठिकाणींच यमसदनास जावें लागतें. अशी शक्ति जर शरीरांत नसेल तर जंतूंना आपलें साम्राज्य स्थापन करण्यास बिलकूल वेळ लागत नाहीं. आणि झेवटीं त्यामुळें मनुष्याची प्राणहानि मात्र होते. ज्याठिकाणीं दुष्काळ पडलेला असतो, त्याठिकाणीं कॉलरा हटकून ठेवलेला. याचें कारण दुष्काळग्रस्त लोकांत अन्नाभावामुळें अंतर्भूत शक्ति नाहींशी झालेली असते. घाणेरडे व दूषित पाणी प्यालें की, तें लोक ताबडतोब मरतात. असेंच दारिद्र्यामुळें होत्कर्ष विद्यार्थ्यांच्या मनावर व शरीरावर किती वाईट परिणाम होतो हें वाचकांस माहीत असेलच. गरीबीमुळें अशा मुलांना शिक्षण मिळत नाही व तें मिळविण्याच्या भरांत ती आपल्या प्रकृतीची हानि करून घेतात. भाकरी मागून किंवा वारानें जेवणारी मुलें काढिली म्हणजे अभ्यासाची, जेवणाची व राहण्याची अशा काळजीमधीनें वाकलेली दिसतात. थोड्याच पैशांत अेखाद्या गलिच्छ खोलींत राहून, घाणेरड्या व अमंगळ खाणावळींत जेवणारे विद्यार्थी पुण्यासारख्या शिक्षणागारांत किती तरी सांपडतील. अशा अेखाद्या गावांतील विद्यार्थ्यांच्या प्रकृतीचें मान काढण्याचा जर अेखाद्या महात्म्यानें प्रयत्न केला तर त्यांस काय बरें दिसून येईल! अवनति व सर्व बाजूंनीं होत असलेला -हास यापरतें दुसरें काय दिसणार ! म्हणून शरीरप्रकृति सुधारावयाला प्रथम दारिद्र्यनाश झाला पाहिजे. तसें न होईल तर आपलें अनेक लोक दुष्काळांना व रोगांना बळी पडतील, व आपला देश अधोगतीला जाईल. याकरतां निरर्थक होणाऱ्या प्राणहानीचें जें मुख्य कारण त्याकडे दृष्टि देऊन आपल्या देशांत धनधान्य समृद्धि कशी होईल, आपल्या जिवितास अवश्य असलेले सुखोपभोग आपणांस कसे लाभतील व क्षय रोगादिकांना कसें पिटाळतां येईल याची विचारपूस करून सर्व बंधुभगिनींनी आतां कामास लागलेंच पाहिजे.

दारिद्र्यामुळें आजपर्यन्त नी प्राणहानि झाली तिकडे पाहिलें म्हणजे काढीज चर होते. दुष्काळाच्या कारणांची मिमांसा आम्हांस करावयाची नाही. पण येवढी गोष्ट सुघड आहे कीं, त्यामुळेंच आतापर्यन्त लाखवधी लोक दगावले. ~~१८७७~~ १८७७ सालच्या दुष्काळांत ५० लक्ष लोक मरतात न मरतात तोंच दुसऱ्या वर्षी म्हणजे १८७८ सालीं जवळजवळ १० लक्ष लोक कामास आले. पुढें १८९० पासून तो १९०० पर्यन्तच्या येका दशकांत [19 million deaths can be attributed with some reason to actual starvation or to the disease arising therefore Lancet Mew 1901, London] केवळ १० वर्षांत येक कोटी ९० लक्ष लोक दुपासमारीनें यमसदनास गेले, असें ल्यान्सेटचा बातमीदार म्हणतो. १९०१ पासून तों आतापर्यन्त मुकेनें किती लोक मेले याची नक्की जरी संख्या आली नाही तरी ती अल्पस्वल्प नसावी असें म्हणावयास किल्लूल हरकत नाही. अशा दुष्काळामुळें लोक मरतात असें म्हणावें तर १८९७ सालच्या येका दुष्काळांत सर्व हिंदुस्थानांत जवळजवळ ८० लक्ष गुरें मेल्याचे दुष्काळी रिपोर्टावरून दिसून येतें. जगाच्या पाठीवर असें अनेक देश आहेत कीं, तेथें अवर्षण व अगर अतिवृष्टि होऊन दुष्काळ पडतो. पण जनसंख्येच्या मृत्यू संख्या मानानें आमच्या देशाशितकी कधींहि नसते. आम्ही व आमचा देश कोणत्यावेळीं या दुष्काळाच्या कचाट्यांत सांपडलो आहे तें कळत नाही. पण त्यामुळें होणाऱ्या मृत्यूसंख्येस आम्ही आतांच आळा न घालील तर पुढें आम्हांस कोणत्याप्रकारची स्थिति येईल याची कल्पना करणें शक्तीबाहेरचें आहे. देशांत वाढत असलेल्या दारिद्र्यामुळें होणाऱ्या प्राणहानीचा विचार कांही वेळ सोडून देऊन सांसर्गिक व इतर रोगानें होणाऱ्या मृत्यूसंख्येकडे पाहिलें म्हणजे तेथील सर्व अंधकारच दिसून येतो.

१९११ सालीं हिंदुस्थानांत ७६ लक्ष ४० हजार लोक मरण पावले, असें प्रसिद्ध झाले. [Statesman's Year Book 1914] त्यांत ७ लक्ष १४ हजार प्लेगनें, व १ लक्ष ५४ हजार कॉलऱ्यानें मेले, असें समजतें. म्हणजे ११ लक्ष लोक दोन सांसर्गिक रोगास बळी पडले. ज्या रोगाचे सुधारलेल्या युरोप-अमेरिकेंत नांवहि नाही व जेथून हरप्रयत्नें करून त्यांस घालवून देण्यांत आले आहे त्या रोगांनीं केवळ १२ महिन्यांच्या अवधींत ११ लक्ष लोक यमसदनास पाठवावें यावरून आपल्या प्रगतीची बरोबर कल्पना करतें. ज्या रोगाची कारणें पूर्णरीतीनें समजली असून जें प्रतिकार करण्यासारखे आहेत व ज्यांस इतर देशांतून हाकून लावण्यांत आलें आहेत त्या रोगांनी सुधारलेल्या शिखरावर पोंचलेल्या विसाव्या ~~शतकांतील~~ शतकांतील दुसऱ्या शतकांतसुध्दां आपला मायदेश जर्जर व्हावा व (प्रो. राजवाडे यांच्या शब्दांत) बुंदीर, पिस्वांकडून आपणासारख्या कृषीपुत्रांचा मृत्यू यावा यापरतेनीच स्थिति दुसरी कोणती असणार. वाचकहो, आपल्या देशांत १९१६ सालाच्या ऑगस्ट महिन्यांत प्लेगनें पाय ठेवला तेव्हांपासून तों आतापर्यन्त

१९ वर्षांच्या अवधीत सुमारें १ कोटी लोक मुंदीर, पिसवांमुळें मृत्यूपंथास गेलें. म्हणजे प्रत्येक वर्षांस सर्व हिंदुस्थानांत सरासरी प्लेगला ५ लक्ष लोक बळी पडत असें अनुमान काढावयास कोणतीहि हरकत नाही. युरोपांत चाललेला रणसंग्राम काहीं ना काहीं सुदैवाकरतां चाललेला आहे. त्या ठिकाणीं नाजूनमुजून नरयज्ञाचें सत्र सुरूं करण्यांस आले आहे. अशाप्रसंगीं स्वदेशाभिमानार्थ व साम्राज्य संरक्षणासाठीं जर लोक सोडून चार कोटी लोक धारातीर्थी पडले तर आम्हांस किंवा कोणासहि त्यापासून वाईट वाटणार नाही. किंवा असाध्य रोगापासून वा वयोवृद्ध होऊन जर लोक मरण पावतील तरीहि वाईट वाटण्याचें काहींच कारण नाही, पण जें धष्टपुष्ट आहेत व ज्यांच्यापासून आपल्या देशाला अनंत फायदे व्हावयाचें आहेत असें लोक निवारण करतां येण्याचा रोगांच्या साथीवर साथी येऊन झाडाला गळणाऱ्या बोरांप्रमाणें जर पटापट मरूं लागले तर कोणाचें हृदय करपणार नाही; स्वतःच्याच मूर्खपणानें ही प्राणहानि आपण करून घेत आहोंत, तरी त्याचें निवारण करण्यासाठीं आपण कंबर कसून कामास लागलें पाहिजे. नव्हेच्या आरोग्याकडे दृष्टी दिल्याशिवाय प्लेगानें होणारी मृत्यूसंख्या टळणार नाहीं.

म्हैसूर व त्रावणकोर या दोन संस्थानांची संख्या १९११ च्या खानेसुमारी-प्रमाणें ९२ लक्ष, समजा १ कोटी आहे. दोनहि संस्थानचें मिळून वार्षिक उत्पन्न ३।। कोटी रुपयांचें आहे. या दोन संस्थानांत वर्षाला जे शिल्के उत्पन्न होतें तें त्या ९२ लक्ष किंवा १ कोटी प्रजेमुळें होतें. शिल्के लोक त्या ठिकाणीं नसते तर ३।। कोटींचें उत्पन्न तेथील राज्यकर्त्यांस मिळतें ना. आणि जर जनसंख्या वाढली असती तर आहे त्यापेक्षांहि जास्त उत्पन्न झालें असतें. अेखादा राजा वस्ती नसलेल्या प्रदेशांत जाऊन पैसा गोळा करण्याकरतां प्रयत्न करूं लागला तर त्यास त्या ठिकाणीं काय मिळणार. फार झालें तर ४ झाडांची वाळलेली पानें व ७-८ छुट. पण तेंच त्या ठिकाणीं लोकांची वस्ती करविली तर अेकाप्रकारें धनप्राप्ति होऊं लागते. १९ वर्षांत प्लेगनें १ कोटी लोक नेले असें वर आलेंच आहे. या लोकांचा प्लेगपासून जर बचाव झाला असता तर म्हैसूर व त्रावणकोर या संस्थानाअेवढें अेक छोटेखानी संस्थान थाटून त्याजपासून वार्षिक ३।। कोटींचें उत्पन्न येथील संस्थानिकांस लाभलें असतें, व त्याचा देशाकरतां विनियोग करतां आला असता. तसेंच सर टी माधवराव दिवाण विश्वेश्वरय्या यासारखी नररत्नेंहि लाभली असती, पण, पण काय ! आमचाच अज्ञानीपणा आम्हांस सर्वतोपरी तोंडघशी पाडीत आहे. अशारीतीनें आमचें नुकसान तर होतेंच, पण याहिपेक्षां आम्हांवर व आमच्या देशावर नी जबाबदारी येऊन पडते ती मोठी आहे. आधीच दुष्काळ आणि तेरावा महिना म्हणतात त्याप्रमाणें बेजबाबदारीनें गांजला असतांना प्लेग-कॉलऱ्यानें अनाथ झालेल्या अबलांबालांस खावयाला कोण देणार. व त्यांच्या लालनपालनाची कोण मुलतमास करणार. दुष्काळास व प्लेगेत्यादि

रोगास त्यांनी बळी पडावें हा केवळ मार्ग त्यांस मोकळा असतो. व त्याप्रमाणें घडतोहि. आजपर्यन्तची बालविधवांची संख्या पाहिली म्हणजे हें सर्व आहे तरी काय असें वाटून जीव कासावीस होतो. अनेक विधवा झाल्या व त्यांचेकडून अनेक अनेक कुकर्मे पडूं लागली म्हणून समाजसेवकांनीं बालविवाहावर त्याचे खापर फोडून लग्नाची वयोमर्यादा वाढविण्याची खटपट केली, पण या समाजसेवकांस आम्ही असा सवाल करतो कीं, बाबांनो, देशांत बालविवाह झाले, तर प्रजा अशक्त होत जाईल, पण बालविधवा कां वाढाव्यात, लहान वयांत मुलींचा विवाह झाला म्हणून तरुण नवऱ्यांनीं कां मरावें, हाच प्रश्न आधी सोडवा. तरुणतरुण पोरें जर मृत्यूनें पडली नसती, तर बालविधवाहि दृष्टीस पडल्या नसत्या. त्यांचेकडून कुकर्मेहि घडलें नसतें व त्यांचा पुनर्विवाह करण्याची नसती जबाबदारीहि तुम्हांस येऊन पडली नसती. तर या सर्वांच्या मुळाशीं काय आहे तें शोधून काढा. आमच्यामधें या सर्वांचें कारण आपल्या देशांतील आरोग्य शास्त्राचें अज्ञान हें होय. म्हणून सर्वांनीं तिकडे लक्ष द्यावें.

याप्रमाणेंच कॉलरादि इतर सांसर्गिक रोगांची स्थिति आहे. गेल्या खालोखाल जर कोणता दुष्ट रोग असेल तर तो कॉलरा होय. या रोगानें गेल्या २० वर्षांच्या अवधींत सहजासहजीं ७५ लक्ष किंवा जास्त बळी घेतले असतील. केवळ स्वच्छ पाणी मिळविण्याचा आपण कानाडोळा करतो म्हणूनच इतके लोक निरर्थक मरतात. विषमज्वर, न्युमोनिया, डिपथिरीया, क्षयरोग, डिसेंटरी, इत्यादि रोगांनीं होणाऱ्या मृत्यूसंख्येची कल्पना करवत नाही. युरोपांत प्लेग व कॉलऱ्याचें नावहि नसल्यामुळें विषमज्वराच्या मुच्चाटनाकडे सर्व थोरामोठ्यांचें डोळे लागले आहेत. त्याप्रमाणें प्लेग, कॉलरा, यांचें मुच्चाटन करण्याकडे आपल्या लोकांची दृष्टी वळली पाहिजे.

०००००००

केसरी मराठा-ग्रंथशाळा
५६८ सदाशिव, पुणे २.

[५ ऑक्टोबर १९१५

देशातल आरोग्याची जबाबदारी. 18

(लेखक - डॉ ना सु हर्डीकर, अमेरिका)

(मागील अंकावरून समाप्त)

इंग्लंडांतील सुप्रसिद्ध सुदरी लॉर्ड पामस्टन, आरंभी आम्हांस म्हणाला कीं, एखादा मनुष्य जरी विषमज्वराने मेला तरी त्याबद्दल शिक्षा भोगून म्युनीसीपालिटीच्या एका मेंबराला सुद्धा चढवावे. याचे कारण असे कीं, सांसर्गिक रोगांना हटवून लोकांचे रक्षण करणे म्युनीसीपालिटीतील प्रत्येक मेंबराचे कर्तव्य आहे, व तो ते करीत नाही म्हणूनच लोकांची प्राणहानी होते असे जर कीं चूक मेंबराची म्हणून त्यांस फाशी झाली असती त्यांच्या मृत्युप्रसंगाचे आमच्या देशांत अद्भुत रीतीचे सण साजरे केले असते. हिंदुस्थानांत आहेत नाहींत त्या सर्व म्युनीसीपालिटीयांतील व लोकल बोर्डांतील मेंबरांनी नाहींसा होण्याचे हे स्थानिक स्वराज्याची इतिकर्तव्यता होईल असे, इतकें कशानेही कोणी आरोग्यशास्त्राचा संबंध नाही असे म्हणतील तर त्यांचे ! गांवातील लोकांच्या प्रकृतीची काळजी घेणे साधारण रीत्या स्थानिक सरकारच्या 'सॅनेटरी चेअरमनचे' काम असतें पण चेअरमनास स्वतः ही साक्षरता, घरचे काम दूसऱ्याचे काम व म्युनीसीपालिटीचे इतर काम इतकी व्यवसाय संभाळून जेवढा वेळ सेक्रेटरी लोकांतल्या आरोग्यरक्षणाचें खर्च करणार व राज्य रीतीची देखरेख करणार ! हें चेअरमन बहुधा सार्वजनिक आरोग्याकडे दुर्लक्ष करीतात असें आम्ही स्वानुभवावरून सांगतो वाचकांची खात्री करण्याकरितां आम्ही आमचा अनुभव पुढें देत आहो. —

फार्लकॅटरून १९१२ च्या उन्हाळ्याच्या सुरवीत आम्ही ××× गांवी गेलों होतो तेथें घरांत करंजाचे तेलाच्या समया व लामण दिवे लावण्याचा परिपाठ असे. सायंकाळच्या सुमारास घरांची दारें व खिडक्या उघड्या ठेवल्या कीं, घरांत डांस (Mosquitoes) मुरकुटे शिरत व घरांतील मंडळींना त्रासदेत. निजेच्या वेळांत डेनव्याची गोष्ट तर कीं, डांस दिव्यासंबंधे चेकेन समजून शिंका लावण्या दिव्यांत पडत. दिवे लागल्यापासून तों दिवे मालवीपर्यंत त्यांत डांसाशिवाय दुसरें कांहींही दिसत नसे. डांस उबकण्यांत सांपडलेले पाणीवरून घरांत येतात असें

समेऽजल्याकरून आम्ही म्युनीसीपालिटीच्या चेअरमनकडे सर्वेस
तेरणी तक्रार करून रोजारची सफाई गटारे साफ करविण्याबद्दल
करता येईनासेले. तसेच घरांपासून २० यार्डाच्या अंतरावर
कचरा टाकण्याची एक जागा होती त्या ठिकाणाची कचरा पेटी
७/८ महिन्यांत त्या ठिकाणी न पाहिल्याने आम्ही आमच्या
नगरसेवक पेटीसंबंधानेही विचारिले. व आठ दिवसात उत्तराची वाट
पाहिली शेवटी उत्तर न आल्यामुळे आम्ही स्वतः च त्यांच्याकडे जाऊन
व सर्व हकीकत सांगितली. "ठीक आहे, आपण जेवा नाही, करतो
आम्ही इन्स्पेक्टरला आपणाकडे येण्याविषयी करतोच" असे
म्हणून आमची बोळवण करण्यांत आली तीनचार दिवसांनी एका तरुण
स्वार होऊन इन्स्पेक्टर साहेब आले त्यांनी तपासणी केली व निघून
गेले पुढे आठ दिवसपर्यंत पुन्हा आम्हास आले. डासांमुळे आपणास
त्रास होतो, लहानमुलांचे एके दिवशी गडग्याकडील डासांनी भरलेला
एक दिवा चेअरमनकडे पाठवून दिला व स्वतः सर्व हकीकत
पुन्हा त्यांचे कानावर घातली "करतो आहे." एवढे सांगून चेअरमन
गप्प बसले. घरचा दिवा नेही आठ दिवस ऑफीसमध्ये बसला. तेव्हा
जमादारीमुळे आम्हास तो घरून आणावा लागला व सुरमुरे खात
स्वस्थ बसावे लागले. हिंदुस्थान सोडीपर्यंत त्या ठिकाणी
कचऱ्याची पेटी पाहिजे होती त्या ठिकाणी आम्ही तो पाहिली
नाही व आता अमेरिकेतून परत येईपर्यंत तरी त्या ठिकाणी
ती पेटी आम्हास दृष्टीस पडेल की नाही हे पहावयाचे आहे.
सांगण्याचा उद्देश हा की, डासामुळे आमच्या घरांत हैदरावाद
उत्पन्न झाला आपण आपल्या मुलांमुळे घाबरतोच पण
लोक दिसण्यात अडचण आपण तर लॉर्ड वामस्टेन यांचे मृत्यूप्रसंगी
प्रसंगे त्या चेअरमनास झाला काही वाचे लागले आपले पण
विचारा तो तरी करणार काय? देशाचेच दुर्दैव तेथे त्याचा तरी
का दोष यावा? अशा प्रकारची त्या देशांत आरोग्य रक्षण-
संबंधाने काळजी घेण्यांत येते, त्या देशांत रोग, कॉलरा,
निमोनिया व हैदावाद या रोगांनी हजारो लोक मृत्युमुखी
पडावे यांत विशेष नवल नाही. असो; सांसर्गिक रोगांचे
व इतर अनेक कारणांसाठी हात अशाप्रकारची प्राणहानी आम्हाला
कमी करावयाची असेल तर लोकांना आरोग्यरक्षणाचे शिक्षण

दिव्यांगांनाच प्राधान्य नाही.

गतसालीं मार्च महिन्यांत हिंदुस्थान सरकारनें एक 'मॉडेल्ली रेडी टू यूज इन' काढून जनतेच्या आरोग्यासंबंधानें स्वस्थ करण्याचें आमिषवचन दिलें आहे. यापूर्वीही अशीच घोषणा करण्यात आली होती परंतु अंधपरंपरेनें बांधलेल्या असंख्य लोकांनी सरकारास आपलें साहाय्य न दिल्यामुळें त्यांनी त्यांतून आपलें अंग काढून घेण्याचा प्रयत्न केला. लोकांनीही त्यांत विशेष मन घातलें नाही. दोघांच्याही बाजूनें घडलेल्या दुर्लक्षाजोडणीचा परिणाम ज्याप्रमाणें घडावा त्याप्रमाणें दैवगंडर घडला. आतां नवी ज्या गोष्टींची आपणास जाणीव आहे त्या गोष्टी सरकारकडून करून घेतल्या पाहिजेत. येथें देशाच्या राजकारणाचा प्रश्न नसून मानवी प्राण्याचे रक्षण करण्याचा प्रश्न असल्यामुळें तसें करतांना ज्या गोष्टींची आवश्यकता आहे, त्या गोष्टी आपोआप बाहेर कोणी आणून, त्याजकडून हक्कानें अधिकारी करून घेतल्या पाहिजेत. जनतेचें आरोग्यवर्धन करणें ही काही एका व्यक्तीची नसून सर्व जनसमूहाची आहे; म्हणून डिकाडिकाणीं आरोग्यवर्धक संस्था स्थापिल्या पाहिजेत. त्यांचे काम रोगबाधा झाल्यावर औषधोपचार करणें इतपतच न ठेवतां आरोग्यसंरक्षणाचीही लोकांत आवश्यकता उत्पन्न करून देण्याचें असावें; कारण आजपर्यंत लोक आजारी आहेत तोपर्यंत कोणीही कोणें तरी त्यांना बरा येणार नाही, म्युनिसिपालिटीचें काय दिवे पाण्यावर वगैरे जातात; म्हणून प्राणहानि टाळावयास आरोग्यमंडळांनी सक्रिय संरक्षणाचें काम हातीं घेतलें पाहिजे. अज्ञानीपणानें होणाऱ्या मृत्युसंख्येचें उदाहरण पाहिजे असेल तर १९११ सालचीच मृत्युसंख्या घ्या. ७६ लक्षांत ११ व्या लक्षांत लोक झेंगट-व्याधींनें मेले; परंतु १९ लक्षांत असंख्य (एक व आंतील मुले) आपल्या अज्ञानीपणानें मेली असें सरकारी रिपोर्टवरून कळतें. डोंगरापासून शरीरास कसा अपाय होतो, घरांत ज्या मात्रा असतात त्यांमुळें काय होतें व करावी लागते आहे, मुलांचें पालनपोषण कसें करावें, वगैरे सामान्य गोष्टी जर घराघरांतील मंडळीस समजूं लागल्यास तर त्यायोगानें अर्ध्याहून अधिक मृत्युसंख्या कमी होईल असें नव्हे तर इतर रोगांनी होणारी हानीही थांबेल. अज्ञानांधकार नाहींसा झाला पाहिजे

व असें करीत असतानाच सरकारच्या रिपोर्टची वाटचाल तपासली पाहिजे. महाराष्ट्रात अलीकडे ज्या संस्था निर्धारित आहेत व निधी पाहता आहेत त्यांनी या रोष्टरी ध्यानात आणल्या व याचाराबद्दल हमारत बाधल्याची खबरदार करावी. असें न झाल्यास "आरंभशूराः खलु दाक्षिणात्याः" या म्हणी प्रमाणे नवीन संस्थाचीही गत होईल हे आम महाराष्ट्रीयांनी विसरता कामा नये. सध्या निधालेल्या संस्था राजकारणासाठी ज्या पुरक्षांनी - की ज्यांस आरोग्यसेवेची माहिती नाही - आहेत त्यांच्या निवेदनाची खरखरीतपणे व कळकळीने सुरुवात झाल्या आहेत त्यांच्या मुलाखती डॉक्टर लोक होते की नाही हे आम्हांस जरी माहीत नसले तरी त्यांत एकाद्दुसऱ्या पदवीधर व्यक्तीचे अंग आसावे असें वाटते. पण काही झाले तरी मोठ्या संस्थेची गोष्ट ही की आज, २६/२० अखेर ज्या आरोग्यसेवेचा उदय होत आहे त्याची माहिती असलेल्या डॉक्टरांनी (मोठ्या कर्ज काढलेल्यातून निवडलेल्या डॉक्टरांस कमीत कमी अशी माहिती असावी) त्यासंबंधी चर्चासत्रे केली नाहीत, असे माहितगार दूर-उघड तरी असल्याचे आढळले या संस्थांमध्ये तेही घेतून त्यांस सहाय्य करणारे तर दूरच पण अनन्य रीतीने रुग्णांचा फोलपणा त्यांस कोण लावतो.

जनतेच्या आरोग्यसंबंधी खबरदार करणे म्हणजे सामान्य माणसाच्या संरक्षणार्थ आपला देह खिजगणतीत असें म्हणण्यास हरकत नाही. कोणत्याही धंद्यात धोका तर त्यांत मोठा ओढा ही असायचीच ही चोरा ओढ कोणी खरेच असते तर कोणी आरोपकार असतो. पण जनतेच्या आरोग्याचे तसे नाही. लोकांचे शोषण करून नव्हे तर हजार असेच आपणाकडून संरक्षण करावयाचे असते. हे लोक विशेष धर्माचे व विशेष पंथाचे असावे तरी सर्वांचे ठायी समबुद्धि ठेवून आरोग्यसेवा काम करावे लागते. तद्वतच सर्व लोकांनी आपण कार्यास भेदभाव विसरून सहाय्य करणे रास्त आहे. राजकारणात पडलेले लोक असोत किंवा समाजसेवेत रत असलेले सेवक असोत आंकडेशास्त्री वा संस्कृत पंडित असोत, भाग्यवर बसून कपडे विणणारे कारागीर किंवा हातात तराजू घेऊन गुजराचा व्यापार करणारे वाणी असोत सर्वांनी या कार्यास हात लावला पाहिजे. हे काम करताना प्रत्येकाने आपल्या पंथातील विचार कांही

आपण पाहून आरोग्यसेवा करणाऱ्या जनतेच्या कल्याणाकडे जर दुर्लक्ष केले तर हे ही म्हणता आपल्या देशात होणाऱ्या प्रगतीच्या मार्गात उतरेल. आज समाजसेवक आपल्या परीने काम करीत आहेत, व त्यांत त्यांस यशही प्राप्त आहे. पण आरोग्यमंडळाने जर सहाय्य केले तर अल्पखर्चात हे ही म्हणता सोडवणे शक्य होईल. आमच्या देशास महार, भंगी यांच्या जरूरी आरोग्यसंरक्षणाचा अभाव होईलोपर्यंत तरी हे काम भारतसेवक समाजसेवकांनी सुरुच आरोग्याचा प्रश्न सोडवी त्यावरचे रोज त्यांचा उद्धार कधीही होणार नाही. तेंव्हा केंद्रीय आरोग्यमंडळे स्थापून त्यामार्फत प्रत्येक स्वच्छतेच्या सोयी प्रमाणात 'डूनेज' बांधावयास्तव स्थानिक सरकारास मुभा त्यांनी महार-भंग्यांचे काम नाहीसे होऊन त्यांस आपलीच घाणेरडी स्थिति उत्पन्न करून दिल्यासारखे होईल; आणखी त्यांच्यावर घाणीमुळे उत्पन्न होणारे रोगही नाहीसे होतील. खेड्यापाड्यातून जेथे डूनेज बांधणे शक्य नाही तेथील लोकांच्या गरजेप्रमाणे डूनेजलोंबडी दुसरी काही तरी व्यवस्था करता येण्यासारखी आहे. थोडक्यात सांगावयाचे म्हणजे 'आरोग्य लोकांचे आपल्यामुळे त्यांस सर्वांनी सहाय्य केले पाहिजे. असे झाल्याखेरीज देशास लागलेली रोगराई कधीही नाहीशी होणार नाही. उलट आपला नाश होईल हे सर्वांनी लक्षात बाळगावे.

उपाध्यक्षांच्या दुसरी आपल्या देशांत मुलकायुष्यजीवी सरासरी असे म्हणतात. म्हणजे लोकांची आयुष्य मर्यादा १९६ वर्षांची होती. पण सध्या काही शास्त्रज्ञांच्या मते आपल्या लोकांची आयुर्मर्यादा दिवसेंदिवस कमी होत चालली असून हल्ली तो केवळ २८ वर्षांचाच आहे. इतर कोणत्याही देशांत ही मर्यादा कमी होत नसून उलट पहा कोठे ७० तर कोठे ७१ अशी कोठे ८० वर्षांची वाढली आहे. अशा तऱ्हेचे कारण त्या त्या देशांतील लोकांची आरोग्यासंबंधाची काळजी हे होय. आमच्या देशांत आरोग्यरक्षणाच्या अभाव असल्यामुळेच आमची आयुर्मर्यादा उतरली असे कित्येक अमेरिकन डॉक्टर म्हणतात, व आम्हालाही तसे वाटते. तसेच जगांतील इतर देशांच्या

मृत्यु संख्येची आमच्या देशांतील मृत्यु संख्येशी तुलना केली तर त्यांतही आरोग्य शास्त्राचाच अभाव असल्याचे दिसून येईल; म्हणून आमच्या बंधु भगिनींस एवढीच प्रार्थना आहे की, देशांत होणारी प्राणहानी थांबविण्यास आतां कंबर कसून नक्की देशाची उन्नती करण्याची तुमची हौस असो वा नसो, पण आर्यांच्या "वसुधैव कुटुंबकं" तीन लोकांचे संरक्षण करण्या करितां तरी पुढें या. प्लेग, कॉलरा, दुष्काळ इत्यादि अचानक संकटांत पडणाऱ्या बंधुभगिनींच्या आहुती करणा थांबून तरी थोडा आणखी त्यांत जननीचे आरोग्य सुधारणे हा एकच मार्ग खुला आहे त्याचा विचार करा.

आमच्या वाचकांकरतां काही देशांची मृत्यु संख्या खाली देत आहों:—

देशांचे नांव.	हजारी प्रमाण
(१) आस्ट्रेलिया	१९
(२) अमेरिका (सं. सं.)	१४
(३) इंग्लंड - स्कॉटलंड	१२
(४) जर्मनी	१७
(५) फ्रान्स	१७
(६) आर्जेंटिना (दं. अमेरिका)	१७
(७) जपान	१९
(८) हिंदुस्थान	३२

हे आंकडे सरकारकडच्या सुरस्कारून घेतले आहेत.

उपरोल्लिखित वाचकांस आमच्या मासिकाच्या मागिल अंकांत (मासिक पुस्तिकेत) आरोग्यशास्त्रावरील स्टेटबोर्ड ऑफ हेल्थचे प्रो. सी. ई. डॉ. व्हॉन् यांचे एक इंग्रजी वाक्य व त्याचा मराठी तर्जुमा यांचा घोरणा उपदेश सादर करतच आम्ही रजा घेतो.

"The only way to save the human race from the slowly eating cancer of degeneracy is preventive measures".

आतां तरी पुढें हाची उपदेश ॥
नका करूं नाश आयुष्याचा ॥॥

१५

आरोग्यावलोकन. {७ डिसेंबर १९१५

(लेखक - डॉ. नारायण सुबाव हर्डीकर. अमेरिका.)

गतसालच्या मे महिन्यांत हिंदुस्थान सरकारनें जो "सॅनिटरी इंप्रूव्हमेन्ट" कायदा, त्याबद्दल अजून उत्तरादाखल काहीं आलेलें नाहीं. आरोग्यखात्याकडे लोकांचे आरोग्यसंरक्षणाकडे लक्ष चालविलें आहेत, हें उघड होतें. आरोग्यखात्याकडे, हेल्थ ऑफिसर सॅनिटरी इन्स्पेक्टर वगैरेंचे पगार सरकारनें शॉर्ट दिलेले आहेत असें कळतें. फुलटाकरी लोकांनी तरी फुलटाची फाकडी सिंधवाली हिंच आनंदाची गोष्ट! म्हणून फक्त सिंधेगोपर्यंत पाणी फाकलीकडच्या शास्त्रीय रीतीनेंचा साहाणपणानें उपयोग करून घेतला पाहिजे. साहाणपणानें म्हणण्याचें कारण "सॅनिटरी अमेलिरेशन" सारखी मोठमोठी नांवें धारण करून शेवटचें सरकारकडून सिंधवलेला पैसा पाहिजे तसा जिरीक रस्तेचा पैसा पाहिजे तसा दुसऱ्या कामांच्या उपयोगांतून खिसा करून आपले तब्बेची पेटे खिशांत घालणारी माणसें उदाहरणें आपल्या डोळ्यांसमोर पुष्कळी आहेत. आरोग्यसंरक्षणाची मूलभूत तत्वेंही माहीत न असलेले कांहीं हरकीचे लोक आपणांस रिपोर्टमध्यें "ऑक्टिव्ह मेंबर्स" होऊन बराच फुटकार धोतरा पदरांतून घालवीतो असें जाणतेचे तरोंच सरकारचेंही नुकसान होतें; व कार्यदक्षतेच्या कामाचा चक्काचुराडा होतो. म्हणून स्कीम कॉलरा इनॉक्युलेशन ~~[illegible]~~ च्या कॉलम कराचा अथवा घरमांगनेर आरूढ घोटयाताची घुडी चौहरेसीन रुपयांत आणी, याकरतां दुसऱ्या गोष्टी आशा ऑक्टिव्ह मेंबरांस माहीत असलीच कीं नाहीं याची आम्हांस शंका आहे. म्हणून यांवाबद्दल साठीं इनॉक्युलेशन हा चांगला उपाय खरा, पण त्याच्याहीपेक्षा चांगले व सोपे उपाय असलीत तर त्याचा उपयोग काय म्हणून करूं नये? आशा स्कीमबद्दल लोकांचे लक्ष अधिक लागलें नाहीं व जो फुटकार धोतरा काम करतात त्यांस त्याचा गांधारीसमान आपली मुलें आशा लोकांच्या हातीं आरोग्यरक्षणाची सूत्रें गेल्या म्हणजे "सॅनिटरी अमेलिरेशन" च्या रिपोर्टांत इनॉक्युलेशन आंकडे न वाचतां तपशीलवार हकीकत सांपडल्यानें आश्चर्य तरी कोणतें? गांधातून न घरांतून उंदराला चारले तरी मांजराचे दोन्ही अंगानशीत पैसलांना चाटे

त्याप्रमाणे उपाध्यक्ष श्री. चव्हाण यांनी; उत्तरांत मंत्री महोदय
पिसर्वांपासून - पुरोगामून - संरक्षण करण्याकरीता होऊन घ्यावयाच्या
आहे हा कोहला उत्तर न्याय्य आणि आपासून जनतेचा रक्षण करायचे
दर होतो असे जर कोणास वाटत असेल तर ती निव्वळ चूक
होय. इन्फ्लुएंझामुळे फार झाले तर दोन महिने अगर वर्षे
रोग राहील; पण जोपर्यंत उंदीर व त्यांच्या अंगावरील पिसवा
पृथ्वीवर आहेत तोपर्यंत प्लेगची आपत्ती पूर्णपणे टळणार नाही.

धनराज कालंत्रीच्या प्रदेशांत प्लेगमुळे बरीच उंदीर हे दोन तीन
रोग असंख्य प्रमाणात असत हे रोग नाहीसे करण्याकरीता अमेरि-
कन सरकारने निव्वळ हत्तीरोगाचे उंदीरही नाहीसे करण्याकरिता
मारून पोटॅशियमचा सायनाईड इत्यादी औषधांचा वापर केला नाही;
तर रोगाचे जे मुख्य कारण "उंदीर" त्यांचा समूळ नाश करा-
ण्याचा प्रयत्न केला. दरवर्षी लोकांचे व धान्याची उंदरांपासून
होणारी नुकसानी कमीत कमी उंदरांचा उच्चाटण केल्यामुळे
कायमचा रक्षोद्देश्याचे काम अमेरिकनांना फार सोपे झाले, व त्यामुळे
संपूर्ण रक्षोद्देश योजना अंमलात आणण्याचे प्रयत्न न करीता दुसऱ्या-
प्रांत केवळ औषधोपचाराची योजना केली असती तर प्लेग
साथीचे एक व आंतर्राष्ट्रीयतेचे महारोगाराचे समीपत्व करणे असते
असले काही कदापि नाही; कारण धनराज कालंत्रीचे काम
अमेरिकनांनी हाती घेण्यापूर्वी प्रेंचांनी तो प्रयत्न केला होता;
परंतु त्यांना त्यांत यश आले नाही; उलट अर्धी अधिक लोक प्लेगाने व
कॉलराने या रोगांस बळी पडले. प्रेंचांनी
क्लिनाईनचा उपयोग केला नसेल काय? मराठ्यांस का करें यश
आले नाही?

त्याचप्रमाणे १९०७-०८ साली सॅनफ्रान्सिस्कोकडे प्लेग
उत्पन्न झाला. तेव्हा अमेरिकन सरकारकडून देशमंत्रीत नामांकित
शास्त्रज्ञांना त्यांचे कारण शोधून काढून रोगाचे निवारण
करण्याकरीता पाठविण्यात आले. या शास्त्रज्ञांनी रोग हटाव-
ण्याकरिता इनॉक्युलेशनचा उपाय अंगीकारला नाही, तर
उंदीर व त्यांची वंशा संहार करण्याचा उपाय आखला व

सांधीच्या टीकांमी मात्र इनॉक्युलेशनच्या साहाय्याने रोगाचे हेंच न बाढूं देण्याचा प्रयत्न केला.

या प्रमाणेंच आपल्या देशांत प्लेग, कॉलरा इत्यादी रोगांच्या बाबतीत करावें लागेल. उंदरापासूनच जर रोगाची भीति तर उंदराची जातच समूळ नष्ट करण्यासाठीं सरकारने प्रयत्न कां करूं नये? घरोघर पिंजरे दिले म्हणजे म्युनिसिपालिटीचें काम संपलें असें होत नाहीं. महाराष्ट्र इतिहासांत एका उंदरामागें चार आणे देण्याची स्कीम ओढून उंदीर मिळवण्याचे आमीं ट्रिक रिपोर्टिंग बांधलें आहे. लोकांस पिंजरे दिले तरी ते ते उपयोग कोण्यांत देण्यापलीकडे दुसरीकडे करतात. काहीं ठिकाणच्या लोकांप्रमाणेच या प्रांतच्या लोकांस उंदराला मारण्यांत उंदीर हें जसें गणपतीचें वाहन आपले तसें यमराजाचें दूत आहे असेंही लोकांचें बरोबर समजूत घालून देणें पाहिजे. नुसते करणें खोदण्यापासून काय होणें शक्य नाहीं. ठिकाणच्या हिंदुस्थानांतील मृत्युसंख्येच्या आंकड्या घोटाळा कीं, प्लेगनें ५ लाख, कॉलऱ्यानें ५ लाख; मलेरियाने तर याहीपेक्षा ५ लाख असे ५ आणेक रोगांमीं लाखांनी लोक मेल्याचें आढळून येतें. अशा प्रकारच्या आसपासच्या लोकांस पुराव्यांनी समजूत घालण्याकरितां आपली मुंबई चारित्र्यपेढी आहे. या सर्व रोगांना कारणीभूत करण्याची इच्छा असेल्यास मूळ कारणांवरच घाव घालावे पाहिजेत. जनतेस प्रत्येक गोष्ट समजावून सांगून त्यांच्याकडूनच ही कामगिरी करून घेतल्यास स्वीकारण्यास लोकांच्या हातून अपेक्षा सिद्धीस जाणें कमी होणार नाहीत.

मधून मधून हल्ल्यांमुळे सरकार आरोग्याधिकाऱ्यांनी आपले कर्तव्य बजावीत असतें, त्यांची आस्थेनें जाणीव आहे; परंतु तो मार्ग अधुरा आहे असें सूक्ष्मदर्शिकेच्या आसपास राहणाऱ्यांना नाहीं. ही सरकारी हालचाल सुशिक्षित लोकांपेक्षाही इतरांस सिद्ध नाहीत व जरी सिद्धता नसली तरी त्यांस त्यांचा अर्थ समजत नाहीं. अशा हल्ल्यांच्या मात्रा मधुर असाव्यास पाहिजेत, परंतु त्या तशा नसून कडवट असतात. लोकांचें मन आकर्षित करण्याची त्या हल्ल्यांत सिद्धता राखली नसतें; म्हणून जो प्रयत्न करावयाचा असतो तो मनःपूर्वक करणें व त्याचा आंगट्या रीतीनें उपयोग होण्याकडे लक्ष दिलें पाहिजे. सोप्या मार्गानें लोकांना समजेल अशा रीतीनें

छोटी छोटी दुकाने व हस्तकलेचे काढून गांवांतून घरोघर जाऊन व कांही कांही वेळी ऑफिसांची खोटच दाखवून लोकांकडून तो बांधून घेण्याची रुकरदारी घेतली तर सरकारच्या व लोकांच्या पैशाचे चीज होईल अशारीतीने अगदी असाध्य प्रयत्न करतात. खुद्द इंग्लंडांत याचप्रमाणे प्रयत्न करण्यात आले आहेत. मग हिंदुस्थानांत याचा का करता येऊ नये? औषधे देऊन रोग हटविण्याचे शिक्षण उपाय योजीत असणे आता सोडले पाहिजे. आधुनिक आरोग्यशास्त्राचा उदय झालेला आहे. त्याच्या प्रकाशांत सांसर्गिक रोगांचे निर्मूलन करून आपल्या देशाचे सुख उंचावले पाहिजे. खोटेपणाशिवाय हा प्रकार कधीही घडणार नाही हे मात्र विसरता कामा नये.

आपणांस एका गोष्टीची सुरुवात जरूरी आहे. महाराष्ट्रांत हिंदुस्थानांत आरोग्यशास्त्रासारखे काहून घेतलेले दैवी व्याधिमानधन अगर मानसिक नाही. खुद्द वैद्यक शिक्षणाचेच असलेले की नाहीसे याची शंका आहे. मग या नवीन शिक्षणास पुसणार कोण? अशा प्रकारचे व्याधिमानधन अगर मानसिक नसल्याचे मुख्य कारण आमच्या लोकांस पाश्चिमात्य शास्त्रांचे अंधळे गोडी लागली नाही. कुणा गोडी लागली नाही म्हणून स्वस्थ बसण्यात आपला हशील नाही. हेतू कोणते व अहेतू कोणते यांचा गोष्टी आपल्या आपणांस कळण्यासारख्या आहेत; व शास्त्रीय शिक्षणाचे अनेक बोधी व अनेक ठिकाणे तेथे झालेले गेले आहेत. आरोग्यशास्त्रे मधून मधून अनेक शिरोनिराळ्या मानसिकातून आले आहेत. ज्या लोकांस या शिक्षणाचे महत्त्व कळू लागले आहे त्यांस नवीन तेथे कोठे नवी व्याधिमानधन मिळणार. परंतु सर्व जनसमूहास या शास्त्रांची गोडी लावून आपल्याची अनेक तरी त्यांस अनेक तेथे धर्माचे मानसिक सुरक्षणासाठी लावून त्यांच्या कालाचा अपव्यय करण्यापेक्षा मानवीतीने परिपूर्ण अशी एक स्वतंत्र व्याधिमानधन अगर मानसिक काढून शास्त्रज्ञांनी जनतेच्या मागे लागले पाहिजे. श्री. सयाजीराव गायकवाड यांनी आपल्या राज्यांत जो अशी यशदर्शन भरवले, त्याचा उद्देश लोकांचे मने आकर्षण करण्याचा होता. त्याच्या चुकीच्या कल्पना या विषयाकर मानसिक सुरू करून लोकांस कुकर बांधण्याची आजची अशी

आक्षेप नाहीत. आरोग्याची अत्यावश्यकता किती आहे हे बऱ्याच लोकांस कळू लागले आहे. अशा वेळी त्यांच्या उपयोगाकरीता एखादे साप्ताहिक अगर मासिक सुरू करून, सारे जगाचे प्रयत्न होईल, एवढाच फायदेच सिद्धांत डॉक्टरांनी या बाबतीत पुढाकार घेतला पाहिजे व लोकांनी त्यास सहाय्य केले पाहिजे. अमेरिकेतील प्रत्येक संस्थानांत म्हणजे प्रांतांत व तेथील संस्थानांतील लोकांस फुकट वाटली जातात. कोणतीही चळवळ हातात घेतली की तिचा प्रसार या मासिकाद्वारे लाखो लोक करण्यात येतो आणि त्यामुळे आरोग्यसंरक्षणाचा चांगल्या रीतीने प्रचार करण्यात येतो. अशा प्रकारची संरक्षण विषयक चळवळ आपल्याकडे व्हावयास पाहिजे, तरच आरोग्यसंरक्षणाचा प्रचार होईल.

हा दृष्टीस पडणारा अडचणींचा सविस्तर विचार संस्थानच्या गव्हर्नरच्या भाषणाची एक ठिकाणची आपल्या हातची पडलेली पहिली दुरुस्ती होय. क्षयरोग हा रोग जगाचे अर्थकर मानले जातात, म्हणजे आहेच, असा या देशांत क्षयरोग अर्थकर मानीत नाहीत. पहिल्या दुरुस्तीत त्यांनी क्षयरोग अर्थकर नाही हे काढून टाकले पाहिजे. क्षयरोगाच्या दोन वॉनेटोरिअम्स आतपर्यंत आहेत. या संस्थानांतील एका ठिकाणच्या सेनेटोरिअमचा आपण एक सॉनेटोरिअम पाहिजे होते; म्हणजे त्या ठिकाणी कोणी मंडळी राहण्यास येतील. आरोग्यमंडळीच्या सिनेटरीकडून गव्हर्नरने त्यांस सॉनेटोरिअम देण्याचे ठरविले. परंतु आमचे मित्र तो म्हणाले की, "सद्यःस्थिती, सॉनेटोरिअमची व्यवस्था केली जाईल; पण या कीटकदुरुस्ती कोणत्याही सॉनेटोरिअमचा मालक विरोध उठवितो कारण सॉनेटोरिअमस ज्या घरची मुलगी क्षयरोगाने मरते असे मालक कित्येक होत नाहीत असे म्हणून गव्हर्नरच्या सूचनेचा प्रकार झाला पाहिजे.

"I have quit believing to teach the burglar the evils of his career only after he has been convicted and confined in prison. The time to get him is before he learns to be a burglar. So it is with tuberculos--is. The time to teach people about it is before they get it. That is why I put a good deal in this appropriation of the legislature to spend 1,00,000 dollars in an educational campaign. That should produce more results than all the sanatoria. Why, we have a good sanatorium at Howell, and how much has it helped your country?".

"लोणने चोरी केल्यानंतर त्याच्या कितीही कुत्रे रक्षक दिले व तुरुंगात कितीही बंदोबस्तानें ठेविले तरी समाजातून चोरांचा कधी नाहींसा होत नाही. तसाच नाहींसा होण्यास मनुष्याची चोरी-करूं शकण्याची होण्यापूर्वीच त्यास चांगले वळण लावले पाहिजे. रोगांचा तसाच प्रकार आहे. ग्रंथरोगकारणांचा कितीही आरोग्य मुक्तने बांधलेली तरी ग्रंथरोग कांहीं नष्ट होत नाहीं. तो नाहींसा होण्यास लोकांस त्यांची भरमसाट होण्यापूर्वीच योग्य आरोग्य शिक्षणाचे पाहिजे. याकरितांच सर्व संस्थांच्या जोरांत आरोग्यशिक्षण दिलें तरच सर्वत्र मंजूर केलें आहेत. अनेक आरोग्यसंस्थेचें बांधण्यापेक्षां आरोग्यशास्त्राच्या शिक्षणापासून अधिक फायदा होईल. लॉर्ड बर्न ग्रंथरोग्यांकरितां उत्कृष्ट आरोग्य भुवन आहे, परंतु तेथील ग्रंथरोग कितपत हलला आहे?"

वरील दृष्टीला देण्याचा उद्देश शिक्षणाकडे अमेरिकन लोकांचे लक्ष कसें लागत आलें व येथील सरकार जनतेकरितां काय करीत असतें हें असिच्या वाचकांस कळावें हा होय. कोलोरॉडो संस्थानची जनसंख्या अलीकडे तीस लक्षांवर आहे. फक्त या लोकांकरितां किती दोनशें वर्षांसाठी सिव्हिल ग्रंथरोग्यांच्या शिक्षणाचा प्रसार करण्याकरितां एक लक्ष डॉलर म्हणजे ७ लाख रुपये सरकारनें काढून कायम कामास सुरुवात केला. अशाप्रकारें हजारों हस्तपत्रकें काढी अशून ग्रंथरोगाची माहितगी देणारी लोकांचे घरांघरांतून पोहोचविण्यांत आलीं आहेत. शेतकरी आगाट्या २० तारखेस होणाऱ्या जनसंख्येच्या प्रत्येक मनुष्याची संस्थानांतील डॉक्टरनें फुक फासणी करावी असा गव्हर्नरनें हुकूम सोडला होता. यामुळें अमेरिकेंत एक हजार लोकांस क्षयरोगासाठी दवाखान्यांत पाठविण्यांत आल्याचा संसर्गामुळें नाहींसा रोग हरवीण्यांत आलेला असो.

अज्ञानांधकार नाहींसा झाल्याशिवाय जनतेस कसलेही सौख्य होणार नाहीं. यासाठी शाळेंतून शिक्षण अहे. तसेच रोग असून शिक्षणशास्त्रानेंच त्याचा नायनाट केला पाहिजे.

गेल्या १५/१६ वर्षांतील हिंदी राजकारण सिंहावलोकन केलें, तर कोणती निश्चित गोष्ट राष्ट्राच्या प्रगतीच्या दृष्टीनें फायद्याची अगर तोट्याची झाली हे सांगणें अत्यंत कठीण आहे. यापूर्वी कधींही न अनुभविलेला व एका ~~थोर~~ जगद्वंद्य निष्प्रभ केला एकमेव असा तो एक प्रयोग होता. या काळामध्यें आंदोलनात त्या आंदोलनाच्या पित्यानेच ~~[illegible]~~ ~~पडो~~ ~~[illegible]~~ ~~केल्या~~ प्रमाणें जरी कांहीं ठिकाणी हिमालयाएवढ्या चुका झालेल्या असल्या तरी या आंदोलनाने लोकजागृतीचे जे अपूर्व कार्य केले, राष्ट्राकरता अहोरात्र स्वार्थत्याग करण्याचा जो धडा जनतेस शिकविला, तो अगदी गरिबापासून श्रीमंतापर्यंत सर्वांना शिरवून घेतला त्याचे महत्त्व थोडेथोडके नाही. सतरा ठिकाणी शत्रूशी सामना न देतां अत्यंत नाजूक जागी अचूक मारा करून शत्रूचा पूर्ण पुराडा करण्याच्या युद्धनीतीस धरून गेल्या १५/१६ वर्षांत राष्ट्रीय सभेने फक्त हिंदुस्थानातल्या हिंदुस्थानातच सरकारला सर्वो की पर्वो करून सोडण्याचा अत्यंत आटोकाट प्रयत्न केला. परंतु राजकारणांत काय अगर अगदी सार्वजनिक रस्त्यात काय अगदी नाकापुढें चालून भागत नाही असें म्हणतात. कोठे थोडा नकसा घ्यावा लागेल, तर कोठें बगल द्यावी लागेल, तर कोठे ~~[illegible]~~ तोंड फिरवल्या सारखेही दाखवावे लागेल; नाहींतर पदोपदीं रस्त्यांतून ~~[illegible]~~ जाणाऱ्या येणाऱ्या बरोबर टक्करा तरी घ्याव्या लागतील, अगर obstacle race तरी ~~[illegible]~~ खेळावी लागेल!

आज राष्ट्रीय सभा अशा सांध्यावर येऊन थडकली आहे की तिला यापुढें कोणते पाऊल टाकणें हें ठरवणेस मरणाऱ्या

अधिवेशनावर समिती अवलंबून राहील. तेव्हा
त्या अधिवेशनापूर्वी राष्ट्रांतील पुढारी व मार्गदर्शक
यांच्यापुढे निदान मुख्यास एक योजना ठेवली-
ती अकाली होणार नाही.

सर्व शक्ती एकवटून शत्रूचा एके ठिकाणी अगदी पूर्ण पराभव करण्याच्या कार्यांत ही पूर्व कल्पना विसरून चालणार नाही की संभवनीय सर्व मार्गांच्या जागा उघडल्या जरी नाहीत तरी रोखून धरी असणे अत्यंत आवश्यक असते.

यापुढे हिंदुस्थानने परराष्ट्रीय राजकारणातील उलाढालीकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. आज राष्ट्रांराष्ट्रांतील संबंध इतके गुंतागुंतीचे व महत्त्वाचे होत चालले आहेत की कशाचा, कोठे, काय परिणाम होईल हे सांगणे कठीण आहे. प्रत्येक राष्ट्र परराष्ट्रांतील आपले हित-संबंध रक्षण करण्याकरता डोळ्यात तेल घालून बसण्यांत किती दक्ष असते हे लक्ष्यांत घेण्यासारखे आहे.

त्या दृष्टीने गेल्या १५ वर्षांत कांही वैयक्तिक प्रयत्न सोडून दिल्यास, राष्ट्रीय समेने कांहींच प्रयत्न न करता त्याकडे दुर्लक्ष केले है आहे.

परतंत्र हिंदुस्थानचे परराष्ट्रांत हित-संबंधापेक्षा अहितसंबंध असणेच ज्यास्त आहे व जे कांही थोडे हितसंबंध असतील ते हिंदुस्थानचे नसून आमच्या राज्य कर्त्यांचे व त्यांच्या साम्राज्याचेच असणार! हे हितसंबंध (!) असे नं असतां हिंदी राष्ट्राचे व हिंदी लोकांच्या हिताचे असायला व आपल्य

4

या स्वातंत्र्याच्या लढ्यांत इतर राष्ट्रांचा नैतिक पाठिंबा मिळावा, निदान त्यांनी विरुद्ध तरी जावूं नये म्हणून, हिंदी राजकारण, हिंदी [illegible], व हिंदी राष्ट्रीय आकांक्षा यांची त्यांना स्पष्ट व निश्चित माहिती देणे व त्याचा प्रसार करणे अत्यंत अवश्य आहे. कारण आजच्या अर्धवसाहतिक, प्रादेशीय, व विपर्यस्त माहितीवर प्रस्थापित झालेले संबंध हिंदुस्थानच्या पुढील राजकीय जीवनांत नडल्याशिवाय राहणार नाहींत. भविष्याचा प्रश्न जरी सोडला तरी आजही पदोपदीं आडवे येतील. तेव्हा परराष्ट्रीय मंडळ ही एक यादी तरी न टाकतां येण्यासारखी नाही आहे.

सुरक्षासमिति, काश्मीरप्रश्न व इतरांशी — हरतऱ्हेने साम्य असल्याचे व आपले स्थान

मी १९२२ साली ज्यावेळीं हिंदुस्थानच्या किनाऱ्यावर पाय ठेवला त्यावेळीं हाच विचार माझ्या डोक्यांत घोळत होता. वर्तमानपत्रांच्या प्रतिनिधींना त्यावेळीं दिलेल्या निरनिराळ्या मुलाखतींत हे मी स्पष्टही केले होते. परंतु त्यावेळच्या हिंदुस्थानच्या विशिष्ट राजकीय परिस्थितीमुळें तो विचार मागें टाकणें मला भाग पडले. इतके दिवसांनीं त्या प्रश्नास पुनः चालना देण्याची आज संधी आलेली आहे.

माझ्या आयुष्यांतील दोन उमेदीची वर्षे याच कार्यांत व अमेरिकेसारख्या देशांत गेल्यामुळें मला या प्रश्नाचे महत्त्व वाटते. परदेशांतील माझा अनुभव या दृष्टीनें शिक्षा असला ~~यासी परिस्थितीमें तितकासा फरक~~ —

- काळात जरी फरक झालेला असला - तरी परिस्थितीत तितकासा फरक झालेला नाही हे परदेशांतीलच वातावरणावरून सहज समजण्यासारखे आहे. मा. गोखले, आणि लजपतराय, यानंतर लो. टिळकांचे शिष्टमंडळ व महात्मा गांधी यांच्या गोलमेजपरिषदेच्या वेळच्या जाण्यामुळे इंग्लंड. मधील हिंदुस्थाननिषयक वातावरण कितीतरी निवळले। लाला लजपतराय यांची हद्दपारी एका दृष्टीने हिंदुस्थानला पोषकच झाली या वेळी जे कार्य लालाजींनी केले, तेच कार्य श्री. विठ्ठलभाई पटेल यांनी यांच्या परदेशागमनांत सुरू ठेवले, व तेच कार्य आज बाबू सुभाषचंद्र बोस तेथे राहून करीत आहेत. यांच्या तेथील हालचाली वरून परराष्ट्रीय राजकारणाचे महत्त्व त्यांना दिवसेंदिवस ज्यास्त ज्यास्त वाटू लागले आहे हे स्पष्ट आहे. वर्तमानपत्रातील हजारों बातम्यांनी जे कार्य होणार नाही ते कार्य पं. जवाहरलाल यांच्या फक्त एका हस्तांदोलनाच्या व्यासंगानानें अगर दस्तुरचीच्या डेरवानें होत आहे। हेच जर सांघिक, पद्धतशीर प्रयत्न केले तर त्याचा फुकट दूरवर परिणाम होणार आहे. शिक्षणाकरतां परदेशांत गेलेल्या तरुणांची मदत घेतल्यास हे कार्य अगदीं थोड्या खर्चांत व पूर्ण कार्यक्षमतेनें व उत्साहानें होण्यासारखे आहे हे मी स्वानुभवावरून सांगू शकतो.

परदेशांतील स्थिती, तेथील कार्याचे स्वरूप व दिशा या ~~कल्पने~~ प्रमाणें सांगितल्याप्रमाणें आहे व ती ~~मी~~ विचारांत करतां मी जन्मतेपुरतें ठेवीत आहे. ~~असें असतां काही~~ ~~काळेला फरकही~~ ~~होत~~

परदेशांत हिंदुस्थानच्या विरुद्ध एकंदर ४ प्रकारें प्रचार कार्य केलें जातें:-

[अ]: (१) ब्रिटिश मिशनरी - आपल्याला कल्पना करतां येणार नाहीं इतके यांचे धर्म-प्रसाराच्या नांवाखालीं हिंदविरोधी प्रचार कार्य चालू असतें. हिंदुस्थानवर प्रेम दाखविणारे परदेशांतील थिऑसॉफिस्टही यांच्या वरच्या पंक्तीस शोभतात.

(2) ख्रिश्चन - Y.M.C.A. Y.W.C.A., साल्वेशन आर्मी वगैरे सारख्या संस्था ख्रिस्ती धर्माचा प्रचार करतांना हिंदी संस्कृतीस कमी लेखून तिला धक्का देण्याचे कार्य करीत असतात.

[ब]: प्रवासी व मुशाफिर.

(१) जन्मभर प्रवास करणेंच ज्यांचा धंदा आहे असे लोक हिंदुस्थानविरुद्ध प्रचाराचे व खोट्या बातम्या पसरविण्याचे कार्य जाणूनबुजून करीत असतात.

(२) हौशी प्रवासी - हे हौसेने अशा कांहीं बातम्या घेरत जातात कीं त्यांची पुढे मोठमोठाली पिकेच तयार होतात. आपण काय करीत आहोत याची त्यांपैकीं फार थोड्यांना जाणीव व कल्पना असते.

[क]: खाजगी वर्तमानपत्रकार, — यांनीं प्रतिनिधी व लेखक हिंदुस्थानदल पुरपुंजी माहिती मिळवून त्यावर आपले तर्कट चालवून वर्तमानपत्राचे स्तंभ व पुस्तकाची पानें भरून काढून आपली उपजीविका करीत असतात. हिंदविरोधी प्रचार हा इंग्लंडचरील प्रेम व्यक्त करण्याचा एक मार्ग आहे अशीच यांची कल्पना साहेबही असते.

(५) यांच्या ओळीत बसणारे व वेळप्रसंगी त्यांच्या हातांत हात घालणारे उच्च प्रतीचे वर्तमानपत्रकार आहेत. यांची लोकमतावर बरीच छाप असते, किंबहुना असेच म्हणता येईल की यांच्या लिहिण्यावरच लोकमत तयार होत असते या पत्रकर्त्यांचे निरनिराळ्या राष्ट्रांशी बऱ्याचदा आणि राजकारणी पुरुषाशी आर्थिक हितसंबंध असल्यामुळे वरील लोकांना आवडणारे असे हिंदविरोधी प्रचारास अनुकूल असे लेखन व प्रसिद्धीकरण करीत असतात.

हे झाले खाजगी प्रयत्न. याशिवाय सरकारचे – आमच्या ट्रस्टीचे आपली ट्रस्टीशिप कायम राहावी म्हणून प्रयत्न चालूच असतात. परदेशांत असलेल्या जनतेच्या व सामान्य हिंदी मनुष्याच्या मागे सरकारी गुप्त पोलिसाचा ससेमिरा असतोच. परदेशांत स्वकीय सरकारकडून मदत होण्याऐवजी त्रास मात्र होतो.

पगारी प्रचार – हे गांवोगाव जाऊन जाहीर सभांमधून हिंदी लोक अराजकीय व भौतिकवादी आहेत असें सांगून हिंदविरोधी प्रचाराचे कार्य करीत असतात.

विद्यार्थी व शिक्षणसंस्था या बाबतीत हिंदविरोधी कार्याचे प्रसाराची खालील पद्धत असते.

1. क्रमिक पुस्तकांतील निबंध.
2. इतर वाचनास विद्यार्थ्यांच्या हातांत पडणारी पुस्तकें.
3. वर्गांतील चर्चा व वादविवाद (शिक्षक अगर प्रोफेसर इंग्रज असल्यास तर).
4. चर्चा मंडळापुढें येणाऱ्या विषयांची निवड.
5. कार्यक्षम संस्थांतील वाचनालयें व

पुस्तकांकडे. याकडे बारीक लक्ष ठेवलेजाते अमेरिकेसारख्या देशांत लाखोजींच्या एका पुस्तकाला वाचनाची बंदी केली गेली होती हे लक्षांत ठेवण्यासारखे आहे. सिनेमा, नाटक यांमधून हिंदी चालीरीतींचे विकृत स्वरूप दाखविले जाते. विशेषतः हिंदी राजेरजवाड्यांचा ऐदीपणा, ऐन्नबाजी, व सामान्य लोकांचा धार्मिक मूर्खपणा यावर विशेष भर असतो.

'इंटरचेंज कमिशन' मधून व्याख्याते व प्रचारक व्याख्याने देत हिंडत असतात. आणि शिवाय सर्व चर्चनकींस वर्तमानपत्रे, मासिके यांत भरपूर जागा मिळते; कारण पुष्कळशी इंग्लिश माणसांची अगर भागीदारीची असतात.

आपल्या राज्यकर्त्यांना जर कोणती गोष्ट नको असेल तर ती एकच की हिंदुस्थानचा प्रश्न जागतिक अगर आंतरराष्ट्रीय होऊ नये; व तो तसा होणे हे इंग्लंडच्या हिताच्या दृष्टीने अयोग्य आहे. जे त्यांच्या हिताच्या दृष्टीने अयोग्य तेच आपल्या हिताच्या दृष्टीने अगदी योग्य आहे. कारण जित व जेते यांचे हितहित नेहमी भिन्न प्रमाणांतच असते. 'हिंदी प्रश्न' हा फक्त राष्ट्रीय नसून - आंतरराष्ट्रीय आहे - जागतिक हिताहिताचा व शांततेचा आहे, हे जगाला जर पटवावयाचे असेल तर परराष्ट्रीय राजकारणाचा प्रश्न राष्ट्रीय सभेने आजच्या आज हातांत घेतला पाहिजे. तो कसा त्याचा विचार पुढील लेखांत करू.

(लेखक :- प्रो. ना. सु. हर्डीकर)

परराष्ट्रीय राजकारण

लेखांक २ रा.

पहिल्या लेखांत परराष्ट्रीय राजकारणाचे महत्त्व व परदेशांत चालत्या गेलेल्या हिंदविरोधी प्रचाराचें सर्वसामान्य दिग्दर्शन केलें. या लेखांत परराष्ट्रीय राजकारणाचे स्वरूप व कार्यपद्धती काय असावी हे पाहूं. परराष्ट्रीय धोरणाविषयी हें प्रथमच ~~स्पष्टीकरण होणे अवश्य~~ स्पष्ट करणे अवश्य आहे कीं आमचे धोरण कधीही चढाईचें अगर दुसऱ्याचे न राहतां संरक्षक व शैक्षणिक राहिले पाहिजे. हिंदुस्थानच्या हितशत्रूंनी प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष रीत्या वाटेल त्यागानें हिंदविरोधी कार्यभाग ठेवले तरी आपणास ~~त्याचा मार्ग~~ त्याच मार्गाचे अनुकरण करावयाचे नाहीं. अशास तसे हे तत्त्व अवलंबिले आहे, परंतु ते योग्य त्या स्वरूपांतच स्वीकारले गेले पाहिजे. कुणा आपल्या पाठीला पाठ लावून आपण त्याच्या पायास लागण्यात शहाणपणा केव्हाही नाहीं. त्याचप्रमाणे हिंदुस्थान = विषयक खोटी व विपर्यस्त बातमी, नीति अनीतिची सभासत्पाची भाड न धरता पसरविण्याचा प्रयत्न केला म्हणून, आपण त्याच पाशेरवा मार्गाचे अवलंबन करून त्यांच्यावरही अशी विपर्यस्त विधाने ठोकून देऊन आपण शेरास सवाशेर आहे हे दाखविणें हेंही शहाणपणाचे होणार नाहीं. इंग्रजांनीं रचलेल्या शेवटच्या थेअरीपर्यंत हिंदुस्थान पिकून काढले, म्हणून इंग्लंडला ज्यावेळीं आपली असें पिकून काढूं, अगर इंग्लंडवरून ज्यावेळी गाढवाचे नांगर फिरवूं त्यावेळीं इंग्रजांना सरें प्रत्युत्तर दिल्यासारखें होईल ही कल्पना

न विचारसरणीचा आहे. या विचारसरणीत हिंदी नीतीचा न वैशिष्ट्यांचा अभाव आहे इतकेच नाही तर हिंदी नव्हतामाचा सरळ सरळ विरोधी अंश आहे. तेव्हां परराष्ट्रांतीही आपली चक्षक शिक्षणीक न संरक्षक स्वरूपाची राहील. हे कार्य नीट सुसंगत चालण्याकरतां राष्ट्रीय संघाने आपले एक परराष्ट्रीय खाते उघडून एक परराष्ट्रीय पोरकमिटी नेमून या पोरकमिटीकडे या कार्याची जबाबदारी सोपवावी. ज्यांचा परराष्ट्रीय राजकारणाचा उत्तम अभ्यास आहे व शक्य तर ज्यांनी परराष्ट्रीय चक्षकीचे कार्य प्रत्यक्षपणे काही वर्षे केले आहे अशा अनुभवी लोकांची या पोरकमेटीवर नेमणूक करावी.

ज्या ज्या देशांत हिंदी लोकं वसती करतां व्यापारकरतां अगर शिक्षणाकरतां गेले आहेत तेथे प्रथम आपली शाखा उघडावी व या शाखेचे काम पहाण्याकरतां शक्य तर नेमून एक प्रतिनिधी अगर 'कमिशनर' पाठवावा. या प्रतिनिधीने हिंदी लोकांची वस्ती, हितादित व देशमान यासून त्या देशाचे कार्यविषयी सोयीच्या दृष्टीने काही विभाग कल्पून त्यावर प्रत्यवर्ती कमेटीच्या सल्लाने स्थानिक अनुभव असलेल्या अशा तेथीलच हिंदी मनुष्याची योजना करावी. हे राष्ट्रीय कार्य करण्याकरतां परदेशांत गेलेल्या हिंदी लोकांची विशेषतः तरुण व उत्साही विद्यार्थ्यांची प्रथम मदत घेण्याचा प्रयत्न करावा. कारण ती सिद्धेच शक्य व इष्ट आहे. यांचे कार्य सामान्यतः खालील स्वरूपाचे असावे:-

१. परदेशांत ठिकठिकाणीं विद्युरहे. त्या हिंदी लोकांची संघटना करणें, व त्यांत. ज्यास्त दक्षणवक्षण उत्पन्न करणें.

२. परदेशांतील हिंदी लोकांना सर्व प्रकारें सहाय्य करणें.

३. विशेषतः व्यापार व विशेष विद्यानिक शिक्षण घेण्याकरतां आलेल्या हिंदी तरुणांना शक्य तितकी अनुकूलता मिळून देण्याचा व त्यांच्या कार्यांत त्यांना उत्तेजन देण्याचा प्रयत्न करणें व तेथील अनुकूलतेची माहिती हिंदी तरुणांना पुरवणें.

४. हिंदुस्थानांतील राजकीय आंदोलनाची खरी व नियमित माहिती प्रसिद्ध करणें व हिंदुस्थानचा प्रश्न जागतिक ~~करण्याचा~~ करण्याच्या दृष्टीने त्यांचे लक्ष वेधून घेणें.

५. हिंदुस्थानविषयक विपर्यस्त व खोट्या बातम्यांचा धिक्कार करणें तर जरूर तेथें त्या- विरुद्ध हिंदी लोकमत तयार करणें.

६. राष्ट्रांतील राजकर्ते अगर सरकार यांच्याशीं सलोख्याचा संबंध ठेवून त्यांच्याशी दक्षणवक्षण व सहकार्य वाढविणें.

७. आपल्या राष्ट्रास परिणामी विघातक ~~असलेल्या व~~ होण्याचा संभव असलेल्या संघटना, तहनामे, राजकीय उलाढाली, व इतर गोष्टी यांची चिकित्सा ठेवून आगामी संकटांची आपल्या राष्ट्रास पूर्व कल्पना आणून देणें व त्याकरतां जरूर ती एकजूट करण्यास सुचवणें

[illegible] काय की राष्ट्रप्रतिनिधी या नात्याने आपल्या राष्ट्राचे हितहित, परदेशांत आहेत्या आपल्या देशबांधवांचे संरक्षण व आंतरराष्ट्रीय संबंध याकडे बारीक लक्ष देणे. जागतिक शांतता व सुस्थिती व ऐक्य अगर बंधुत्व, राष्ट्रांराष्ट्रांतील सहकार्य, प्रेम व सांस्कृतिक ऐक्य यादृष्टीने प्रयत्न करणे, इतके कार्य त्यास करावयाचे आहे. आपल्या राष्ट्रास जगांतील राष्ट्रांत योग्य ते स्थान व मान मिळावा, त्याची इज्जत व पत कायम राहावी, इतकेच नाही तर ती दिवसेंदिवस वाढावी; आपला प्रश्न आंतरराष्ट्रीय न राहता जागतिक स्वरूपाचा करावा व आपल्या राष्ट्राने जागतिक शांतता, स्वतंत्रता, अगर स्वयंनिर्णय व बंधुता प्रस्थापित करण्याचा आपला भाग उचलावा हीच प्रामाणिक व मूक इच्छा आहे. हे कार्य कितपत यशस्वी होईल हे त्या क्षेत्रांत काम करणाऱ्या लोकांच्या योग्यतेवर व कौशल्यावर अवलंबून आहे.

परराष्ट्रीय राजकारणाचे महत्त्व समजून गेल्या १५-१६ वर्षांत पुढे झालेल्या या अत्यंत महत्त्वाच्या प्रश्नाकडे राष्ट्रीय सभेचे लक्ष ठाम्रून ती येत्या अधिवेशनांत हा प्रश्न विचारांत घेऊन त्या बाबतींत अनुकूल व योग्य तो निर्णय देईल का?

काँग्रेसने हा प्रश्न हातांत घेतल्यास मी स्वतः या कार्यांत लक्ष घालण्यास व कोणतीही जबाबदारी घेण्यास केव्हांही मागे घेणार नाही असे आश्वासन देण्यास मला कांहीही हरकत दिसत नाही.

FILE No 104

PAGE No 1—43

THOUGHTS ABOUT LIFE STORY.

From my "Sabarmati Prison" diary.

MANY times during the last six or eight years I have been requested by friends and acquaintances to write my own life story or to tell something about it to them. They wanted me to write my experiences and life in America. Though personally I have scrupulously avoided writing about myself, some twisted stories about my life did appear in some periodicals. Many of the facts mentioned therein were not at all correct. During 1930, a person unknown to me came to me and said that he wanted to publish my life. He had written a story; but he wanted to get more facts. He urged me to supply him the same. I had no time to attend to him. He wrote about 50 foolscape size papers and asked me to correct them. Unfortunately, having had no time, I did'nt do anything in the matter. The Manuscript was returned to the owner with thanks.

Before I was arrested in August 1930, I was requested by some of the Dal Organizers to give them some facts about myself. I promised. So, when I was in Thana Jail I wrote out a few pages of bare facts and handed ~~the~~ them over to a colleague of mine. The same were handed over to a friend in Bangalore for writing the life in full. When I was released I was shown a type-written copy of about 25 foolscape sheets. That too had not many correct facts. Then in 1931, one of the Sub-Editors of a Bombay Vernacular paper, forced me to tell the story to ~~the~~ him. He said he wanted to write my life. I gave him time though I had'nt much to spare. He questioned, I answered; then he took down full notes. That was the method followed. I gave him some important papers and old correspondence also. But then soon after that, the 1932 fight began and I entered the prison gates. I do not know what has happened to it. Has that ~~xxxxxxx~~ labour been a waste ?

Now here (at the Jaormati prison) K.M. is anxious to know my life. He is pressing me to give my time to him. His reasons for knowing the same are :

(1) Campers in Camps do ask the Instructors about my life story and he feels that it is his duty to tell them something about it without keeping anything in reserve as I am the Author and Originator of the Hindustani Seva Dal.

(2) He himself was anxious to know the life of the man with whom and for whom he was working for the last six or seven years.

I agreed with him in so far as the second was concerned. But I told him that there was nothing much of importance that was done by me and that until I did something of a lasting nature there was no need of knowing anything about me or writing the life story.

What have I done in this world so far that my life story be written and placed before the public ? "Nothing" is my reply.

Forty-three years of my life have I spent so far and I feel that nothing absolutely has been achieved by me. I see nothing but a big zero before me when I begin to examine my own life and search for some concrete, tangible and lasting results. People of my age, like Pandit Jawaharlal Nehru or even younger than me like Bhagat Singh have achieved, I think, much more than what I have. There may be other such persons. And so, I feel that there is nothing to be written and therefore, I should not write anything about myself for the present.

As also, as one of our organisers I thought that I should give him a correct idea of my desires, activities and opinions, so that, they may not be misunderstood and misinterpreted by any one. That's all that I should do. Nothing beyond that. So, I consented to tell him the story. I began the same .

I was trying to get all the facts together in my mind from the very beginning and to my utter regret and surprise I found that I remembered very few facts. So, I thought that I should ask my brother at Poona and relatives at Hubli to tell me

some of their recollections about me so that I could connect the whole link in my mind about myself. I don't think it will be a waste. It is always worthwhile to recollect all our doings and all our actions of childhood and of our boyhood and compare the same withour present day thoughts and activities. This way we shall be able to know whether we have been able to make any progress in this world

These and similar other thoughts prompted me to tell the story of my life to K.M. He has taken down some notes. When I am free I too must jot down a few reminiscences. A few of the actions which I vividly remember may be penned, especially some of the activities and the reasons which prompted them may be written down even though it is an unpleasant thing to do.

Some have asked me to write the History of the Seva Dal in full. What has the Seva Dal done and accomplished during its life of 10 years now ? Yes ! the Congress has indeed made the Seva Dal its own Department. But does not mean that it should be proud of its existence. If it has done an everlasting service of the country then the people themselves would write its history. Why should I worry ? As the people of the land know very little about it and as its importance is not yet felt by the mass I feel that the time for writing its history has not yet come. Yes, but as I have been its founder I think it is my duty to leave behind me some notes which are not known to the public at all. I will have to leave records showing the real story of the sufferings of those who stuck up to their job and worked hard with me to build up the Dal though friends as well as foes have tried their best to crush us. I know that I had to pass through a storm of opposition both in my own province as well as elsewhere in the country. Many of the "non-changes" leaders were against the Seva Dal. How did I face them? What did I do to overcome their opposition? And how did I build the organisation?

This story is interesting, indeed! And therefore, I would like to leave some notes in my own hand writing. I will ask my workers also to write some of their experiences. That will help the Dal historian to write the ~~high~~ history in full if [illegible] some good work.

[illegible] at all satisfactory.

Again in 1931, some representatives of newspapers from Bombay and some of my own collegues again urged me to give them ~~the latest~~ facts at least. So, I did.

In the latter quarter of 1933 and the first half of 1934 most of my colleagues urged me to tell them the entire story. I attempted a few times but never completed the same.

After my return from Behar to Hubli in the month of July 1934 I took out my notes written in Thana Jail and added to them other recollections. This attempt is the out come of that.

(5)

"A FEW WORDS":- An explanation

FROM 1928 many of Friends have been urging me to write a life story of myself. But I said that there was nothing worth to be written and unless I do something in this world I did'nt desire to write. I did not do it then.

In 1930, a friend wrote in marathi about 30 pages of my life story at the request of some marathi monthly. He wanted me to carrect it. I had no time. There were many mistakes in it.

When I was in Thana Jail in the month of August 1930 I was again requested to write it. I took my pen there.

Only important recollections I scribbled. Those were put together by some of my Bangalore Friends and a short life of about 24 closely type-written pages was written in November 1930. It was shown to me when I was released. It was not at all satisfactory.

Again in 1931, some representatives of newspapers from Bombay and some of my own collegues again urged me to give them facts at least. So, I did.

In the latter quarter of 1933 and the first half of 1934 most of my colleagues urged me to tell them the entire story. I attempted a few times but never completed the same.

After my return from Behar to Hubli in the month of July 1934 I took out my notes written in Thana Jail and added to them other recollections. This attempt is the out come of that.

SOME RECOLLECTIONS in life

B. S. HARDIKAR.

1. Born Soldier.

When I was a boy of about 7 or 8 I had seen some British soldiers who passed through the city of Dharwar where I was born and brought up. I remember very well to have desired then to wear shorts and uniforms and look like them. When I began to wear shorts and uniforms after my return from the United States in 1921 the above thought, somehow or other, came to my memory like a flash, and I spoke about it to my friends and relatives. Also I remembered that when I was travelling once from Dharwar to Hubli in 1900 I saw some volunteers of the Southern Maratha Railway being drilled, on the side of the Railway line. Then too I desired to drill myself as well as to drill others, but had no opportunity and facilities at all. When I founded the Arya Bala Sabha at Hubli after the inauguration of the Swadeshi boycott movement in 1905 (Bengal Partition Days) the natural disciplinary instinct in me was roused and I was teaching the same to all those who had become members of that organisation. For this purpose, I had started Gymnasiums also. I used to be very strict then. Military like discipline and tip topness was desired to be introduced in almost all the organisations started at Hubli by me before my departure to U.S.A. All this was being done most unconsciously and not knowing why I was doing it.

While in the United States of America as a past time, I liked to study military science but I could not do it for the simple reason that I was constitutionally very weak and thus unfit to join any army. But I did keep in close touch with all the happenings of the War in Europe and other countries and studied war maps which were available for the public, thoroughly. I had offered my services to the U.S.A. Government during the Mexican war as well as to the British Medical Corps through the British Embassy: But the services were not accepted. When I was returning home in 1921, I strongly desired to see all the battle fronts in Europe and had an aspiration of meeting and talking to warriors of that Continent. Accordingly, I had booked my passage to Antwerp (Belgium). But the military passport department of England did not allow me to visit these areas and ordered me to proceed direct to Bombay. I was very much disappointed.

The idea of a medical mission to China in 1927, where a Civil War was going on, was also the result of my Soldierly mind.

During the Ahmedabad Congress In 1921 I studied the volunteer organisation and instinctively thought that there was something lacking. Immediately, I desired to overhaul the entire system and work it out differently along different lines

I do not now remember why I took up the work of organising and training Volunteers in Karnatak. But this much is true that soon after I reached my province I undertook that work and within eighteen months I made the Volunteer movement my own life work.

I have always liked to read heroic stories of Shivaji and Shree Rana Pratap. Even from my boyhood, from 1900 itself, I am given to the reading of historical and war novels. Detective stories and military tactics have always been my pet subjects. As a student also I liked history to any other subjects.

To-day, one will surely wonder if one knows that I have never taken any training in any of the military or Scout or Volunteer camps though I am supposed to be at the head of an organisation which gives the kind of training to the youths of India.

People wonder when they see my frail frame and weak constitution. Their imagination of "Hardiker" is what he must be a stout, tall, well-built man with long burly mustaches and with all the necessary military insignias on the uniform. An expression has been given to this kind of idea in hundreds of places and by hundreds of people wherever I have gone even in the United States.

I am not trained to be a soldier but I feel that I am a born one.

2. Poverty - a Stamp.

Being born in a very poor family my financial circumstances have always been most unsatisfactory. My father had to maintain a very large family. I am told that his pay was not more than Rs. 50/- or so. That was in the last decade of the nineteenth century. There was no other earning member in the family except him. Practically there was no landed property and even if there was it was not fetching even Rs.50/- a year. So, the entire burden of the family fell upon father, who was by occupation a Bhikshuk and who had spent his early life in the same profession. Being an orphan he had to support himself even in his boyhood. The house in which I was born at Dharwar was a dingy looking place with three rooms in a small alley. When my brothers sold it in 1928 it fetched only Rs. 400/- . It had to give shelter to twelve persons. Such was the financial condition of my father during my Boyhood.

I remember very well that it used to be very difficult for the parents to satisfy all the wants of the children. During Divalis and Dasaras we, brothers, as children, were quarelling amongst ourselves for new clothes and caps. Some how or other we were made to satisfy.

After my father's death in 1896- the death of the only earning member in the family -. Some friends started a monthly subscription list amongst themselves and paid to the family some amount for it's maintenance. Eldest brother (who was then only 18 years old) was given an employment in the Nazir's court where father was serving. He brought a few coins montly. The charity subscription plus the salary of the brother helped to maintain the family some how or other.

Within four years after the death of the father, most of the members of the family died one after the other leaving only four brothers and the mother. The eldest brother who was earning also died due to strain of work and heart failure leaving the family again in hardships.

3 EDUCATION

Before my father's death (1896) I was attending marathi primary school at Dharwar. I remember to have finished the first three standards of primary school there. After his death I completed the fourth marathi standard. But later, due to economic condition, we had to move and go to Kalghatgi (a taluka place in Dharwar District) and began to study -- Kanarese and completed my third standard there.

Due to family poverty and troubles we never stuck up to one place after the death of the father. It was impossible, therefore, for me to get proper primary and secondary education. Bits of it were received here and there. I was in Dharwar High School when I began my High School education. This must be somewhere in 1900. But then I had to go to Poona and stay with my brother who had gone there for earning his livelihood. I joined the New English School there. I was then in second standard. Then I went to Bijapur with my brother where I joined the Southern Maratha ~~School~~ High School and was enrolled in the third standard. After brother's(Ramchandra's) death I had to go to Poona -- again. I was there in the fourth. Finally, I came to Hubli in 1904. I joined the fifth standard there. I was studying in the Lamington High School until 1906 and appeared for the Matriculation Examination; but failed in mathematics. On account of the changes in places and educational institutions I could not get proper education nor could I concentrate my mind on my studies. I remained weak in most of the subjects. Sanskrit especially mathematics became tedious to me. I did not like the latter at all, so much so that I used to shirk even ordinary counting. Even to-day I hate that subject.

At Calcutta, I could study to my hearts content though always worrying about financial condition. I was attending the College of Physicians and Surgeons as well as the National Council of Education. From both those institutions I graduated. ——→

From the former I became M.C.P.S. and from the latter passed the seventh standard which was equivalent to the Intermediate Examination of the Calcutta University.

In America, I specialised in Public Health and Tuberculosis from the University of Michigan. I got my M.S. in Public Health there in 1910. Then I joined the University of Illinois at Urbana and had begun my thesis for Ph.D degree. I wanted to specialise in Politics and Economics but I had to forego the pleasure of studying further for practical and active politics. It was Lala Lajpat Rai who was responsible for my leaving the University and joining politics. This was effected in 1915. I received a distinct but new turn to my life's career this year.

I have always liked History and Geography and naturally politics and political study. I have not cared for other subjects except Public Health in which I have specialised. Having studied medicine and the other allied subjects for a number of years my knowledge of other sciences and literature in general has remained meagre. In the work that I am carrying on for the last eighteen years, at every moment, I feel this lack. Whenever friends quote Shakespear or Milton and Ghalib or Rabindranath Tagore I feel myself ashamed because I have to simply nod my head without understanding the meaning of those quotations. I must frankly admit that I am not a literary man at all. Though I have read much I feel that I am yet raw and that there is a vast amount yet to be learnt.

4. POLITICAL ACTIVITY

My political education began in 1905 with the Bengal partition and the Swadeshi, Boycott movement. "Kesari" of Poona was my weekly teacher and its editor, Lokmanya Tilak, my political Guru. "Kal", "Bhala" and "Vihar" were regularly read and points noted.

I was yet a boy; I was in my teens then. I was studying in the VI Std. I did'nt have any experience in this world. I did not know what politics was. Still, unconsciously, I got myself mixed up with the Swadeshi, Boycott movement. At Hubli, where I was staying then, there was none to guide me; no one to teach me politics; no one to point out correct methods of propaganda. I had to guide myself and find out my own methods of work. Along with some raw youths like myself I was carrying on the work. I made many mistakes, but profited myself by them. Experience and failures alone were my teachers and guides in those days. In one way it was certainly good.

I began delivering lectures in the same year (1905) at Hubli on various ~~points~~ subjects connected with The Swadeshi movement. I used to repeat every-thing that I was reading in the weekly News-papers. Thus my political life began. The propagandist in me came to the forefront then.

This kind of life continued up to 1909. It lasted for four years. During this period I was visiting neighbouring villages, towns and Districts and was carrying on propaganda there. Holding meetings, lecturing to the people in weekly bazaars and Jatras, home to home sale of Swadeshi goods, liquor picketing and the like were being done. I felt that I was shouldering great responsibility then.

When I went to Poona in 1906 to see my mother who was in sick-bed, I went to see Lokamanya Tilak. I talked with him about my future. I don't now remember what he said, but I had the satisfaction of ~~knowing~~ having met the greatest man of his times. The feeling that I had then was in-expressible. I was proud. I felt elated for having seen my Guru. That was the first and the last time that I saw my Guru. In 1908 he was transported. He was

released in 1914 when I was in America. He died before I returned. So, though I desired to work under him I could not carry out my resolve. I saw my Guru once only for only half an hour during my life. His was the inspiration which inspired me to work for mother Hind. In 1918 I carried on some correspondence with him. He was very kind to me while writing.

In 1909 I decided to go to Calcutta for prosecuting my studies there. While carrying on my studies I did take part in some local activities. I worked as a Volunteer in the Congress session held at Calcutta in 1911. I did meet many a friend who were engaged in conducting organisations . Studied methods of work and propaganda through them.

In the United States of America, even before Lalaji's arrival, I was doing some work for the country. I studied India's history in full and understood Indian economic conditions also. In the state of Michigan I was delivering Lantern Slide lectures on India as an Extension Lecturer of the University of Michigan. Through Cosmopolitan and other clubs I used to speak on India. Articles also were being written in the American papers. All this I did while studying there before 1916.

I met Lala Lajapat Rai in 1910 when I was president of the Hindustan Association of America. At a meeting of the leading Indians held in Chicago I was asked by Lalaji to leave my studies and join him actively in the political field. He said "If you come I will start an organisation. If not, I won't" So, I had to ask him to give me twenty-four hours for considering the whole situation. After a deep thinking and after consulting my friends I gave an affermative reply to Lalaji, and left the University. Thus my student life ended. In November 1916 I joined him in the City of New York. My life changed since then.

From November 1916 to September 1921 I was working as the General Secretary of the "Indian Home Rule League of America" as well as the Managing Editor of "Young India" an official monthly of the League

Thanks to Lalaji he became my guide and trained me fully to shoulder the responsibility of an organisation. Under him I studied India's Conditions and learnt methods of lecturing and writing articles on important and burning topics of the day. Three times I toured the United States and visited large and small cities of forty out of forty-eight States and carried on pro-Indian propaganda. In doing this we had to face a very strong opposition of British sympathisers. Through Theosofical Societies, labour Unions, Socialistic groups, aristocratic organisation Hindustanees students etc., meetings were held in hundreds and India's message was carried to the people of America. Hundreds of thousands of leaf-lets were distributed, and the same were printed in the news papers of different languages both in America and on the Continent.

The Indians living in Canada had invited Lalaji, but he did not accept the invitation. He asked me to proceed thither,. So, I went. From East to West I toured. Out of eight States in Canada I visited six and delivered India's message to the Canadians. In the State of Columbia I was invited to the Council by the President who gave me a chair on the floor of the Council Chamber - a rare honour. The Hindustanees in the State of Columbia presented a purse of three thousands Dollars to me at Vancouver after the completion of the trip.

Enroute to India, in the latter half of September and the month of October, (1921) I visited some cities in England and Scotland, and gave people there an idea of the work done by the Indians in the United States.

Soon after I reached the Indian Shores I became a member of the Indian National Congress. As one of the General Secretaries of the Karnatak Provincial Congress Committee I worked for the first year. At the same time, I was carrying on the work of the Volunteer Board created by that Committee in its province. As Secretary of the Hubli Taluka Congress Committee I worked for five years from 1922. To the best of my ability I have carried on Congress Work in Karnatak. Through the Hundustani Seva Dal

which was founded by me in December 1923, training and organising the youth of the Country was being done continuously for ten years in addition to the other activities which were being carried on simultaneously. At the very outset the Volunteer organisation - the Seva Dal was recognised by the Coconada Congress but it was working in-dependently in the country. In July 1931, the Congress Working Committee offered to make the Dal its Volunteer Department. It was accepted by a special Conference of the Dal held on August 9, 1931 at Bombay under the presidentship of Mahatma Gandhi and since then the Seva Dal went under the direct control of the Congress.

Gandhiji had summoned me twice in 1931 to discuss the relations of the Dal with the Congress and to settle its future After discussing the whole situation with him I consulted Pandit Jawaharlal Nehru and we both agreed to hand over the Dal to the Congress after taking formal sanction of the All India body.

I have taken part in the Flag Satyagraha of Nagpur in 1923. Then I received a sentance of one year, rigorous. In the Salt Satyagraha days of 1930, I was arrested at Bombay on August 2nd as a member of the Congress Working Committee and was sentenced for three months, simple imprisonment. Again on the thirty first of December 1930, I was arrested at Hubli after my return from Berars, on a warrent from Bombay, and sentenced there for nine months and a half including the fine It was rigorous. But was released on January 26,1931 along with the other members of the Working Committee.

On the 16th of January 1932 I was arrested at Bombay and sent to Hindalga Central Prison as a detenue for two months. After the completion of the detention period I was nominally released and taken to Gajendragad in Dharwar District, where I was ordered to give parole. I disobeyed the order and as a consequence, was arrested and produced before the first Class Magistrate at Gadag who sentenced me to eighteen months rigorous imprisonment and ordered a fine of one hundred Rupees or in default three months more.

5 Other Activities.

As a boy, at Dharwar, I had taken part in Ganapati "Mela", with white shirts, shorts and caps we used to play and sing.

When at Hubli in 1906 I started an organization called "The Arya Bala Sabha". A free reading room was attached to it. We used to get papers and monthlies from friends in the City and keep them in the reading room. This "Sabha" had also started Gymnasium. For this purpose, I got a teacher from Baroda. He and the Institutions were maintained through "Mushti Fund" collected from door to door by us.

In the Ganapati Utsava also I took part then. Shivaji Utsava was started by me at Kalghatgi and Hubli and until 1910 it was conducted. I don't know what happened to it afterwards

Collections of "Paisa Fund" was being carried on wherever I went. In "Bhojan parties (Samaradhna)," marriage parties, bazaars, streets, meetings, and every where these collections were made and money sent to the " Kesari" office at Poona.

My Cousin brother, Bhamrao, helped me to start a Swadeshi Store during the Swadeshi Boycott days. We used to sell match boxes, pencils and other stationary, Swadeshi sugar, etc. It lasted for about eighteen months. As other similar stores with more capital than ours were started in the City this Store was closed by us. We lost money in it. The profit was never seen.

Without telling any one at the Hubli home, who were kind to me, I went rather, I ran away from home to Pandharpur in 1907 in order to carry on propoganda there. But due to lack of control of my mind I returned to Hubli after spending four months at Belgaum. During this period, I learnt weaving on a Japanese loom. Also, I was teaching in a private English School. Then for a time, I served as an Advanced Manager of Prof. Ram Murti's Circus. All these lasted only for a few months either in 1907 or 1908.

5 Other Activities.

As a boy, at Dharwar, I had taken part in Ganapati "Mela". With white shirts, shorts and caps we used to play and sing.

When at Hubli in 1906 I started an organization called "The Arya Bala Sabha". A free reading room was attached to it. We used to get papers and monthlies from friends in the City and keep them in the reading room. This "Sabha" had also started Gymnasium. For this purpose, I got a teacher from Baroda. He and the Institutions were maintained through "Mushti Fund" collected from door to door by us.

In the Ganapati Utsava also I took part then. Shivaji Utsava was started by me at Kalghatgi and Hubli and until 1910 it was conducted. I don't know what happened to it afterwards

Collections of "Paisa Fund" was being carried on whenever I went. In "Bhojan parties (Samaradna)," marriage parties, bazaars, streets, meetings, and every where these collections were made and money sent to the " Kesari" office at Poona.

My Cousin brother, Bhaurao, helped me to start a Swadeshi Store during the Swadeshi Boycott days. We used to sell match boxes, pencils and other stationary, Swadeshi sugar, etc. It lasted for about eighteen months. As other similar stores with more capital than ours were started in the City this Store was closed by us. We lost money in it. The profit was never seen.

Without telling any one at the Hubli home, who were kind to me, I went, rather, I ran away from home to Pandharpur in 1907 in order to carry on propoganda there. But due to lack of control of my mind I returned to Hubli after spending four months at Belgaum. During this period, I learnt weaving on a Japanese loom. Also, I was teaching in a private English School. Then for a time, I served as an Advanced Manager of Prof. Ram Murti's Circus. All these lasted only for a few months either in 1907 or 1908.

As I was yet in my teens I was full of sentiments. I was fickle in my ideas. I had not fixed any goal as such. I was very much attached to the family at Hubli. My cousin -- brother's wife, Umabai, was like my mother. She treated me so. I was drawn by her affection. I wanted to go home but having run away once I could not possibly return. But kind as she was she forced me to go home and live there again.

In a weekly called " Kannad Kesari" published at Hubli I was serving on the editorial staff and was reading proofs als I left the same before going to Calcutta

As I was suffering from Eczema some friends asked me to visit the pilgrim centre at Bagadgeri, in Kalghatgi Taluka, and serve the Sadhu of that place. While studying at Calcutta, I used to visit this place off and on. I became so devouted to him that for a time I left my studies and stayed there. Counting the holy beeds, reciting of mantras, concentrating on His Name reading of puranas and other religious books including Bhagawad Gita, all these became common with me. I began to compose songs, poems and Verses. I have a lot of them even to-day. The Bagadgeri Sadhu wanted to perform a " Laksha Linga Pooja". I had to help him in the collection of funds. For this purpose, I went to Bangalore to get funds from the then Diwan, Sir M.Vishveraya. He said "No"/ I did all this, but there was no cure for Eczema.

In Calcutta, I took part in the Electioneering Campaign of the Municipality in 1911, the Principal of our College being a Candidate for the Corporation seat.

The very first thing I did in America was to organize a Maharashtra Mandal of which I became working Secretary. The only object of this Mandal was to bring the Deccanies together. For one year, 1916, I worked as the President of the Hindustani Association of America. The same year I met Lala Lajpat Rai in Chicago.

After we started the Indian Home Rule League of America we organized and " Indian Information Bureau" and started an " India Labour Union" also. Through these organizations we were giving information to the Indians coming from India and

~~giving information from to the Indians coming~~ and teaching Indian labourers coming to the United States of America for work.

After my arrival to India the first thing I did in Hubli was to start the "Warta Prasarak Sangha", an organization to disseminate knowledge about Karnatak all over India and about the other provinces in Karnatak. For a while, at the time of the Coconada Congress, we started a " Daily " in Kanarese giving news of the Congress. When the Seva Dal came into existence the work of this Sangha was stopped as the said work was being carried on through the Dal.

In order to organize the women folk at Hubli and make them work for the national cause I started on January 18, 1922, an organization called the " Hubli Bhagini Mandal" and through it the " Tilak Kanya Shala". Later, within a year, the Karnatak Provincial Bhagini Mandal was started in order to co-ordinate the activities of all the Bhagini Mandals organized in the Province by that time. The organizational work of these Mandals was done side by side with the the propaganda of the " Rashtra Sena Mandal" (the Provincial Volunteer Board of the K.P.C.C) of which I was the Director. Though I was not a --- members of these Mandals I was, to the best of my ability, helping and guiding them in their activities. The "Hubli Bhagini Mandal" and the "Tilak Kanya Shala" were declared illegal in 1932.

I tried to organize women of other provinces also, but having had no time to visit them I did not succeed nor did I attempt ~~further~~ in creating them further.

It was my desire to create a women's section of the Hindustani Seva Dal. I tried, since ~~1927~~ 1927, to do it but was discouraged by some members of the All-India Board of the Dal. However, in 1929, at Lahore, I succeeded. It was decided there that the women members on the All-India Board should form a Committee of their own and try to train, discipline and organize the women in India. During 1930 Salt Satyagraha Campaign a group of Young Women of Bombay started the " Sevika Dal " and trained themselves. They offered Satyagraha and courted imprisonment. In 1932 and 1933 the members of the "~~Sevika~~

"Sevika Dal" did very good work in Bombay.

At Karachi, in 1931, the Women's Central Committee of the Dal was enlarged and a vigorous attempt was made to organize the women in the country. Representatives met twice. Bombay ladies including Kamaladevi Chattopadhyaya took an important part in this work.

When the Congress took charge of the Dal, both of us, Pandit Jawaharlal Nehru and myself, tried to organize the ladies section. Through the Central Board we appointed Kamaladevi as Organiser of Women Volunteers in the country and gave her the help of Safia Somjee while Umabai Kundapur worked as Office Secretary of that section. The Working Committee gave its approval. Kamaladevi, Safia Somjee and myself toured some of the Northern and Southern provinces and started a Camp for training women at Matunga near Bombay. This too was declared illegal in 1932.

In 1922 I started " Ganesh Mandal" at Hubli and tried to co-ordinate the Ganesh Utsava activities also. This institution is still going on.

The " Tilak Grantha Sangraha" was started with about one thousand books at Shevade's home. Gradually the number of books increased. In 1931 the Sangraha with about 6000 books was handed over to a Public Trust which was registered. But in 1932 it was declared illigal and the entire property worth of about 15,000 Rupees was destroyed by the Government. It was de-notified in July 1934. Nothing but the three words of the name came to our hand.

A " Prabudha Varga" of those who desired to get advanced training in the Volunteer organization in Karnatak was started in 1923. But as we started our Camps and Dal Classes every where in 1924 the " Varga" was closed. In fact the idea of this Class did never materialise.

A system of educational Conferences was started. For this purpose the first educational Conference was called under the presidentship of Kaka Kalelkar. But due to other activities this work was not continued

I was working as Director of the National ~~Hindi~~ High-School at Hubli. Funds had to be collected for this institution. At the beginning of 1925 this School was closed due to lack of support on the part of parents who gradually began to with-draw their wards and sons ~~from~~ from the School.

After the Belgaum Congress, I started "The Volunteer monthly in English. A few pages were also devoted to Hindi ~~edn.~~ The main idea of starting this monthly was to help the spread of the Dal in the Country and to create literature on the Volunteer movement in India. Without a single pie in my pocket I started the publication of the "Volunteer". But the printer, Mr.Y.B.Jathar, Dharwar, encouraged me and helped me to the best of his ability. If it was not for him I would never have been able to bring out this monthly. After getting it printed at Dharwar for three years I removed the printing side of it to Bombay. Upto April 1930, it used to come out, After that, it suspended publication due to the Satyagraha movement that was then going on. Though my personal friends helped me financially to maintain it, "The Volunteer" became a losing concern, It never paid itself and I had to suffer for it. I had to go in debt for it. I had to earn the displeasure of many for the same.

It was the intention of a few friends and collegues to restart it in November, 1931, but due to ~~the~~ uncertainty in the political world we could not start it again.

A friend in Bagalkot gave me a piece of land in Bagalkot in order to build a gymnasium. This work had to be done within a period of two years from the date of the gift. So, I had to start collection of funds. On November, 20-19~~27~~.(20-11-'27), the foundation stone of the Academy of Physical culture was laid by Mr.Vamanrao Naik of Hydrabad on the site and the Academy was opened on August 1, 1928, by Raja Dhanaraj Girji Bahadur of the same City, who donated Rs.3,000. for the buildings.

The Academy of the Dal went into the hands of the Police in the movement of 1930. It was handed over to us in 1931 after the cessation of the movement. When the Seva Dal went under the direct control of the Congress the entire property of the Academy was also transferred. Thus it be - came the property of the Indian National Congress. It be- came "Seva Dal Academy".

For collecting funds for this Academy I had to move all over Karnatak. Nearly Fourteen Thousand Rupees (14000) were raised and spent. Many youths from various provinces came there for receiving training. Thus the "Seva Dal" Academy became an All India Centre.

A mission to China was being organised. An ambulance corp or a medical mission was to be sent to China to take care of the wounded. The proposal was placed be- fore the All India Congress Committee. It was passed. All arrangements were vigorously going on but then the Government of India refused pass-port. So, We had to aban- don the entire scheme.

The physical culture Conference of Karnatak was held at Bagalkot in 1929 under the presidentship of Prof.K.V. Iyer of Bangalore. I desired to continue this work but due to the Satya-graha movement in 1930 I had to stop it. But a considerable work along the lines of physical cul- ture was carried on in 1929 through out the province of Karnatak.

6. CELIBACY.

When my aunt's grand-daughter Gangutai, a child of twelve years, became a widow I took a vow to remain a batchlor throughout my life. The death of her husband, who was my personal friend and a co-worker in the Swadeshi Boycott movement, had a terrible effect upon my mind. It was in 1908. I was yet in my teens then. I was not in a position yet to understand the consequences of such a vow. But due to the American temptations and fascinating worldly pleasures twice the mind became much purturbed and I forbot the celibacy vow. I did actually begin to flirt with an American girl in New York ~~a girl who was walking with me shoulder to shoulder in the Young India office in New York~~. Thanks to my friend Dr.G. V. Ankliker and my preceptor Lala Lajpat Rai, they saved me from the danger that I was facing. I had not gone too far when I was saved. Those were my youthful days and it was but quite natural for me, surrounded as I was, to forget my vow. God was great and I was saved. Otherwise, I would have got myself married. Then my life would have had an altogether a different turn. I would have been a naturalised American citizen by this time and lived in America earning a few coins for the satisfaction of the American bride. I shiver even now when I think of those days. The whole thought is now nauseating. It was an unbecoming act on my part. I thank my stars for having met Lalaji who saved me for my country.

After my return to mother country the thought of marriage has never touched my mind and whenever I was advised by my friends to get married I have given them one and one reply and that is a definite "No." I have also told them that "I ~~xxxxxxxxxxx~~ am already wedded to my country. I am sorry there is no other marriage for me. Please don't advise me again on this subject." I have taken a vow not to get myself married."

But when both body and mind are troubled a flash of thought passes my mind and just for a second I consider myself a fool for having sworn to remain a batchler throughout. But that is only for a second. It is only a passing thought. Again the God within defeats the Devil and I am reminded of the vow of celibacy taken in 1908.

7. HABITS AND BELIEFS.

In my childhood, I am told, I used to be very quiet and not a quarrelsome fellow. I had'nt the push in me then. In my school days also, being physically weak, I was afraid of rowdyism and never joined groups of rowdy boys. I liked silence. I used to be alone, thinking and brooding - I do not know what and why.

Of the plays, I liked to play marble balls and some such harmless games. Never have I hazarded, (I remember, to play games which were difficult. I have played cricket for a few months when I was in Dharwar, and foot-ball, when I was at Hubli. Beyond that, I don't think that I had any liking for any games or plays.

I don't like any of the in-door games as well. When in 1921 I was returning from London to Bombay, I played cards on board the steamer in order to while away my time. I am not at all acquainted with any indoor games.

Nor have I ever liked music. I have always told Mr. Pendharker, the Proprietor of the Lalitakala Darsha Dramatic Company, that whenever he begins to sing on the stage I have to leave my chair and walk away from the theatre in-order to save myself from the music. I have no ears for music, at all. I am sorry. Still I do like to visit theatres once in a while but very seldom, only when I need some mental rest, I witness a performance. This taste I cultivated in America. Before that I was quite averse even to the very idea of going to theatres.

I have always been a God-fearing man. Until 1913 November I was an orthodox Hindu. I was carrying on my religious duties regularly both the times of the day. I was considered to be a "Religious" man. But my American life "Spoiled me, if I may say so. To-day, I have only one religion and that is "Duty towards my country". "All Alike "Without any distinction whatsoever".

I do believe in the existence of a Higher Power which controls the destinies of man and as such, I like to pray and think, in my calm and quiet moments, of HIS NAME. To me there is no FATE as I am a firm believer of the Karmayoga of SHRI KRISHNA.

Until 1919 I had no habit whatsoever. I did not chew even bettle-nuts. In 1919, while in America (after six years' stay there), all of a sudden I took to smoking and have continued it though I would like to dis-continue it as it is a bad habit. After my return from the States I began to chew bettle-nuts. In 1925 when I was working in U.P. for Cawnpore Congress I got myself addicted to tea, until then I never tasted tea. These are three bad habits:- tea, smoke, and bettle-nuts. These habits continue, unfortunately, even to-day. Besides these I have no other habit at all.

and in some cases even your money have been spent in this work. It is natural, therefore, that persons who spend everything that they posses in this manner are, after a time, bound to become cripple. This fact alone is enough to prove that enough time be given to those who have had lots of experience in life so far, but who desire to devote their entire time in future for the country's salvation. Hence, I feel that I must ask you to halt until a time when you yourself will feel that you are capable of shouldering further responsibilities in a greater manner than before.

I want you to be the leaders of to-morrow. So far you have worked as volunteers, earned valuable experience as followers, studied the nature of the work that one is supposed to do, known the characters of those who have been leading the people and have understood the necessity of disciplined service in winning the battles of freedom. All this is now to be made use of in the future interests of the people. But it will not be possible for you to do so unless you know fully the conditions under which you are supposed to work. For this purpose, I will have to give you time and you will have to make use of it.

The future will be different from what it is to-day. The modes of fighting also will have perforce to be different. That requires us to be well equipped with sufficient knowledge of various phases of life, activities and ideas of the world. You will have to keep yourself in touch with the world currents and world thoughts. In leading a people these factors are absolutely necessary to be known. Without an equipment of this kind you will not be able to do much. The present methods that we employ in our work are out of date. They must be gotten rid off. New methods will have to replace the old ones. Our present knowledge and understanding of the world does not carry us far. We do not know how the world is progressing. A close study of the world

is absolutely necessary. You and I, both of us, lack this knowledge very much. Therefore, sufficient time will have to be spent by us in acquainting ourselves with the actual conditions in this country as well as in other countries.

The Government in this country is one of the most efficient, most disciplined and well-organised force in the world. It is master in diplomacy. It is a well-thought-out and well-planned organisation. It knows us fully well, It knows how to tackle its enemy and face it. We have to face such a force. We are doing it for the last so many years, practically with no results. I feel that the methods we are now employing in facing such an enemy are crude and anti-dated. To face such an enemy we have to employ new methods and chalk out new plans. New strategy will have to be employed. How can we do it when we feel we are mentally cripple ? We must, in view of the experiences that we have gained in the past, study further, know the enemy fully well, understand the world situations clearly and then get ready for the onward march. Until then at least, in so far as my workers are concerned, I feel that I should cry halt and ask all of them to turn their attention to get ready to lead the future in their own light and from their point of view.

I want you to take up the subject you like most and master it thoroughly for a certain period. You can stay anywhere you desire, take help of anyone you please but see that you study, without in any way worrying yourselves about the activities that will be carried on in the country. The knowledge that you will thus derive ought to be of use to you in your future work. I know you have lost the habit of study. But if you make a serious attempt, I am sure, it will not be difficult for you to pick it up again. It only requires

have to have an eye on the future even if they have to develop their mental resources for that purpose they will have to solve this question too satisfactorily. I know every one of them has grit, courage and energy in him. Most of them have initiative also. With the vast experience that they have gained during the last several years in the field of action and with the superb qualities that they have in them I feel that they will be able to stand upon their own feet and find out their own way of maintaining themselves and if necessary, others too. I personally feel that all those who have worked shoulder to shoulder with me for a number of years are capable many good units. They are men of character. If such men as these cannot maintain themselves what we are to them, do, I leave this question entirely in their hands. I may say that they should not remain upon me for my financial help. If they so desire I will make use of their services and in their future activities. Beyond that I do not promise them anything. However, I shall be glad to give them whatever help and advice they require to get the maintenance question solved. I will try my best to put them in touch with friends who are likely to help them in securing jobs or in getting some business started. I should only be told about such needs.

This is my decision. I hope I have made everything clear.

Your brother,

M. N. Mukherjee.

ಡಾ. ಹಡ್ಗೇಕರರ ರಾಷ್ಟ್ರಸೇವೆ.

ಮುನ್ನುಡಿ.

ಈಹಸ್ತ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಧಾರ್ವಾಡದ ಜಯಕರ್ನಾಟಕ ಪತ್ರಿಕೆಯಿಂದ ಆರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. 'ಜಯಕರ್ನಾಟಕ' ಪತ್ರಿಕೆಯು ಕರ್ನಾಟಕದ ಏಕೀಕರಣದಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಿಗರ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಗಲಿರುಳು ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪತ್ರಿಕೆಯಾಗಿದೆ ಈ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಮತಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮುಖಂಡರೆಲ್ಲರೂ ತಲೆದೂಗಿರುತ್ತಾರೆ ಜಯ ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನು ನಡೆಸುವವರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇಶ ಭಕ್ತರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಕ್ಕು ಬಾಧ್ಯತೆಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಅವರು ಬರೆಯುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಕ್ಷರವೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಅವೆಲ್ಲಾ ಅನುಭವದ ಮಾತುಗಳು. ಕಾರ್ಯತಃ ಆಚರಿಸಲು ಅನುಗುಣವಾದವು ಕನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕರ್ನಾಟಕದ ಏಕೀಕರಣದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಪಾದಕರ ಯೋಚನೆಗಳು ತಪ್ಪಾಗಲಾರವು. ಇಂಥ ಉತ್ತಮ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಉತ್ತಮ ಲೇಖನವನ್ನು, ನಮ್ಮ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನಿ ಸೇವಾದಲದ ವಿಚಾರವಾಗಿರುವುದನ್ನು; ನಮ್ಮ ವಾಚಕರ ಅವಗಾಹನೆಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಸುಯೋಗವು ಈಗ ಬಂದೊದಗಿದೆ. ಆ ಲೇಖನವೆಂತೆಂದರೆ:—

ಕರ್ನಾಟಕ ಮಾಜಿ ಮಂತ್ರಿ ಮಾಜಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಯುತ ಡಿ. ದೇವರಾಜ ಅರಸು ಅವರು ಇಂದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹೃದಯಾಘಾತದಿಂದ ನಿಧನರಾದರು. ಅವರಿಗೆ ವಯಸ್ಸು ೭೫ ವರ್ಷವಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಪತ್ನಿ, ಮಕ್ಕಳು, ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಸೇರಿದಂತೆ ಅಪಾರ ಬಂಧುಬಳಗವನ್ನು ಅಗಲಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯು ಇಂದು ಸಂಜೆ ೪ ಗಂಟೆಗೆ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಲಿದೆ.

ಅರಸು ಅವರ ಪಾರ್ಥಿವ ಶರೀರವನ್ನು ಅಂತಿಮ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಕಂಠೀರವ ಕ್ರೀಡಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಅಂತಿಮ ದರ್ಶನ ಪಡೆದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅವರ ಪಾರ್ಥಿವ ಶರೀರವನ್ನು ಮೈಸೂರಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯು ಸಕಲ ಸರ್ಕಾರಿ ಗೌರವಗಳೊಂದಿಗೆ ನೆರವೇರಲಿದೆ.

ಅರಸು ಅವರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯಾಗಿ ಎರಡು ಬಾರಿ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸಿದ್ದರು. ಮೊದಲ ಬಾರಿ ೧೯೭೨ರಿಂದ ೧೯೭೭ರವರೆಗೆ ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ಬಾರಿ ೧೯೭೮ರಿಂದ ೧೯೮೦ರವರೆಗೆ ಅವರು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನಪರ ಯೋಜನೆಗಳು ಜಾರಿಗೆ ಬಂದವು. ಅವರು ಭೂಸುಧಾರಣೆ ಕಾಯ್ದೆಯನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದರು. ಇದರಿಂದ ಲಕ್ಷಾಂತರ ರೈತರು ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆದರು. ಅವರು ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಏಳಿಗೆಗಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿದರು. ಅವರ ಅಧಿಕಾರಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹಿಂದುಳಿದ ವರ್ಗಗಳ ಜನರು ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿ ಪಡೆದರು. ಅವರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅವರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಜನರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ.

2

ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ ಸೇವಾದಳದ ಐಕ್ಯ

ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಕೃಷಿಯ ಬಿರುದು.

ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ ಸೇನಾದಲಕ್ಕೆ ಆಳ ವಾರುಣ ಸಮ್ಮೇಳನಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಪ್ರದವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಅದನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವರು ಇಲ್ಲದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಹಾಯವೇ ಅವಶ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸಮ್ಮೇಳನಗಳ ಮೇಲಾಲ ಸೇವೆಯಲ್ಲ''—ಅನ್ನುವವರು ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಇದ್ದರು. ಹೀಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ದೇಶಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಸೇವಾದಲದ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂಥ ದೇಶಭಕ್ತರ ಸಮ್ಮಾನಪತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಥೆಯಿಂದ ಪಡೆದು ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಯಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಎಷ್ಟು ಮಂದಿಸಿದರೂ ಸಾಲದು.

ಎಷ್ಟೋ ಶತಮಾನಗಳು ಕಳೆದು ಹೋದವು. ಆದರೆ ಈಚೆಗೆ, ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಇತರ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನು ಮೀರಿಸಿ ದೇಶಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದುದರ ವಿಚಾರವು ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ ಸೇವಾದಲವು ಈ ಪದವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ-ಸಫಲಮಾಡಿ, ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ. 'ಜಯಕರ್ನಾಟಕದ' ಲೇಖನದ ಈ ಉತ್ಸಾಹ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯವನ್ನು ನಾವು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಅವರ ಅಂಗೀಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸನಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನ ಸೇನಾದಲಕ್ಕೆ ಜಯಕರ್ನಾಟಕವು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಈವನಾಲೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿದ್ದು, ದಲದ ಸಾಂಸ್ಥಿಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಸ್ಫೂರ್ತಿ, ಉತ್ಸಾಹ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಬಾಬಿದೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇವಾದಲಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ

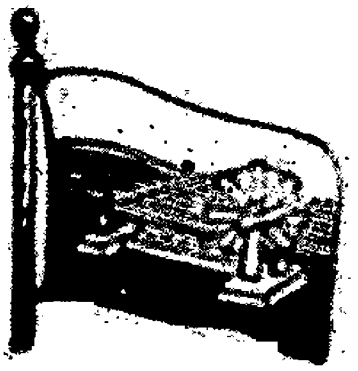

Bangalore Kannada Press, Thakurdwar, Bombay

ಪ್ರೇಮ
ಟ್ಟೀರ ರ್ಣಿಂ

ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನೀ ಸೇವಾದಳ

ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಂಸ್ಥೆಯವಾವಂದಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದಿದ್ದರೂ ಅದರ ಧ್ಯೇಯಗಳನ್ನೇ ಪೂರ್ತಿಮಾಡುತ್ತ ನಡೆದುಬಂದ ಯುವಜನ ಸಂಘವೆಂದರೆ ಇದೇ. ಮೊನ್ನೆ ನಡೆದ ಅಭೂರ್ವ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಂತೂ ಈ ಸೈನ್ಯವು ಮಾಡಿದ ತ್ಯಾಗ ಸಾಹಸಗಳು ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯವಾಗದಿರಲಾರವು. ದುಷ್ಟರ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರುಗಳ್ಳಿಗರಲ್ಲಿಯು ಭಕ್ತಿ ಮಾತ್ರದಿಂದ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಬಾಷ್ಪವನ್ನೇ ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಅವರ ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ತಂದಿತ್ತ ಸೈನ್ಯವಿದು. ಅಗ್ನಿತೆಯನ್ನು ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಜಯಿಸಿದ ವೀರರ ಕೂಟವಿದು. ಬುದ್ಧದೇವನು ಈ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟನು. ಮತ್ತಿದನ್ನೇ ಏಸುಕ್ರಿಸ್ತನು ಆಡಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿದನು. ಆದರೂ ಈ ಉಪದೇಶವು ಕೇವಲ ಪರಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವು ಆದರ್ಶದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರು ಇದು ಇಹಪರಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಸಕಲ ಜನರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯ, ಯೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಸಾಬೀತು ಮಾಡಿದರು. ತಾವಾದಿ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಮತವು ಒಬ್ಬರ ಸಾಧನ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಈ ಮತಭಾಗವನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ ಸೈನ್ಯವೆಂದರೆ ಸೇವಾದಳವೇ.

ಈ ರೀತಿ ಜಗತ್ತಿಗೇ ಸೇವ್ಯಭ್ರಾಯವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟವರಲ್ಲಿ ಫ್ರಾಂಕ್ಯ ಜಾತಿ ರೀತಿ ಮತ ಲಿಂಗ ವಯ ಈ ಭೇದಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಇವರಲ್ಲಿ ಗಂಡಸರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ವೃದ್ಧರೂ ಬಾಲರೂ ಸಕಲ ಮತದವರೂ ಫ್ರಾಂತದವರೂ ಇದ್ದಾರೆ ಉಚ್ಚ ನೀಚಾಲಗವ ದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರ್ಯ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಸಂಘವನ್ನು ಪಡಿಲಿಸಿ ಕೆಡಿಸುವ ಸಕಲ ಭೇದಗಳೂ ಮಾಯವಾಗುವವು ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಇದು ಎಂತಹ ಸಾಕ್ಷಿ!

ಈ ದಳವು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತು. ಶ್ರೀ. ಡಾಕ್ಟರ್ ಹಾರ್ಡೀಕರ್‌ರ ತ್ಯಾಗ ಸಾಹಸಗಳೇ ಇದರ ತಾಯಿತಂದೆ. ಇವರೇ ಈ ದಳವು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುಚ್ಚವಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟವರು. ಈಗ ಇದು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಉಸಿರಾಗಿರುವ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ಗೆ ಸೇರಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಎಂಥ ಕಾಣಿಕೆಯಿದು ಕರ್ನಾಟಕವು ಕೊಟ್ಟದ್ದು! ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದು ಬೆಳೆದ ಈ ಹೂ ಬಳ್ಳಿಯು ನವಯೌವನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪುಷ್ಪ ಪಲ್ಲವಾಲಂಕಾರ ಪರಿಮಳಗಳೊಡನೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ದಂಥ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಿ, ಆ ಶುಭಾಲಿಂಗನದಲ್ಲಿಯೇ ಬಾಳಿ ಬೆಳೆಯುವದು ಸಹಜವೇ ಅಲ್ಲವೆ! ತಮ್ಮ ಸ್ವೇದೋದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ದಳವು ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರವಾಗಿ ಅಲೆದಾಡುತ್ತ, ಅಜೇಯ್ಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಸಿರುತ್ತಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿ ಸುಖಪಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗನ್ಮಾತೆಯು ನಮ್ಮ ಹಾರ್ಡೀಕರರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಲಿ!

ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕೀ ಜಯ.

ಕಾರಾನಾಥ.

ಶ್ರೀ ಡಾ. ನಾ. ಸು. ಹಾರ್ಡಿಕರರು.

(ಲೇಖಕರು—ಶ್ರೀ. ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತರು).

ಶ್ರೀ. ಹಾರ್ಡಿಕರರಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವು ರಾಜಕೀಯ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಎನ್ನುವ ಬದಲು, ಭರತ ಖಂಡದ ಒಬ್ಬರು ಮಹಾನುಭಾವರು—ಎನ್ನುವುದು ಉಚಿತವೆನಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆ. ಅವರು ಕರ್ನಾಟಕವೊಂದನ್ನು ಕಾರ್ಯಭೂಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಸಲ್ಲದ ಗಲಭೆಗಳಿಂದಲೆ ಇತರ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಗೂ ತನ್ನ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವತಃ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅವರದೇ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಸರಳತೆಯಿರುವುದರಿಂದ, ಅವರು ತೀರ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರೊಡನೆಯೂ ಬೆರೆಸಿಕ್ಕಾರ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೇರಿದಂತೆ ಸೇರಬಲ್ಲರು. ಹಾಗೆ ಬೆರತಾಗ—ಹಾರ್ಡಿಕರರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ—ವೆಂಬೊಡ. ನಸ್ಯ—ಹೊಡೆದ. ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಉಡುಗೆ ಊಟಗಳನ್ನು ಕಾಣುವಾಗ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ—ಎಂಟಾಣೆ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು—ಅರು ತಿಂಗಳ ತನಕ ಅವನನ್ನು ಸಾಕಿರಿ ಎನ್ನು—ಎಂದು ಹೆಮ್ಮೆ ತರಬಹುದು. ಬಲು ತೆಳ್ಳಗಿನ ಕುಳ್ಳಗಿನ ಕಾಯ. ಸಾಕಷ್ಟೆಯ ಮತ್ತು ಕವಿಯ ದಸ್ಯತ ಅವನಲ್ಲಿ ಸಾಕಲು. ಹೋದಲೆ—ನೋಲಲು ಬಹುದು ಅನ್ನುವಂತೆ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಕೆ ಅಂಗಿ, ಒಂದು ಕಾಕೆ ಚಡ್ಡಿ ಇದ್ದರೆ ನುಗಿಯುತ್ತು ಅವರ ಉಡುಗೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಬೂಟಿಗೂ ಚಂತೆಯೇ. ಆದರೆ ಇವಕ್ಕೆ ಧೂಮ್ರೆ ಹಾರಗಳು, ಕವಾಯತು ವಾಸಿಗಳು ಅವನನ್ನು ಸಾಕುವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಲಾಭವು—ಲಿನ್ಸನ ಕಂಪೆನಿಗೂ, ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡಿನ ಟೊಪ್ಪಿಕೊ ಕಂಪೆನಿಗೂ ಇದೆ.

ಅವರೇನೋ ತೀರ ತೆಳ್ಳಗೆ. ಬಿರುಗಾಳಿ ಬಂದರೆ ಹೋಜನಕ್ಕೆ ಅವರನ್ನು ಹಾರಿಸೀತು. ಅವರ ನುಸ್ಸಿನ ಮೇಗ ಕಾರ್ಯಶಕ್ತಿಯ ತೆಯು—ಪಾಯುಬಿನನ್ನೆ ಒಟ್ಟಿದ ಹಾಗಿ ಹಿಡಿಯುವಂಥದು. ಗಾಂಧಿಯವರು ತಮ್ಮ ಬೋಸಿಯನ್ನು ಜಾಂಗೇನೆ ತೊಡಿಸಿ ತಾವು ಕಳುನಕ್ಕಂತೆ—ಇವರಾದರೂ—ಶರೀರ ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಜಾಂಗೇನೇ ತೊಡಿಸಿ—ತಾವೇ ಕಳುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಬಾಗಿಲ ಕೆಯಲ್ಲಿಯ ಭದ್ರವಾದ ಕಲೆಗಟ್ಟಿನ 'Academy of Physical Culture'ನ್ನು ನೋಡಿ ಹಾರ್ಡಿಕರನರ ಕುರಿತ ಪ್ರಮಾಣ ಜನಸಬೇಡಿ. ಪರ್ವತ ಪ್ರಸವವಾದೀತು.

ಹಾರ್ಡಿಕರರು ಅರ್ಧ ವೈದ್ಯರಾಗಿದ್ದರೆಂಬು. ಈಗ, ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವಷ್ಟು ವೈದ್ಯ ಅವರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರಬಹುದು. ಅವರು ತನ್ನ ಪ್ರೌಢ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅಮೇರಿಕಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆಗಲೇ ಕೈ ಬಾಲಾ ಲಜಪತರಾಯರು ಅಮೇರಿಕದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮು ಗಟಿಪಾನಿ ಕಾಲ ಕಳೆದ ಸಮಯ. ಅವರ ಸಮ್ಮುಖ ಹಾರ್ಡಿಕರರಿಗೆ ದೊರೆಯಿತು. ದೇಶಪ್ರೇಮ, ಸಾಹಸ ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಬಯಸಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅವರು ಕಲಿತುಕೊಂಡರು. ಅಮೇರಿಕನರ ಜೀವನದ ಕಾರ್ಯಶಕ್ತರತೆಯು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಎಮ್ಮೆ ಹಾಲನ್ನು ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಅಸಹಕಾರದ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ತೊಡಗುವ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಮರಳಿ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅಂದೇ ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನು ನಾಡಿನ ಸಲುವಾಗಿ "ಖಟವಟ" ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧಯಿಸಿದರು. ಸಿದ್ಧಯವಾದುದೇ ತಡ—"ತಂಬರ ತೋಬ" ತನ್ನ "ತಿಸ್ತಿ"ನ ನಿಶಾನಿ "ತ್ರಿಂಡು ಹೊಂಟರ್ಸು".

ನನ್ನ ಅವರ ಪರಿಚಯದ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳು ಅವರ ಜೀವನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗಬಹುದು. ನನ್ನ ಅವರ ಪರಿಚಯಕ್ಕೆ 10ಕ್ಕೂ ಮಿಂಚಿದ ವಯಸ್ಸು. ಅವಧಿ ಮಿರಿ ತೆಂದರೂ ಅನ್ನಬಹುದು. ಮೊದಲಿಗೆ ಡಾಕ್ಟರರ ಹೆಸರನ್ನು ನಾನೆಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದುದು—1922ರ ಅಸಹಕಾರ ಚಳವಳಿಯ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ. ನಾನಾಗ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದೇನಷ್ಟೆ. ನುಂಗಳಿಂನಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಥಮ ಅಧಿವೇಶನದ ಸಿದ್ಧತೆ ಯಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀಮತಿ ಸರೋಜಿನಿ ದೇವಿಯವರು ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದರು. ಡಾಕ್ಟರರೂ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಸ್ವಾಗತದ ಸಮಯ. ಡಾಕ್ಟರರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು" ಎಂದರೆ ಜೀನ. ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಸ್ತನ್ನು ಕಾಣಲಾರದೆ ಅವರು ಸಿಟ್ಟಿಗಿದ್ದರು. ಚೆತ್ರವನ್ನೆತ್ತಿ 'ಮಿಲಿಟರಿ'ಯಾಗಿ ಜನರನ್ನು ಚೆದರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಬಳಸಾಯಕತನವೂ ಇತ್ತು. ಇದರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಚೆಂದವೆನಿಸಿದ ಭಾಗವಿಷ್ಟೆ.—ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ಅಸಹಕಾರ ಚಳವಳಿ ತಿಸ್ತು—'ದಂಡವನ್ನೆತ್ತಿ' ಉಂಟು ಮಾಡಲು ಬಂದೀತೆಂಬ ಹೊಸ ತೋಛೆ.

ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಸಂಗ ಕರ್ನಾಟಕವು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಕಾಯ್ದೆಭಂಗದ ಚಳವಳಿ ಯೋಚನೆ ನಡೆವಿತ್ತು. ಡಾ। ಹಾರ್ಡೀಕರ ರವರು ತಿಸ್ತಿನ ಜನರನ್ನು ಜಮಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. "ಚೀನದ" ಹಂಗು ತೊರೆದ ಫಲರನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗಿನಂತೆ ಬರೀ ಜೈಲಿನ "ಹಂಗಲ್ಲ". ನಾನೂ ಸ್ವಯಂಸೇವಕನಾದೆ. ಪರರು ಸಾಕಿದ ಈ ಜೀರದ ಹಂಗು ತೊರೆದುಲು ನನಗೇನೂ ಬೇಡ್ಡವಲ್ಲವೆಂದು ಧೈರ್ಯ. ಒಂದು ದಿನ ಹಾರ್ಡೀಕರರ ತಾಯಿ ನನಗೆ ಬಂತು. 'ತಾಬರ ತೋಬ'—ಗದಗಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಸೇವಕರು ಜಮಾಯಿಸಬೇಕೆಂದರು. ನಾನೂ ತಾಬರ ತೋಬ ತಂತಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಹೋದೆ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಕಾರ್ಯಾಲಯವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ಯವನಾದೆ.—ಈ ಕಟ್ಟು, ಮೀಸ್ತಿ ತಿಸ್ತಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದರು. ಜುವಾಯುವಿದೆಯೇ! ಅವರು ಮೊಣಕಾಲ ಇಜಾರು ಮಾಡಿದರೆ ನಾನು ಅದರ ಅರ್ಧದ ಡ್ರೆಸ್ಸು ಮಾಡಿದೆ. ನನಗೀಗ ತಿಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವಾದರೂ ಬಂತೆಂದು ತೀರಿದೆ. ಇತರ ಭಾಗದಿಂದಲೂ ಸ್ವಯಂಸೇವಕರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಬರೀ ತಿಲ್ಲರೆ ಜನರಲ್ಲ. ನಾವಾಗಲೇ—ದೇಶ ಭಕ್ತರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೇರಿದ—ಆರಿಸಿದ ರತ್ನಗಳು. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಗದಗಿನ ತನಕ ರೈಲು ಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ—ಬರೀ ತಿಸ್ತು—ತಿಸ್ತಿನ ಜನರು. "ಆ ಮಾತೆ ಕೀ ಜೈ—ಈ ಮಾತೆ ಕೀ ಜೈ"—ಎಂಬ ಕೋಲಾಹಲ. ಈ ಗದ್ದಲ, ಧೈರ್ಯ ನಿಲ್ದಾಣಗಳು ಹತ್ತಿರ ಬಂದೊಡನೆ ಒಮ್ಮೆಗೇ ಮೊಳಗುವುದು. ಉಳಿದ ಸಮಯ—ಇಲ್ಲ. ಜನರಲ್ಲಿ ಹುರುಪನ್ನೇ ಊದಲು ಜೈ—ಕಾರವಲ್ಲವೆ!

ಗದಗಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಪತಾಲವು ಅನ್ನ ಸತ್ರವೊಂದರ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಳಿತು. ನನ್ನ ಸುತ್ತಮುತ್ತ—ಮುಖಮೂತಿ, ಅಂಗಿ—ಬಿಂಗಿ—ಗಳ ಮೇಲೆ ಜಾಹಿರಾತನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸಂಚರಿಸುವ ಜನರು ಕಾಣಿಸಿದರು. ಇವೇನು ಸರ್ಕಸ ಕಂಪೆನಿ ಜಾಹಿರಾತೇ—ಇಲ್ಲವೇ—ಚಾಕ್ಲೇಟು ಕಂಪೆನಿಯ ಪ್ರಕಟಣೆಯೇ—ಎಂದು ದಿಗಿಲು ಹಾರಿತು ನನಗೆ. ನೋಡುವಾಗ—ಅವರೆಲ್ಲ ಬೀಳ ಬೊಪ್ಪ ಜನರು. ಅನೆಲ್ಲ—ದೇಶಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳು.

ಈಗ ಗದಗಿನ ಆ ವಿಷಯಂಗಿನ ವಿಚಾರ. ಹಾರ್ಡಿಕರು—ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ನಾವು ನಾವೇ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದರು. ತೀರ ಸರಳವಾಯಿತು. "ನಾನೂ ಒಬ್ಬ ಭಾರಿ ಜನ" ಎಂದೆ. ಈಗ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ. ಕಾಯಿದೆಭಂಗ ಬೇಕೇ, ಬೇಡವೇ—ಎಂದು. ಅನಂತರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆ ತೊಡಗಿ—ಅಧ್ಯಕ್ಷ ವಿಲ್ಲದಾಗ ಮುಗಿಸಿದೆವು ಈ ಭಾರಿ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು. ಎಲ್ಲರೂ—ಜೈಲಿನ ಬಾಗಿಲು ಎಷ್ಟು ಅಗಲವಿದೆಯೆಂದು—ನೋಡಿಯೇ ನೋಡುವ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆವು. ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಮೊದಲೇ ದಳನಾಯಕರು ನಮ್ಮ ಸಭೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದರು. ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿ ನನಗೆ ಸಿಡ್ಲೆ ಬಂದಿತು. ಕತ್ತಲು ವಿಠಲು ಡಾಕ್ಟರರು ಬಂದರು. "ಏನು ನಿರ್ಧಾರ"—ಎಂದು ಕೇಳಲೂ ಇಲ್ಲ. "ಸ್ಪೆಶ್ಯಲ್ಲಾಗ್ಲ ಕವಿಸ್ಟೇಬಿಲ್ಲನರು"—ಬೇಡವೆಂದು ನಿರ್ಧಾರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ನನ್ನ ದೇಶಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಮರುದಿನದ ಟಪ್ಪಾಲಿಗೇ ಊರಿಗೆ ಬಂದೆ! ಅಬ್ಬಾ! ಛೇ ಭಕ್ತಿ ಬಲು ಕಷ್ಟ. ಅದೊಂದರ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ 100 ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕರು, 2 ಲೈಲು ಚಾರ್ಜು ಸ್ವಯವಾದರೂ—ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆ ಗೆಪ್ಪು ಬೇಕು—ಎಂದು ಹೊಟಿಸಿದೆ. ಡಾಕ್ಟರನಂಗೆ ನನ್ನ ಗಣಿತ ವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಬಲು ಸಮಯ ನಾವು ತಿರುಗಿ ಕೂಡಲಿಲ್ಲ.

ಅನಂತರ ಕೆಲವು ಕಾಲದ ನಂತರ ತಿರುಗಿ ಭೇಟಿಯಾದೆವು. ನನ್ನ ದೇಶಭಕ್ತಿ ಬಲು ಕವಿಪೆಯಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾನೂ ಹೋಗದಿರುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅವರ ಸೇವಾ ದಳದ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ನಂತರ ತಿರುಗಿ ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಬರುವಾಯಿತು. ನಾಲ್ಕೈದು ತರುಣ ವೀರರನ್ನು ಜತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅವರಿಗೆ—ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದರು. ಅವರಿಂದ ದಳಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸ ತೊಡಗಿದರು. ದಳಗಳು ಬೆಳೆದಂತೆ ಸರಕಾರದ ಕೋಪ—ಏರಿತು. ಜೈಲಿಗೂ ಅವರನ್ನು ತುರುಕಿಸಿದರು. ಎಷ್ಟು ತುರುಕಿಸಿದರೂ ಅವರು ಈಗಿಂತ ತೆಳ್ಳಗಾದರೇ?

ಅನುಭವ ಬೆಳೆದಂತೆ ಅವರ ಸ್ವಯಸ್ಫೆಯೂ ಬೆಳೆಯಿತು. ಕೆಲಸವೂ ಸಡಿಯಿತು. ಬಾಗಿಲಕೋಟೆಯ ಅಕೇಡಮಿಯಂಥ-ಸಂಸ್ಥೆಯ ನಿರ್ವಾಣವಾಯಿತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ 1,00,00 ಲಕ್ಷ ಕಾಂಗ್ರೆಸು ಸದಸ್ಯರಾದರು! ಇದನ್ನು ಕಂಡು—ಇತರ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಗೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಿಗದೆ ಹೋದರೂನನ್ನು ಪ್ರಾಂತಕ್ಕಾದರೂ ಸಿಗಬೇಕೆಂದು ಧೈರ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದೆ. ಆದರೆ ಕೆಡಿಸುವವರ ಯೋಚನೆ ಬೇರೆಯೇ ಆಯಿತು.

ಈಗ ಸೇವಾದಲವು ಅವಿಭಕ್ತ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಸಂಸ್ಥೆ. ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ಬಹಳ ಸೇರಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವತಃ ಜವಾಹರಲಾಲರಿಗೇ ಹಾರ್ಡಿಕರಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಮಮತೆ. ಅವರು ಕೆಲಸಗಾರರು! ಹಟ

ವಾದಿಗಳು. ನಾಳೆ ಸಂಜೆಯೊಳಗೆ ರೂಪಾಯಿ 10,000 ಕೂಡಿಸಿಯೇ ಕೂಡಿಸುವೆನೆಂದರೆ—ಕೂಡಿಸಿಯೇ ಕೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಹೇಗೆ?" ಕೂಡಿಸಿದರೆಂದು ಅವರನ್ನು ಕೇಳಬೇಡಿ. ಅಮೇರಿಕದ ಜೀವನದಿಂದ ಅವರು ಕಲಿತ ವಾಸವದು. ಕೆಮ್ಮು ಕೆಲಸವಾಗುವುದಾದರೆ ಎಂಥವರ ಕಾಲನ್ನೂ ಅವರು ಕಟ್ಟಿ ಬಲ್ಲರು. "ಮುಂದಾಳು" ತನ ಅವರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕಿ ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿದೆ—ಕೃದ್ಧಿಯ ಬೆಟ್ಟ ಅವರು. ಹಟಸಾಂಗಳಲ್ಲಿ ಹಟಮಾರಿ. ಆದರೆ ಕೋರಿಕೆಯು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು. ಉಪಯೋಗಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಬಣ್ಣ ಹೋದರೂ ಅವರ ಕಾಕಿ ಶರ್ಟು ಬದಲಾಗದು—ಅದರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ. "ಪ್ರಾಮಿಸಂಗಾಂಡಾ"—ಬೆಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಖಂಡ ವಿಶ್ವಾಸ ಅವರಿಗೆ. ಎಷ್ಟೊ ಸಾರಿ ಹೀಗಿರದಿದ್ದೆರೂ ಅದೂ ಅವಶ್ಯವೆಂದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಮಿದುಳಿನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಲು ಮುಂದರಿದಂತೆ ಕಾಣದು. ಮನುಷ್ಯನ ತಿಸ್ತಿನ ವಿಧೇಯತೆಯ ಮೇಲೆ ಅವರ ವಿಶ್ವಾಸ.

ಕೆಲಸವಾಗಲು ಬೂರನ್ನು ಬೇಕುನರೆಂದೆನಲ್ಲ, ಹಟ ಸಾಧಿಸಲೂ ಪೂರವನ್ನು ಕಾದುನರು. ರಾ। ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ ಕೌಜಲಗಿ ಶ್ರೀ। ಗಂಗಾಧರರಾವ ದೇಶಪಾಂಡೆಯರಂಥ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮುದಿ ಹುಲಿ ಸಿಂಹಗಳೊಡನೆ ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಮುಸ್ಸಿ ಮುಸ್ಸಿ ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡಿದವರು ಅವರು. ಬೆನ್ನು ಬಗ್ಗಿದ್ದರೂ, ಬೆನ್ನೆಲುಬು ಸೆಟ್ಟಗಿದೆ.

ಹಟಸಾಧಿಯವರು—ಸೋಮಾರಿಯವರಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೈರಬದ್ಧರೂ, ಅಂತರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವೈರ ಕೋರಬಲ್ಲರು. ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡಿಸುವಂಥ ಅಳತೆಯೂ ಇದೆ. ಡಾಕ್ಟರು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಒಂದು ಸಂಪತ್ತು.